

Beslutningen om familiedannelse i et spændingsfelt mellem senmoderne vilkår og individuelle valg

Foto: 'Simple Math'

Pia Jensen

Speciale ved Institut for Sociologi og Socialt Arbejde, Aalborg Universitet

Vejleder: Anja Jørgensen • Antal ECTS: 30 • Antal ord: 35.000

Forord

Dette speciale markerer afslutningen på min tid som sociologistuderende på Aalborg Universitet, hvilket føles glædeligt og spændende, men vemodigt på samme tid.

Specialet er en sidste mulighed for fordybelse ud fra egen faglige interesse, hvilket denne kvalitative undersøgelse af et paradoks inden for feltet familiedannelse —der både fagligt og personligt interesserer mig — er resultatet af.

Jeg ønsker med dette forord først og fremmest at takke specialets informanter, som frimodigt og med engagement har stillet op til interview vedrørende et emne, der typisk anskues som et privat anliggende. Det var interessant for mig, og nærværende speciale var selvsagt ikke muligt uden jeres bidrag.

Tak til min vejleder, Anja Jørgensen, for sparring, input og engagement i løbet af hele min specialeproces.

Tak til familie og venner for opbakning og forståelse i løbet af perioden. En særlig tak til Steffen, der — under udarbejdelsen af nærværende speciale, såvel som under mine øvrige år som sociologistuderende — har sendt opmuntrende ord, støtte og kærlighed min vej.

Pia Jensen, oktober 2016

Underskrift

English summary

The aim of this master thesis originates from the paradox: that the fertility rates are declining in Denmark despite the presence of family welfare policies which support family formation. In order to explain the paradox, a qualitative examination of women's reflections on future family formation – viewed as an ongoing process – was conducted.

This qualitative study focus on how young women, aged 25-30, in long-term relationships experience the decision-making process on family formation. Whereas the part of low fertility that is related to postponing behaviour is the focus. The empirical data consist of eight semi structured interviews.

The theoretical framework was selected in order to cover both the structural and the individual level of the family formation process. The analysis uses various theories within the area related to late modernity conditions as well as theories regarding family formation processes.

A combination of the deductive and inductive approach is used in the data collection as well as the analysis. Accordingly, the theoretical framework is used as an interpretation frame in the analysis of the empirical data.

The analysis of the decision process on family formation shows, that there is five focal points of the decision-making in the family formation process. The five focal points are related to: *career ambitions*, *the biological aspect* of family formation, *the relationship*, the perspective of the *everyday life after family formation* and the perspective of *how to get ready* for family formation

The most significant barrier to women's desire for family formation, is that they don't feel ready for family formation. even though they already have an assumption, that they are never going to be ready for family formation.

The decision-making process has a conflicting character because there is a discrepancy between what the women say and what they do regarding the family formation process. The analysis shows, that the approach on family formation in late modernity no longer is a matter of natural issues, but is a matter of other rational issues. Accordingly, this contributes to the postponing behaviour, because of the uncertainty related to the family formation process.

Indholdsfortegnelse

Forord	I
English summary	II
Indholdsfortegnelse	III
KAPITEL 1.	1
1.1 Problemformulering	1
1.1.1 <i>Danskerne får færre børn</i>	1
1.1.2 <i>Danskerne får senere børn</i>	3
1.1.2 <i>Præciseret problemformulering</i>	5
1.1.3 <i>Specialets undersøgelse afgrænset</i>	6
1.2 Introduktion til feltet	7
1.2.1 <i>Familien og familiedannelsen under forandring</i>	7
1.2.1.1. <i>Familien som institution</i>	8
1.2.1.2 <i>Familiedannelse under forandring</i>	9
1.2.2 <i>Familiedannelse anno 2016</i>	13
KAPITEL 2.	17
2.1 Videnskabsteori og metodologi	17
2.1.1 <i>Videnskabsteori - hermeneutisk-fænomenologisk position</i>	17
2.1.2 <i>Metodologi – deduktive og induktive elementer</i>	18
2.2 Kvalitativ metode	19
2.2.1 <i>Semistruktureret interview</i>	20
2.2.2 <i>Udformning af interviewguide</i>	20
2.2.3 <i>Udvælgelse af målgruppe:</i>	22
2.2.4 <i>Sampling</i>	25
2.2.5 <i>Udførelse af interviews</i>	25
2.2.6 <i>Transskription</i>	26
2.3 Reliabilitet og validitet	26
KAPITEL 3.	29
3.1 Det senmoderne samfund	29
3.1.1 <i>Intime relationer i det senmoderne samfund</i>	30
3.1.2 <i>Individualisering</i>	32
3.2 Ungdom i det senmoderne samfund	34
3.2.1 <i>Formbarhed, refleksion og individualisering</i>	34
3.2.2 <i>Meningsmangel uden forbillede</i>	35
3.3 Familiedannelse i det senmoderne samfund	36
3.3.1 <i>Værdien, et barn tillægges</i>	36
3.3.2 <i>Strukturelle barrierer</i>	37
3.3.3 <i>Fra et naturligt til et rationelt anliggende</i>	38
3.4 Teorianvendelse	40
3.4.1 <i>Teoretisk fortolkningsramme</i>	41
3.4.1.1. <i>Beslutningsprocessen</i>	42

KAPITEL 4.	44
4.1 Præsentation af informanter	44
4.1.1 <i>Grundlæggende oplysninger</i>	44
4.1.2 <i>En proces rettet mod familiedannelse?</i>	46
4.2 Analysestrategi	47
4.3 Analyse af kvindernes beslutningsproces	48
4.3.1 <i>Karriereaspektet</i>	48
4.3.2 <i>Det biologiske aspekt</i>	51
4.3.3. <i>Parforholdsaspektet</i>	55
4.3.4 <i>Forstillingen om livet før og livet efter</i>	57
4.3.5 <i>At blive klar</i>	63
4.3.6 <i>Beslutningsprocessens modstridende karakter</i>	68
KAPITEL 5.	71
5.1 Konklusion	71
5.1.1 <i>Analysens resultater</i>	71
Litteraturliste	74
Bilag 1. Interviewguide	78
Bilag 2. Baggrund for udformning af specialets interviewguide	87
Bilag 3. Henvendelse til mulige informanter	90
Bilag 4-6 Transskriberede interviews	91
Bilag 4. <i>Caroline</i>	91
Bilag 5. <i>Ulrikke</i>	91
Bilag 6. <i>Tine</i>	91
Bilag 7. <i>Heidi</i>	91
Bilag 8. <i>Karen</i>	91
Bilag 9. <i>Kirsten</i>	91
Bilag 10. <i>Dorthe</i>	91
Bilag 11. <i>Andrea</i>	91
Bilag 12. Oplysningskampagne	92

KAPITEL 1.

Specialets første kapitel består af to dele: specialets problemformulering og en introduktion til feltet.

Første del, afsnittet 'problemformulering', indledes med en indføring i specialets omdrejningspunkt og samfundsmæssige relevans — nemlig, at danskerne får færre og senere børn end tidligere. Dernæst afgrænses problemstillingen til specialets hovedspørgsmål og arbejdsspørgsmål, hvor afgrænsningen af specialets undersøgelse afslutter kapitlet.

Anden del, 'introduktion til feltet' sker via to afsnit. Hvor første afsnit, 'Familien og familiedannelse under forandring', vedrører, den transformation familien som institution har gennemgået, så bidrager andet afsnit 'Familiedannelse anno 2016' til en indføring i den kontekst, som specialets problemstilling er indlejret i set i lyset af familiens transformation ved overgangen til det senmoderne samfund.

1.1 Problemformulering

Indledningsvist gives en indføring i de demografiske udfordringer, der relateres til, at danskerne ikke reproducerer sig selv. Dernæst følger et indblik i, hvordan alderen for førstegangsfødende er steget, samt hvordan dette, både på samfunds- og individniveau, er potentielt problematisk. Med udgangspunkt i disse to afsnit, præsenteres specialets specifikke problemformulering.

1.1.1 Danskerne får færre børn

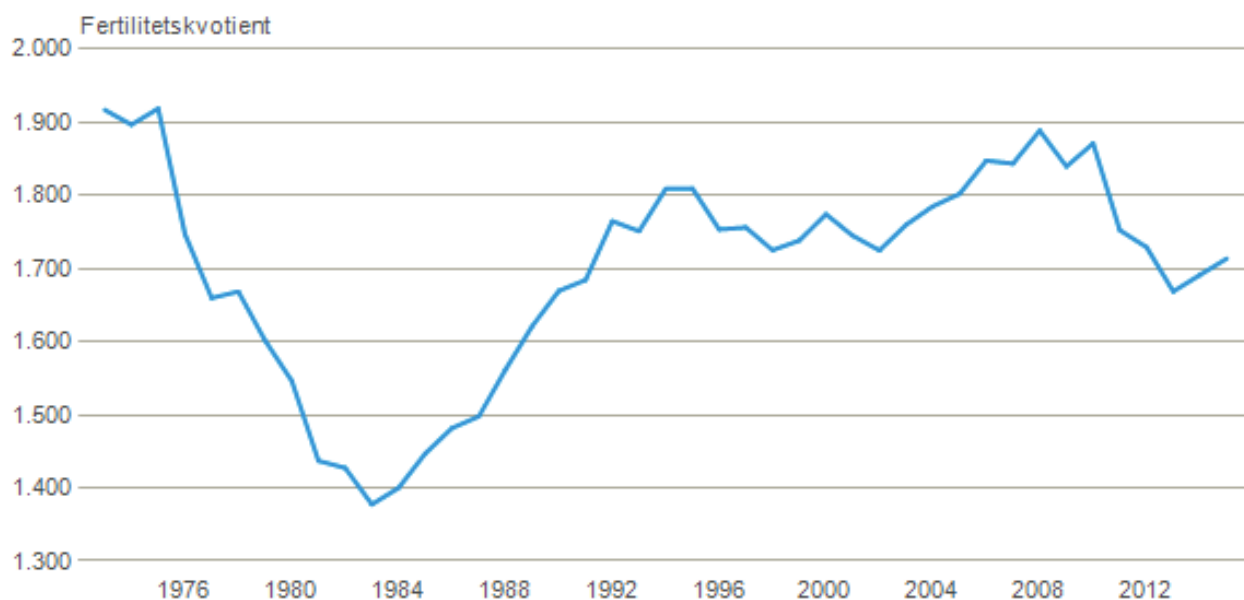
Fødselsraten i Danmark ligger på et niveau, som medfører, at danskerne ikke reproducerer sig selv. I 2015 blev der født 58.205 børn i Danmark, hvilket svarer til, at danskerne gennemsnitligt fik 1,7 børn per familie. Ifølge Danmarks statistisk har danskerne ikke siden 1968 kunne reproducere sig selv, da det netop kræver et gennemsnit på 2,1 barn per familie (Danmarks Statistik 2016a). Med udgangspunkt i, at Danmark står over for udfordringer forbundet med, at befolkningens alderssammensætning ændrer sig, er dette problematisk.

Befolkningen i i-lande bliver gennemsnitligt ældre, som følge af forbedring i levevilkår og øget viden om hygiejne og sundhed. Derudover var der i årene efter 2. Verdenskrigs afslutning store opsving i fertilitetsraten, hvoraf fødselsårgangen fra 1946, med 96.111 levendefødte børn, er den største nogensinde i Danmark (Danmarks Statistik 2016b). De store årgange, der er født i årene efter 2. Verdenskrig, er i dag omkring 70 år. De har forladt arbejdsmarkedet og afløses af mindre generationer, fordi der gennem 1980'erne er blevet født historisk få børn i Danmark. 1983 er året, hvor færrest børn blev født, nemlig 50.822 levendefødte børn (Danmarks Statistik 2016c). Som det fremgår i udviklingen af den samlede fertilitet på diagrammet nedenfor, fik danskerne i 1983 gennemsnitligt kun 1,3 barn pr. familie.

Diagram 1-1-1: Fertilitetskvoteindikatorer 1973-2015

Fertilitetskvoteindikatorer

Alder: Samlet fertilitet

Kilde: Danmarks Statistik 2016f

Kurven viser fertilitetskvoteindikatorer fra 1973-2015. Fertilitetskvoteindikatorer angiver det antal børn som 1.000 kvinder har fået i et givent år og giver derfor et mere retvisende udgangspunkt for sammenligning på tværs af år, idet antal levendefødte børn sættes i forhold til antal kvinder i samme aldersklasse (Danmarks Statistik 2016f).

Ovenstående medfører, at der i 2016 er færre danskere i den arbejdsdygtige alder til at opretholde det nuværende, danske velfærdsniveau. Dertil stiger middellevetiden, som nævnt, således at nulevende generationer gennemsnitligt vil blive ældre end deres forældres og bedsteforældres (Danmarks Statistik 2016c). Det vil sige, at andelen af ældre borgere er stigende. Ældre borgere, som typisk modtager offentlig pensioner og ydelser, ligesom skattegrundlaget via lønindkomster reduceres. Alderdom kan yderligere være forbundet med svækket helbred, som kan medføre udgifter til plejehjem, hjemmehjælp, medicin, lægesøg og hospitalsindlæggelser. Alt sammen noget, der har konsekvenser for offentlige finanser og skaber samfundsmæssige udfordringer. Et resultat af de små fødselsårsgange i 1980'erne er således også, at den nuværende andelen af fødegygtige kvinder er lav, hvilket selvsagt kan føre til flere små fødselsårsgange.

1.1.2 Danskerne får senere børn

Gennemsnitsalderen for førstegangsførældre er steget kontinuerligt siden 1960, hvor Danmarks Statistik systematisk påbegyndte registrering heraf. På landsplan var danske førstegangsfødende i 2015 gennemsnitligt 29,1 år. Som det fremgår i tabellen herunder, er dette seks år ældre end gennemsnittet for 55 år siden (Danmarks Statistik 2016b).

Tabel 1-1-2: *Gennemsnitsalder for førstegangsfødende i Danmark:*

År	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2015
Alder	23,1	23,7	24,8	26,3	28,3	29,0	29,1

Kilde: Danmarks Statistik 2016d

I dag er det dermed ikke unormalt at få første barn som 30-årig. Men kan man referere til dette som værende sent? Det er et komplekst spørgsmål, hvilken alder der kan defineres som tidlig, normal eller sen i forhold til førstegangsfødende. Særligt i et samfund, hvor ungdommen synes tidsmæssigt at vare længe. Ud fra et sundhedsfagligt synspunkt vil det at få første barn som 30-årig anskues som værende sent. For det første fordi, alderen 30 år og opefter er relateret til øget risiko for infertilitet — hvor infertilitet defineres som, at et par i et år eller mere har forsøgt at opnå graviditet ved ubeskyttet samleje uden dette er lykkedes (Dansk Fertilitetsselskab 2016). Ligesom graviditet ved alderen 30+ er relateret til øget risici for blandt andet komplikationer under graviditet, komplikationer under fødslen, for tidlig fødsel, børnedødelighed, misdannelser med videre (Beets 2008: 22).

En problematik, der er forbundet med den stigende alder for førstegangsfødende, er derfor, at antallet af år, hvor kvinder (og mænd) er frugtbare ikke har flyttet sig eller bredt sig ud i takt med, at vi gennemsnitligt er sundere og leve længere. Derfor konfronteres flere med, at de ikke kan blive naturligt gravide, når de ønsker dette, eller ikke kan opnå graviditet overhovedet (Dansk Fertilitetsselskab 2013). Udover at medvirke til et samfundsmæssigt problem udgør det netop også et potentielt problem for individet og for parret — at gennemgå fertilitetsbehandling i forbindelse med ønsket graviditet, fordi det både kan være en langvarig proces og psykisk såvel som fysisk hård, og som ikke nødvendigvis fører til graviditet.

På trods heraf forekommer det unuanceret udelukkende at tage højde for biologiske faktorer i anskuelsen af alder for førstegangsfødende. Ud fra en socioøkonomisk betragtning kan det argumenteres for, at det langt fra altid er anbefalelsesværdigt at blive mor som teenager, selvom dette biologisk set ikke er vanskeligt — tvært imod. Ud fra et skæringspunkt, hvor både biologi og socioøkonomiske faktorer indgår, kan førstegangsfødende på under 20 år således kategoriseres som værende *meget tidligt*, fra 20 år til 24 år som værende *tidligt*, 25 år til 29 år som værende *normalt*, fra

30 år til 34 år som værende *sent* samt fra 35 år og derover som værende *meget sent* (Beets 2007:22). Ud fra dén kategorisering kan førstegangsfødende på 30 år betegnes som værende sene. Denne betragtning benyttes i nærværende speciale.

En arbejdsgruppe, nedsat under Dansk Fertilitetsselskab — som har til formål at diskutere samspillet mellem fertilitet og samfund, øge forståelsen for området og forebygge infertilitet — der blandt andre består af Lone Schmidt (lektor ved Det Sundhedsvidenskabelige Fakultet, KU) Søren Ziebe (klinikchef ved Rigshospitalets Fertilitetsklinik) og Anja Pinborg (overlæge ved Rigshospitalets Fertilitetsklinik) vil formentlig også referere til førstegangsfødende i 30-års alderen som værende sent. Schmidt mfl. peger nemlig på, at " (...) alder er en meget væsentlig faktor. Danskerne er simpelthen for gamle, når de kommer frem til den del af livet, hvor de ønsker at få børn (Dansk Fertilitetsselskab 2013:5). Konsekvenserne er blandt andet, at antallet af ufrivilligt barnløse er stigende, at 4-6 procent som følge af infertilitet har fået færre børn end ønsket, ligesom det kun er omkring 70 procent af fertilitetsbehandlinger, der medfører et levendefødt barn (Dansk Fertilitetsselskab 2013). Selvom 70 procent lyder af meget, betyder det jo samtidig, at der er 30 procent, for hvem fertilitetsbehandling ikke lykkes.

Schmidt mfl. peger endvidere på en tendens til, at unge, og særligt unge i større byer, venter med at få børn indtil de har færdiggjort en uddannelse, har en passende bopæl, har fået fast arbejde og opnået en god indkomst. Og når en stigende andel unge gennemfører længere uddannelsesforløb: " (...) så er mange i de store byområder over 30 år før de begynder familiedannelse. Det betyder især for kvinders vedkommende, at frugtbarheden svækkes med rekordfart i de kommende år" (Dansk Fertilitetsselskab 2013:5).

Geografiske variationer kommer til udtryk ved en forskel i gennemsnitsalderen for førstegangsfødende på hele 5,4 år for 2015. Det kommer blandt andet til udtryk ved en gennemsnitsalder i Gentofte Kommune på 31,9 år, hvor førstegangsfødende i Danmark var ældst, og for Lolland Kommune på 25,5 år, hvor førstegangsfødende var yngst. Fordelt på kommuner kommer det ydermere til udtryk, at Frederiksberg, Hørsholm og København rangerer højt for ældste gennemsnitsaldre. Henholdsvis 31,7 år, 31,4 år og 30,8 år i nævnte rækkefølge, mens udkantskommuner hyppigere dominerer blandt yngre førstegangsfødende (Danmarks Statistik 2016d). I hovedstaden og kommunerne rundt om er tendensen dermed, at førstegangsfødende gennemsnitligt er ældre. Derudover er førstegangsfødende, der er bosat i større byer, også gennemsnitligt ældre sammenlignet med førstegangsfødende i mindre byer (Danmarks Statistik 2016d).

Forskning på området viser, at kvinder med længere videregående uddannelser gennemsnitligt er ældre, når de får første barn (Knudsen 2009; Beets 2008; Gauthier 1998, Neyer 2003). Yderligere er kvinders uddannelseslængde mere relateret til alderen ved første barn, end det er tilfældet for mænds (Knudsen 2009:16). Danske førstegangsfødende med længere videregående uddannelser er i gennemsnit 2,7 år ældre end landsgennemsnittet for førstegangsfødende. Dermed gennemsnitligt 31,8 år mod landsgennemsnittet som er 29,1 år.

Samfundet i højere grad bør understøtte tidligt familiedannelse ifølge arbejdsgruppen, som har har en antagelse om, at danske unge ikke er tilstrækkelig bevidste om, at det kan være forbundet med problemer at vente for længe med familiedannelse. Arbejdsgruppen mener i hvert fald, at forebyggende, oplysende arbejde, kan være med til at øge unges bevidsthed om, at valg om sen familiedannelse i yderste konsekvens kan medføre, at familiedannelse ikke sker. En stigende andel danskere lever i hvert fald flere år af deres unge voksenliv før de stifter familie, hvis og så frem de overhovedet stifter familie. Veluddannede kvinder i større byer er, statistisk set, dem, der får første barn senest. Dertil kommer, at flere forbliver barnløse hele livet — hvilket formentlig både kan være frivilligt og ufrivilligt (Dansk fertilitetsselskab 2013).

1.1.2 Præciseret problemformulering

Med udgangspunkt i ovenstående rejser spørgsmålene sig om, hvilken tilværelse unge, veluddannede kvinder, der er bosat i København og som ikke har børn (endnu) lever? Hvordan træffes beslutningen om, hvorvidt fremtidig familiedannelse ønskes, og hvad har betydning for om familiedannelse potentielt realiseres? Hvordan kan et indblik i selve beslutningen vedrørende familiedannelse, hvis denne anskues som en igangværende proces, bidrage til forklaring på, hvorfor familiedannelse ofte sker sent for denne gruppe kvinder, hvilket potentielt medvirker til at fertilitetsraten i Danmark falder? Enten fordi, kvinderne ikke realiserer familiedannelse, eller fordi kvinderne som følge af at familiedannelse sker sent, får færre børn i alt, end de oprindeligt ønskede.

Ovenstående danner grundlag for specialets problemformulering, som forlyder således:

Hvordan kan kvinders refleksioner vedrørende fremtidig familiedannelse — anskuet som en igangværende beslutningsproces — forklare paradokset: Hvorfor fertiliteten falder i Danmark, når alle betingelser burde være til stede for familiedannelse?

1.1.3 Specialets undersøgelse afgrænset

En overordnet præmis for specialets undersøgelser er, at de samfundsmæssige betingelser for familiedannelse er til stede i Danmark. Problemformuleringen rettes således mod, hvordan unge kvinders beslutningsproces vedrørende fremtidig familiedannelse er. Det antages at overordnede samfundsmæssige betingelser og økonomiske konjunkturer som isoleret forklaring ikke er tilstrækkelig, hvorfor disse kun tillægges betydning i undersøgelsen det omfang, som kvinderne fremhæver disse som relevante for egen proces.

Som det fremgår i ovenstående dimensioner har sen familiedannelse betydning for, at fertilitetsraten er faldende. For at undersøge, hvorfor fertiliteten i Danmark er lav, er det således nødvendigt at undersøge, hvad baggrunden er for, at familiedannelse sker sent eller ikke sker. Fokus i nærværende speciale er derfor ikke en undersøgelse af, hvordan biologiske faktorer mere præcist er medvirkende til, at fertiliteten i Danmark er lav. Det indgår blot som et overordnet præmis, at sen familiedannelse kan medføre, at et par ikke får det antal børn, de ønsker sig, og at sen familiedannelse således er negativt relateret til fertilitetsraten.

Specialets hovedspørgsmål undersøges med udgangspunkt i kvalitative interview med højtuddannede, unge kvinder, som ikke har børn (endnu), og som indgår i længerevarende fast parforhold. Problemformuleringen undersøges med udgangspunkt i interview med kvinder, der ikke har børn, fordi fokuset er selve beslutningsprocessen vedrørende fremtidig familiedannelse, imens denne proces er i gang. Herunder, hvor reflekteret processen er, hvordan kvindernes oplevelse af at være heri er, og hvad der tillægges betydning i denne proces.

For at minimere risikoen for, at det primære fokus i den igangværende beslutningsproces er, at kvinden ikke har en partner eller ikke er sammen med en partner, hun ønsker familiedannelse med, er fast længerevarende parforhold selektions kriterium for specialets informanter. Derudover afgrænses undersøgelsen til at vedrøre højtuddannede kvinder, der er bosat i København, fordi netop disse kriterier statistik og forskningsmæssigt er relateret til sen familiedannelse, og nærværende speciale ønsker at undersøge, hvad valget om sen familiedannelse skyldes. Brugen af ordet 'valg' tydeliggør specialets afgrænsning fra kvinder, der på nuværende tidspunkt er ufrivilligt barnløse eller har viden om, at de har nedsat mulighed for at opnå graviditet.

Yderligere afgrænses undersøgelsen til at vedrøre unge kvinder i alderen 25-30 år, fordi det antages, at kvinder i denne aldersgruppe, som indgår i længerevarende fast parforhold *er* undervejs i en beslutningsproces vedrørende fremtidig familiedannelse. Hvor 'undervejs' relaterer til, at kvinden, uagtet hvor langt og hvor afklaret hun er i tankeprocessen, har eller har haft tanker om familiedannelse. Yderligere kan det konstateres, at kvinder i denne aldersgruppe enten vil få første barn *normalt, sent* eller *meget sent* tidsmæssigt, hvis de får børn. Men hvor det i henhold til kriterierne for kvindernes alder

mellem 25-30 år forekommer sandsynligt, at familiedannelse kommer til at ske *sent* eller *meget sent*, hvorfor det er særligt interessant at undersøge, hvad der medvirker til dette.

Meget eksisterende forskning på området har rettet en kvantitativ tilgang til feltet familiedannelse, ligesom en del " (...) er baseret på de registerdata, som i Danmark er af høj kvalitet, men som trods alt – og desværre – ikke giver mulighed for at belyse personlige begrundelser og holdninger" (Knudsen 2009:13). Nærværende speciales undersøgelse er derfor et dybdegående, nuanceret, kvalitativt bidrag på et område, der forskningsmæssigt ikke har været meget fokus på at afdække. Ambitionen er derfor at bidrage med en dyb og nuanceret forståelse af, hvordan højtuddannede kvinder reflekterer over fremtidig familiedannelse.

1.2 Introduktion til feltet

Følgende afsnit fungerer som en kontekstualisering for det felt, som specialet indskriver sig i, og som specialets problemstilling er indlejret i. Dette afsnit fungerer således som en ramme, der giver et indblik heri, hvilket sker ved inddragelse af relevant viden, der befinder sig i et grænsefelt mellem empiri og teori. Først ved et indblik i, hvilken forandring familien har undergået ved overgangen til det senmoderne samfund, hvilket dels har ændret betingelserne for familiedannelse og dels har medført, at sen familiedannelse overhovedet er et muligt valg at træffe. Dernæst ved en indføring i, hvad der karakteriserer familiedannelse anno 2016 set i lyset af, hvordan betingelserne for familiedannelse er ændret, samt hvordan familiedannelsen udspiller sig i et spændingsfelt mellem samfundsmæssige betingelser, individuelle valg og 'skæbne'.

1.2.1 Familien og familiedannelsen under forandring

Hvad skyldes det, at flere unge voksne vælger at få børn senere end deres forældre gjorde det? Lever nutidens unge en livsstil, der ikke er kompatibel med at få børn? Vægtes ønsker om personlig frihed, tid og økonomi til at dyrke egne, individuelle interesser, karriere, rejser eller selvrealisering højere end familiedannelse — forstået som tidspunktet, hvor et par får deres første barn — og hvad der dertil hører af ansvar, forpligtigelse og tilsidesættelse af egne behov? Har de unge mon lyttet, når de er blevet fortalt, at det er samfundsmæssigt ønskværdigt at påbegynde en videregående uddannelse hurtigt efter studentereksamen, og at det betaler sig at gennemføre denne på normeret tid? For at komme spørgsmål som disse spørgsmål nærmere, er det nødvendigt at belyse, hvilke ændringer der er sket generationerne imellem samt fra det traditionelle til det senmoderne samfund.

1.2.1.1. Familien som institution

En høj andel af nutidens unge voksne er vokset op i brudte familier. Skilsmissraten, der senest er opgjort til 48,7 procent, har ligget på et højt niveau i løbet af de seneste tre årtier (Danmarks Statistik 2016e) og omfatter tilmed ikke brudte papirløse forhold. Der findes ikke opgørelser over, hvor mange papirløse forhold der opløses, men det vides, at flere af disse går i opløsning, end det er tilfældet for ægteskaber (Schultz-Jørgensen & Christensen 2011:32). Måske kan egen erfaring, eller kendskab til andres erfaring, med at vokse op i en brudt familie have indflydelse på, at flere unge ønsker at få styr på mange forskellige parametre af deres liv og deres parforhold, inden familiedannelse sker? Man fristes da også til at stille spørgsmålet, hvorvidt den traditionelle kernefamilie med børn har mistet terræn på bekostning af en tilværelse, hvor individet, alene eller sammen med en partner, har friheden til at gøre, hvad det har lyst til, når det har lyst.

Peter Gundelachs undersøgelse *Små og store forandringer i danskernes værdier siden 1981* (2011) indikerer, at familien ikke har mistet sin betydning. Andelen af respondenter der angiver, at "familien er meget vigtig" eller "familien er ret vigtig" ligger på 88 procent. Familien har derfor værdimæssigt bevaret en uændret og høj prioritet siden 1990 (Schultz-Jørgensen & Christensen 2011:42). I undersøgelsen argumenteres der for, at analyserne " (...) viser, at den måde vi lever på, spiller en rolle for de holdninger, man har. Dette viser sig ved en stigende accept af skilsmisse, eneforsørgere og mødre på arbejdsmarkedet – parallelt med den faktiske udvikling på disse områder" (ibid:49).

I takt med at en høj andel indgåede ægteskaber ender i skilsmisse, er der derfor sket en udvikling i anskuelsen af, om ægteskab nødvendigvis er det, der definerer en familie. Selvom man kunne argumentere for, at den høje skilsmisserate taler for sig selv, således at den traditionelle kernefamilie er på retur, så angiver kun 13 procent af danskerne i 2008, at de mener, at ægteskabet er en forældet institution. Det ene udelukker således ikke det andet — det vil sige, at selvom ægteskabet ikke nødvendigvis er det, der definerer en familie, så betyder det ikke, at danskerne ikke alligevel ønsker at indgå ægteskab. Ligesom det at indgå i et parforhold, særligt for de yngre respondenter, opfattes som nødvendigt for et lykkeligt liv (ibid:42).

Danskernes holdninger følger så at sige med de samfundsmæssige ændringer. Familien kan dermed ikke anskues som en statisk institution " (...) den er i gang med ændringsprocesser, og det har den været gennem de seneste 30-40 år" (ibid:54).

Når familien, ifølge danskerne, ikke værdimæssigt har mistet betydning, så skal dette ses i lyset af, at familien ikke nødvendigvis bliver opfattet som en traditionel kernefamilie, men samtidig ej heller som et udtryk for, at unge generelt mener, at ægteskabet er en forældet institution. Familiedannelse skal anskues i lyset af, at den som institution har undergået forandringer.

1.2.1.2 Familiedannelse under forandring

Samfundsmæssige ændringer, herunder udvikling af velfærdsmæssige foranstaltninger, er medvirkende årsager til, at sen familiedannelse praktisk set er et valg, der er muligt at træffe. I præ-industrialiserede samfund var kronologien, at en mand og en kvinde blev gift og derefter fik børn. Ægteskabet blev anskuet som en traditionel og en økonomisk nødvendighed, ligesom børn var uundværlig, billig arbejdskraft (van de Kaa 1987:5-6; Blenstrup 2010:94; Beck & Beck-Gernsheim 1995:102). Det første store fald i reproduktion skete ved overgangen fra høje fødselstal og høje dødstal pr. 1.000 indbyggere til lave fødselstal og lave dødstal pr. 1.000 indbyggere i forbindelse med landes udvikling fra præ-industrialiserede til industrialiserede. Tendensen kunne overordnet forklares ud fra økonomiske faktorer, idet forbedring i levevilkår medførte et sundere og længere liv, ligesom børn i takt med industrialiseringen gradvist blev en udgift frem for en indtægt (Thompson 1929; van de Kaa 2002). Ved overgangen til det senmoderne samfund skete yderligere et fald i reproduktion, hvilket ikke udelukkende kan forklares med udgangspunkt i økonomiske faktorer, men forekommer forbundet med mange forskellige faktorer. Herunder:

- effektiv, moderne prævention
- legalisering af abort
- kvinders øgede uddannelsesniveau og arbejdsmarkedstilknytning
- øget lighed mellem kønnene
- værdiændringer
- ændringer i opfattelsen af parforhold
- fravær af støttende familiepolitik
- økonomisk usikkerhed

(van de Kaa: 2002:2; Lesthaeghe 1995:2; Blenstrup 2010:92; Mills et al. 2011).

I en dansk kontekst, blev p-pillen frigivet i 1966. Tre år efter var antallet af fødsler i Danmark faldet med 18.000. Senere blev loven om fri abort indført i 1973, hvorved muligheden for 'effektiv familieplanlægning' yderligere blev øget (Danmarks Statistik, 50 års oversigten 2001:8; Center for Information for kvinde- og kønsforskning 2016). Dermed var kvinders mulighed for at begrænse antallet af børn, for derved ikke at få flere børn end man havde lyst, tid og råd til, øget (van de Kaa 1987; Blenstrup 2010:93).

Moderne prævention og lovgivningen af provokeret abort medførte samtidig, at "(...) den seksuelle aktivitet [er] blevet løsrevet fra den biologiske reproduktion", hvilket også betyder, at "(...) ægteskab er en valgmulighed, ikke en nødvendighed (...) Børnene og ægteskabet fremstår som et fælles valg"

(Knudsen 2009:19). I takt med, at ægteskab og børn gradvist blev betragtet mere som et valg og mindre som en pligt, har tilvalget af disse også fået en mere refleksiv karakter.

I det senmoderne samfund er familien et tilvalg. Individets forventninger til parforholdets stabilitet og holdbarhed er derfor ændret. Det kommer blandt andet til udtryk ved tendens til social accept af kortere forhold, også kaldet 'serielt monogami' — der henviser til det at indgå i flere længerevarende parforhold efter hinanden, inden den rette findes og familiedannelse sker (Knudsen 2009:20). I værdiundersøgelsen fremgår det, at danskernes accept af brudte familier, i løbet af de seneste 30 år, er øget. Særligt kvindernes accept er øget i perioden, ligesom der er en øget samfundsmæssig konsensus om, at ægteskabet ikke nødvendigvis er "til døden os skiller" — altså en social accept af skilsmisse (Schultz-Jørgensen & Christensen 2011:54).

Kvindernes samfundsmæssigt ændrede rolle, øgede rettigheder, forøgelsen af andelen af kvinder, der tager længere uddannelse, er aktive på arbejdsmarkedet og fravælger ægteskab, har selv sagt betydning for fald i fertilitetsraten. Derudover har seksuelt aktive kvinder fået mulighed for helt at fravælge at få børn (Knudsen 2009:20). Som den danske sociolog og politolog, Gøsta Esping-Andersen, der beskæftiger sig med velfærdsstaten og dens position i kapitalistiske økonomier, formulerer det: "The stable one-earner family is no longer standard but atypical" (Esping-Andersen 1999:49). Med kvindernes stigende erhvervsfrekvens, som for alvor tog fart i 1960'erne, er der sket en forandring fra den traditionelle komplementære familie til en symmetrisk familie, kendetegnet ved en fleksibel og mere lige rollefordeling, som hviler på aftaler og forhandling i en lige relation (Esping-Andersen 1999:49; Schultz-Jørgensen & Christensen 2011:31). Opbruddet af den traditionelle eneforsørgerfamiliemodell medførte dertil, at idealet blev at vente længere med at få børn. Alderen for førstegangsfødende steg, og antallet af kvinder, der fik mere end fire børn, faldt, ligesom flere kvinder forblev barnløse i denne periode. Kvindeidealet har samtidig taget en drejning. Hvor det traditionelt set var idealet at være den gode (hus)mor og hustru, har idealet rykket sig til at vedrøre mange forskellige facetter — dermed er kvindens rolle som mor i dag kun i sjældne tilfælde hendes eneste rolle (Knudsen 2009:13).

Uddannelse er blevet tilgængelig, og i takt med kvinders øgede uddannelsesniveau følger også, at kvinder gennemsnitligt bliver ældre før de er færdiguddannede. For at imødekomme, at familiedannelse kan ske inden kvinden er færdiguddannet, er det i Danmark forsøgt muliggjort for kvinder at få børn under studierne. Staten tilbyder 12 måneders ekstra SU-klip i forbindelse med fødsel, tilskud til daginstitution og forsøger tillæg (Styrelsen for Videregående Uddannelser 2016). Alligevel ønsker en høj andel kvinder at færdiggøre deres uddannelse inden familiedannelse. Kombination af kvinders erhvervsdeltagelse med rollen som mor er også muliggjort ved indførelse af rettighed til barselsorlov og mulighed for børnepasning i dagtilbud. Den danske velfærdsmodel, som Esping-Andersen

kategoriserer som 'den socialdemokratiske', er, sammen med de øvrige nordiske lande, nemlig karakteriseret ved lighed, retfærdighed og solidaritet ved en høj grad af omfordeling og et generelt højt niveau af velfærdsydelser. Stigningen i kvinders erhvervsdeltagelse har derfor også medvirket til at muliggøre udbygning af den velfærd, vi kender i dag, idet denne er en økonomisk forudsætning for det nuværende velfærdsniveau (Esping-Andersen 1999; Andersson mfl. 2009:31).

Studiet, *Family Policies and Low Fertility in Western Europe*, fortaget af professor i demografi Gerda Neyer viser, at for de EU-medlemslande, der betragter familiepolitik som en del af deres arbejdsmarkedspolitik, og som anskuer det som statens opgave at understøtte familien, da medvirker dette til at opretholde et fertilitetsniveau, der ikke rammer de allerlaveste niveauer (Neyer 2003:32). Statens organisering af familiepolitik kan dermed have en betydning for reproduktion. I dansk kontekst har staten, ud fra en ambition om at øge en mere lige kønsrollemodel, i 1984 gjort det muligt for faderen at tage del i barsel samt indført forældreorlov — frem for udelukkende barselsorlov til moderen (Hansen 2003). Derudover er der ens mulighed for barnets første sygedag for både faderen og moderen. Disse statslige tiltag, kombineret med den liberale lovgivning for abort, har i mange år været anerkendt i det danske samfund, hvor staten orienteres mod 'det selvvalgte forældreskab' (Gauthier 1998:204). Selvom Danmark dog ikke har været lige så vidtgående som andre nordiske lande, hvor man i en årrække har benyttet kvoter til fædre efter princippet om *use-it-or-lose-it* (Ottosen 2011:190).

Professor i komparative familiestudier Anne Hélène Gauthier har sammenlignet familiepolitikker på tværs af 22 industrialiserede lande. På baggrund heraf identificerer Gauthier et spændingsfelt mellem staters begrænsninger i budgetter på den ene side og en stigende efterspørgsel efter familievenlige politikker på den anden (Gauthier 1998:250). Familiens transformation fra traditionel én-forsøger-familie til en bred variation af familieformer har medført, at det ikke har været tilstrækkeligt udelukkende at rette statslig støtte mod den traditionelle familieform. Gauthier identificerer i sin kortlægning, hvordan demografiske ændringer har været katalysator for udviklingen af familiepolitikker, hvor nye behov, der er opstået på enten mikro- eller makroniveau, har fået regeringer til at handle. Demografiske udfordringer, kvinders tilknytning til arbejdsmarkedet, begrænsninger i statslige budgetter kombineret med staternes anskuelse af, hvorvidt det er statens eller den private husholdnings ansvar at varetage eksempelvis børnepasning — hvor Danmark placerer sig i den førstnævnte kategori — er medvirkende faktorer til udbygning af familiepolitikker. Danmark var således blandt frontløberne inden for udvikling på børnepasningsområdet ud fra en ambition om at understøtte kvinders arbejdsmarkedstilknytning (Gauthier 1998:182). Selvom Gauthier argumenterer for, at der, som følge af bekymringer for de demografiske ændringer, fortsat vil være politisk fokus på reproduktion rent familiepolitisk, så peger hun samtidig på, at: " (...) despite recent increases in the total period fertility rate in some countries, a return to levels well above replacement is unlikely" (ibid:206).

Gauthier italesætter dermed den udfordring, at uagtet, hvor meget familiepolitik imødekommer understøttelse af børnefamilier i spændingsfeltet mellem, hvordan behovene herfor ændres på struktur eller aktørniveau kombineret med statens budget, så vil dette ikke kunne løfte fertilitetsraten tilbage på reproduktionsniveau eller derover. Fravær af støttende familiepolitik fremhæves, som indledningsvist nævnt i afsnittet, som noget der har betydning for lav fertilitet — dette forekommer også plausibelt — og man kan derfor sige, at familiepolitik har en indflydelse på fertilitetsraten. Med udgangspunkt i Gauthiers argumentation kan man også sige, at hvor fraværet af en understøttende familiepolitik formentlig medvirker til lav fertilitetsrate, så vil en tilstedeværelse af støttende familiepolitik ikke nødvendigvis føre til en høj fertilitetsrate, der når op på reproduktionsniveau eller derover.

En tilsvarende argumentation kan formentlig benyttes i forhold til økonomisk usikkerhed, som noget der kan føre til fald i fertiliteten, men hvor økonomiske opsving formentlig kun til et vist niveau virker med omvendt fortegn. Mogens Christoffersen, som er sociolog og seniorforsker ved SFI peger i flere sammenhænge på, at økonomiske konjunkturer har afgørende betydning for fertilitetsraten. Christoffersen udtalte i hhv. 2012 og 2014, at:

”Forklaringen på de færre babyer er, at mange forældre frygter for karrieren på grund af finanskrisen (...) De føler sig ikke sikre på deres jobsituation, og det gør dem økonomisk uafklarede og derfor så usikre, at de ikke tør sætte børn i verden” (Adrian 2012). ”Krisen rammer især de unge, som har sværere ved at komme ind på arbejdsmarkedet, hvor de befinder sig i en marginalposition. Desuden skal de ud og finde en familiebolig, og det kræver ofte to fuldtidsindkomster (...) ” (Sheikh & Johansen 2014).

Christoffersens pointe om, at økonomiske kriser har betydning for reproduktion, har været en af de anvendte forklaringer i Danmark i årtier. At faktorer som de, Christoffersen peger på, kan have betydning for tidspunkt for familiedannelse forekommer plausibelt. Men set i lyset af, at fertilitetsraten har været faldende siden 1960'erne, at alderen for førstegangsfødende kontinuerligt er steget i perioden, mens der i den samme periode er indført gentagende, velfærdsmæssige foranstaltninger i Danmark, som er rettet mod familier og til understøttelse af familiedannelse, forekommer dette som forklaring på lav fertilitet, isoleret set, for unuanceret.

Spørgsmålet, om hvorvidt velfærdsmæssige foranstaltninger i Danmark understøtter familien og dermed reproduktion i høj nok grad, må i en europæisk komparativ kontekst siges at være tilfældet. Et spørgsmål der melder sig er derfor, om det er på tide at kigge i andre retninger frem for isoleret set at anskue økonomiske konjunkturer og velfærdsmæssige foranstaltninger, som årsager til sen familiedannelse og lav fertilitet? Det er selvsagt kun muligt at gisne om, hvor lav fertiliteten havde været i Danmark uden de nævnte foranstaltninger, men det forekommer paradoksalt, at fertilitetsraten er lav

i et samfund som det danske — hvor alle betingelser for familiedannelse burde være til stede — set i forhold til velfærdsmæssige understøttelser af familien.

1.2.2 Familiedannelse anno 2016

Familiedannelse defineres anno 2016 i højere grad end tidligere ved tidspunktet, hvor et par får deres første barn og vedrører derfor ikke længere selve pardannelsen. Denne definition på familiedannelse benyttes også i nærværende speciale. Dette ud fra en betragtning om, at: " (...) det er ikke længere er ægteskabet, men forældreskabet, der indstifter familien", som Mai Heide Ottosen, seniorforsker ved SFI, formulerer det (Ottosen 2011:191). Yderligere er der flere par end tidligere, der lever sammen i papirløse forhold — også permanent (Knudsen 2009). Professor ved Aalborg Universitet, Lisbeth B. Knudsen, som forsker inden for demografi-, fertilitets- og familieområdet, argumenterer for, at valget af den 'optimale' partner er blevet et mere refleksivt valg i det senmoderne samfund. Spørgsmålet om, hvordan man ved, om man har fundet "den rigtige" partner kan således være medvirkende til at familiedannelse sker sent (Knudsen 2009).

Den hollandske demograf Gijs Beets har i 2008 kortlagt hvilke 'determinanter', der har sammenhæng med *late fertility* [sen familiedannelse] og *postponement behaviour* [udsættelsesadfærd], hvor determinanter i indeværende sammenhæng dækker over faktorer, der virker hæmmende for fertilitet. Beets finder heri, at den mest centrale fertilitetsdeterminant er, hvis man ikke har en partner. Beets tager dog højde for, at det er muligt for en kvinde at opnå graviditet uden at indgå i et parforhold, ligesom kunstig befrugtning ved brug af doner giver mulighed for graviditet. Beets' pointe er dog, at for kvinder, der ikke indgår i et parforhold, er denne faktor i sig selv at anskue som en fertilitetsdeterminant, idet valget om at opnå og gennemføre graviditet alene statistisk set forekommer sjældent (Beets 2008:24). Endvidere peger han på, at det, som Knudsen også fremhæver, er essentielt at indgå i parforhold med "den rette" partner, som man har lyst til at danne familie med: "Increasing difficulties in finding the 'optimal' partner is probably one of the key issues in explaining late fertility" (Beets 2008:24). Beets peger endvidere også på, at selektionen af en partner, som individet ønsker at få børn med, er blevet et mere refleksivt valg i takt med tilgængeligheden af sikre præventionsmuligheder, ligesom relativt flere end tidligere ikke er i parforhold omkring 30-års alderen.

Den øgede refleksivitet, som blandt andre Anthony Giddens mener kendetegner det senmoderne samfund, breder sig dermed også til familiedannelsesprocessen. I det senmoderne samfund har individet øget mulighed for selv at bestemme, hvordan det ønsker at forme sit liv, hvilket får indflydelse på reproduktion, idet også " (...) reproduktionen er underlagt den refleksive livsplanlægning" (Giddens 1994a; Knudsen 2009:6). Der er dermed mere refleksivitet forbundet med familiedannelse end tidligere.

Familiedannelse er et felt, som ofte undersøges via kvantitativ forskning. I sit kvantitative studie referer Beets (2008) dog også til et studie, hvori der supplerende er foretaget kvalitative interviews med kvinder, som har fået første barn som 30-årig eller ældre. Kvinderne fortæller heri om baggrunden for at få første barn sent eller meget sent. Ud over begrundelser relateret til medicinske faktorer og familiepolitik argumenterede kvinderne også for, at valget skyldes; at de ikke "føjte sig klar" tidligere, at de havde en følelse af, at et barn er et "for stort" ansvar, at de tidligere var i tvivl om, hvorvidt de overhovedet ønskede sig børn eller slutteligt, at de oplevede en diskrepans mellem deres egen og deres partners opfattelse af at få børn ([Sobotka 2004], Beets 2008:25). Årsagerne, som kvinderne i det specifikke studie peger på som betydningsfulde for sen familiedannelse, er dermed også af følelsesmæssig og personlig, refleksiv karakter, idet det vedrører at føle sig klar og at have lyst til at påtage sig ansvaret for et barn, som også forekommer meget subjektivt. Samtidig er det relateret til refleksioner om eget parforhold og derudover til faktorer, der rækker ud over kvinden selv — i form af partnerens ønsker — som kvinden i sagens natur ikke er herre over.

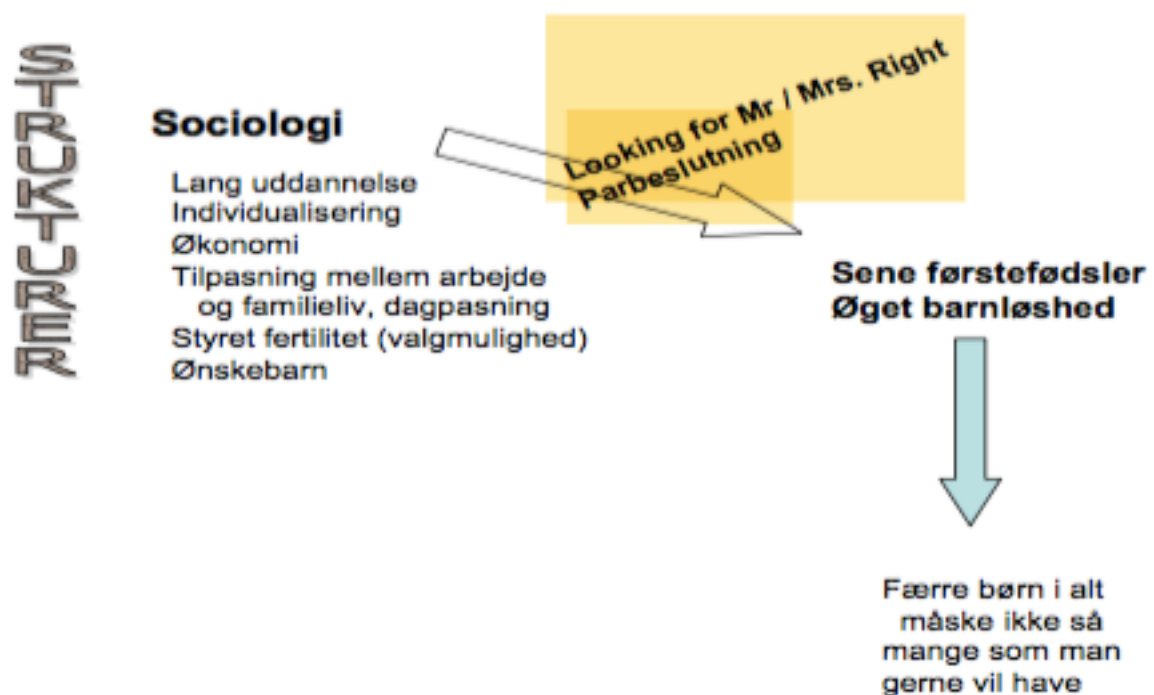
Relateret til pointerne fra dét studie, argumenterer Knudsen for, at de dimensioner, hun kalder 'skæbne' og 'timing', er væsentlige i forhold til reproduktion. Familiedannelse er ikke kun et spørgsmål om at træffe et refleksivt valg. Reproduktion handler nemlig også om det ofte oversete perspektiv; at kvinden skal møde "den rette" mand, som også omvendt skal anskue det som, at han har mødt "den rette" kvinde. Derudover skal både kvinden og manden have lyst til at få et barn med hinanden, hvilket de skal have lyst til på det samme tidspunkt. Dette kan " (...) være svært at kontrollere, selv for det senmoderne menneske: At have en partner, den rigtige partner, på det rigtige tidspunkt" (Knudsen 2009:20). Når serielt monogami, en høj andel papirløse samlevende og tilstedeværelse af effektiv prævention samt mulighed for abort, blandt andre ting karakteriserer samfundet, så kan familiedannelse ikke nødvendigvis anskues som " (...) den klassiske kronologiske livsudvikling, og at et par mødes, bliver sammen og i fællesskab tager beslutninger om at få børn, og også står sammen ved de uventede og uplanlagte graviditeter" (Knudsen 2009:20). Når situationen er, at det er muligt for kvinder at undgå at få børn, så virker det, ifølge Knudsen, nærliggende at betragte familiedannelse som " (...) noget, der besluttet, som er med i den refleksive livsplanlægning. Det billede passer godt på de muligheder, der er i dag: At leve et seksuelt aktivt liv, måske flytte sammen og leve som par, men uden at få børn *før man – parret – gerne vil*" (Knudsen 2009: 20-21). Knudsen mener supplerende dertil, at når en negativ styring af fertiliteten er mulig, så smitter det også af på forståelsen af den positive styring heraf. Det vil sige, at der hersker en tro på:

" (...) at kunne blive gravid, når man vil – når det passer ind i livsplanlægningen, når man endelig er der, hvor man længe har ønsket at komme hen. Når partneren er der og også vil, når uddannelsen er afsluttet, når ... Men her er det så, at skæbnen måske spiller en et

puds. Måske kan man slet ikke opfylde alle disse krav, måske vil den ene, når den anden ikke vil – hvis der er en anden. Og måske kommer der ikke nogen graviditet” (ibid:21).

Knudsen peger derfor på, at strukturelle forhold ” (...) indebærer nogle vilkår for kvinder og mænd, som får betydning for deres fertilitet (om de får børn) (...)” (ibid:21). Dette har, sammen med parbeslutningen, betydning for: ” (...) senere førstefødsler, en stigning i andelen, der ikke får børn, og dermed en øget risiko for at parrene ikke når at få det antal børn, de gerne vil have” (ibid:21). I figur 1-2-2 herunder, fremgår dette spændingsfelt.

Figur 1-2-2 strukturer, skæbne og timing

Kilde: Knudsen 2009:21

Med timing og skæbne in mente, peger Knudsen på, at man ” (...) uanset indsatsen fra politisk side, ikke kan sætte nogle rammer der medfører, at alle får det antal børn, de gerne vil have” (Knudsen 2009:22). Selvom studier dog viser, at der dog er nogle faktorer, der gør sandsynligheden for, at en kvinde, der er blevet ufrivilligt gravid, vælger at få barnet er størst. Nemlig hvis hendes liv ligner det liv, som kvinder, der aktivt vælger at blive gravide, har set i forhold til familie-, uddannelse- og erhvervsforhold, samt hvis hun har en partner og de sammen har et forhold, som hun forventer er langvarigt (Knudsen 2009:16).

Familiedannelse anno 2016 er dermed kendetegnet ved øget refleksivitet, samt ved at udspille sig i et felt mellem samfundsmæssige betingelser, individuelle valg og 'skæbne', hvilket har indflydelse på, at sen familiedannelse er blevet normalt samt at fertilitetsraten er faldende.

KAPITEL 2.

I følgende uddybes specialets videnskabsteoretiske, metodologiske og metodiske overvejelser og valg, som er fortaget i forbindelse med specialets udformning, dataindsamling og analyse. Først begrundes specialets videnskabsteoretiske og metodologiske overvejelser til brug for det videre analysearbejde, dernæst præsenteres den metodiske fremgangsmåde, der er benyttet i forbindelse med specialets dataindsamling og analyse. Afslutningsvist diskuteres specialets reliabilitet og validitet.

2.1 Videnskabsteori og metodologi

2.1.1 Videnskabsteori - hermeneutisk-fænomenologisk position

Specialets videnskabsteoretiske position er inspireret af hermeneutikken og yderligere inspireret af enkelte fænomenologiske elementer. Dette for det første fordi, det antages, at individet er et fortolkende væsen, og at fænomener, der undersøges, derfor også kan tilgås gennem fortolkning og med en forforståelse. En forforståelse der dannes ud fra erfaringer, og som udgør en erfaringshorisont, hvori forforståelsen dannes i (Gilje & Grimen 2002:171). Specialets ontologiske udgangspunkt er derudover influeret af fænomenologiens anskuelse af individets mening og tænkning som værende medskabende af virkeligheden (Berg-Sørensen 2012:230).

Den hermeneutisk-fænomenologiske inspiration kommer for det andet til udtryk ved, at specialets fokus er at undersøge kvindernes meningsdannelse, der forstås som værende " (...) den måde, man som mennesker gør sit liv meningsfuldt på i kraft af livsanskuelser og verdensbilleder og ikke mindst ved at tolke sine handlinger og relation til andre" (Berg-Sørensen 2012:216).

Det anskues som en præmis, at kvindernes meningsdannelse udspiller sig i en konkret kontekst. Denne konkrete kontekst dækker over situationer, der er influeret af sociale relationer, interaktion og dialog, hvor disse er betinget af den konkrete historiske kontekst. Dette skyldes, at det anskues som, at meningsdannelsen " (...) altid allerede er indlejret i et fælles sprog (...) " (Berg-Sørensen 2012:216-217), og derfor også sker med udgangspunkt i sprog, begreber og ord, der anvendes til undersøgelse her. Kvindernes erfaringer er dermed vigtige for deres meningsdannelse, selvforståelse og fortolkning, som også er medskaber af den sociale virkelighed, der erfares af individet.

På baggrund heraf antages det som epistemologisk præmis, at viden om fænomener skabes ved fortolkende dialog, fordi individet er et fortolkende subjekt. Samtidig en erkendelse af, at meninger netop er kontekst- og begrebsafhængige ud fra en præmis om, at " (...) meningsfulde fænomener kun er forståelige i den sammenhæng eller kontekst, de forekommer i" (Gilje & Grimen 2002:176). Fortolkningen af den sociale virkelighed sker således gennem kvindernes forforståelse heraf og opnås ved en kontinuerlig vekselvirkning mellem del og helhed i en cirkulær proces med øje for den konkrete

kontekst (Berg-Sørensen 2012:221-224; Gilje & Grimen 2002:178). Ved fortolkning i en cirkulær proces tilgås og nærmes en forståelse af kvindernes oplevelse af beslutningsprocessen, hvor en belysning af denne bidrager med viden, der kan forklare, hvorfor fertiliteten i Danmark er faldende.

I løbet af fortolkningsprocessen er det nødvendigt at være opmærksom på dobbelt hermeneutikken, der dækker over, at den sociale verden er noget, der allerede er fortolket af individets opfattelser og beskrivelse af sig selv og dets omverden (Gilje & Grimen 2002:169-170). Dobbelt hermeneutikken er et opmærksomhedspunkt, fordi det ikke antages, at

" (...) en forskning der kun gengiver de sociale aktørers opfattelser, vil kunne sige os alt det, vi ønsker at vide om, hvordan et samfund fungerer (...) ", hvorfor det ifølge Giddens er nødvendigt for samfundsforskere, at " (...) gå ud over de sociale aktørers selvopfattelser" ([Giddens 1976] Gilje og Grimen 2002:169).

Dobbelt hermeneutikken, som ikke kan undgås, er et kontinuerligt opmærksomhedspunkt i specialets analyse. Dog medfører specialets anskuelse af den sociale virkelighed, som er inspireret af hermeneutisk og fænomenologiske elementer, at individer ikke kan erkende verden som den virkelig er, men kun som den fremtræder for dem ([Heidegger 2008] Berg-Sørensen 2012:234). Hvortil problemformuleringen netop ønskes undersøgt i forhold til den sociale virkelighed, som denne fremtræder for kvinderne. Det antages nemlig i henhold til den fænomenologiske inspiration, at kvinderne selv er medskabere af den sociale virkelighed og samtidig, at dét som kvinderne oplever som virkeligt, vil være virkeligt i dets konsekvenser (Berg-Sørensen 2012: 234). Det antages dermed, at eksempelvis kvindernes valg om familiedannelse træffes i et samspil med den sociale verdens virkelighed, som denne optræder for netop det enkelte individ.

2.1.2 Metodologi – deduktive og induktive elementer

Specialet henter inspiration fra både deduktive og induktive elementer i forhold til samspillet mellem teori og empiri. Elementer fra de to tilgange er benyttet i en vekselvirkning, hvorfor ingen af de to tilgange benyttes i deres oprindelige, rene former.

I praksis kommer det til udtryk ved, at specialets problemformulering er konstrueret med udgangspunkt i en teoretisk rammesætning. Den teoretiske ramme er indledningsvist styrende. Det deduktive udgangspunkt kommer konkret til udtryk ved, at det indledningsvist antages, at beslutningen om familiedannelse finder sted som en reflektiv proces, at senmodernitetens vilkår har betydning for processen samt at familiedannelse ikke nødvendigvis sker, som det traditionelt gjorde, men sker som resultat af en forhandling i parforholdet. Til konstruktionen af specialets problemformulering anlægges der derfor en teoretisk præmis, som en del af forforståelsen.

Det deduktive udgangspunkt suppleres ved dataindsamlingen med induktive elementer. Dette sker, fordi interviewguiden både er udformet med udgangspunkt i teoretisk og empirisk viden inden for feltet, men i et tilsvarende omfang består af åbne spørgsmål, hvorudfra informanten frit kan styre dialogen i den retning, hun finder det relevant. Interviewet har karakter af et åbnet hverdagslivs interview, som dog er guidet af spørgsmål, men hvor spørgsmålene ikke er opstillet ud fra stramme hypoteser. Under interviewene har jeg derfor bevaret en induktiv åbenhed over for data, men samtidig opstillet nogle interviewspørgsmål med udgangspunkt i empirisk og teoretisk forankrede antagelser og/eller hypoteser.

I analysen kommer den valgte tilgang til udtryk ved, at der med udgangspunkt i specialets empiri kommer perspektiver frem, som ikke matcher den teoretiske ramme, og som derfor i stedet tenderer teoriudviklende (Jacobsen 2007:252-263). Tilgang er derfor ikke teoritestende eller teorigenererende i de rene respektive former (de Vaus 2001:223). I stedet benyttes elementer fra begge, hvilket udmunder i en tilgang, der i højere grad er teoriafprøvende eller teoriudvidende.

Til datakonstruktionen og til den videre analyse benyttes teoretiske antagelser i et samspil med induktive emergerende elementer. Specialets videre analyse sker i en vekselvirkning mellem afprøvning af teoretiske sammenhænge og udvidelse af disse på baggrund af mønstre i kvindernes perspektiver, der viser sig i specialets empiri. Forholdet mellem teori og empiri er dermed inspireret fra den adaptive tilgang, som netop har denne vekselvirkning i centrum (Jacobsen 2007:252-263; Layder 1998:133-136).

Forholdet mellem teori og empiri er opsummerende, at den teoretiske rammesætning (som uddybes i det efterfølgende kapitel) fungerer vejledende for dataindsamling og analyse, men at der samtidig kontinuerligt opretholdes en induktiv åbenhed.

2.2 Kvalitativ metode

I specialet undersøges det med udgangspunkt i kvalitative enkeltinterviews med unge kvinder, hvordan deres igangværende beslutningsproces vedrørende fremtidig familiedannelse kan bidrage til forklaring på, hvorfor fertiliteten er faldende. Enkeltinterviews anvendes, fordi formålet er at opnå et indblik i den enkelte kvindes verden ud fra kvindens egen fortolkning af denne (Kvale & Brinkmann 2009:17). Formålet er endvidere at afdække nuancerne og dybden, hvilket netop er muligt ved brug af det kvalitative enkeltinterview (Bryman 2008:385). Dybden og nuancerne er derfor prioriteret på bekostning af bredere generaliserbarhed og repræsentativitet, hvilket jeg vender tilbage til i afsnit 2.3 *Reliabilitet og validitet*.

2.2.1 Semistruktureret interview

Specialets interviews udføres i henhold til en række overordnede tematikker vedrørende både den samfundsmæssige kontekst, som emnet undersøges i, og spørgsmål der relaterer sig til den enkelte informants tilværelse og refleksioner vedrørende fremtidig familiedannelse.

Interviewguiden er udformet på baggrund af en række temaer, men er samtidig udformet på en fleksibel måde, der gør det muligt at forfølge retninger, som undervejs viser sig at være relevante for den enkelte informant. Interviewene har derfor en struktur, der " (...) nærmer sig en hverdagssamtale, men har som professionelt interview et formål og indebærer en særlig tilgang og teknik (...) der hverken er en åben hverdagssamtale eller et lukket spørgeskema" (Kvale & Brinkmann 2009:45).

Den semistrukturerede interviewform understøtter specialets metodologiske valg, fordi interviewformen muliggør en flydende kombination af deduktiv og induktiv datakonstruktion. Undervejs i interviewene er der fleksibilitet til at forfølge spontane, relevante spor, der eksempelvis kommer til udtryk ved en sidebemærkning, som kan vise sig at indeholde relevant information. Derudover gør den semistrukturerede interviewform det muligt at opnå viden om, hvad der i stedet eller i højere grad er relevant for informanten, hvis deduktive elementer ikke understøttes af data. Perspektiver, der indfanges som følge af den fleksible interviewform, kan dermed potentielt muliggøre teoriudvidelse.

2.2.2 Udformning af interviewguide

Specialets semistrukturerede interviewguide er opstillet med udgangspunkt i en tabel¹, der er inddelt som følgende: *Tabel 2-2-2: Udformning af interviewguide*

Forskningsspørgsmål	Teoretisk/empirisk baggrund	Interview spørgsmål*
Tema: relationer Det undersøges, hvordan informanten italesætter præmisserne for de relationer og forhold, som hun indgår i. Herunder hvad hendes 'forventning' er til eget parforhold.	Anthony Giddens: rene forhold Ulrich Beck & Elisabet Beck-Gernsheim: Parforholdets forhandling Lisbeth B. Knudsen: Parforholdets stabilitet og forventede varighed	- Vil du fortælle lidt om, hvordan du og din kæreste mødte hinanden, hvor længe I har været sammen, om I bor sammen mv.? - Vil din kæreste gerne være far en dag? • Er det noget, som han eksplicit har italesat, eller hvordan ved du, at han ønsker/ikke ønsker at blive far? -Bliver du og din kæreste gode forældre en dag?

** I den oprindelige interviewguide indgår der en introduktion og flere spørgsmål til temaet, som ikke er medtaget her. For det fulde overblik over skemaet se vedlagte 'Bilag 2. Udformning af specialets interviewguide'.*

¹ For overblik over de otte tematikker, der indgår i specialets interviewguide, se 'Bilag 2 Baggrund for udformning af specialets interviewguide', som er vedlagt i papirform

Nogle af interviewguidens tematikker er teoretisk inspireret. Eksempelvis med udgangspunkt i senmodernitetens samfundskontekst. Andre tematikker er empirisk forankret med udgangspunkt i perspektiver, der er præsenteret i *Kapitel 1*. I relation til specialets metodiske tilgang indgår der også spørgsmål i interviewguiden, som hverken udspringer af teoretisk eller empirisk baggrund.

Hvorvidt den semistrukturerede interviewguide følges slavisk eller ej afhænger af, om informanten via fri tale overordnet formår at afdække de tematikker, som interviewguiden indeholder. Det er derfor forskelligt for de otte interviews, hvordan rækkefølgen af spørgsmålene er, og hvordan spørgsmålsformuleringen lyder. Det medfører at de otte interviews ikke er 100 procent sammenlignelige, men det skaber samtidig mulighed for, at jeg som interviewer kan forfølge specifikke retninger i informantens fortælling (Kvale & Brinkmann 2009:45). Fuldstændig sammenligning af interviewene er heller ikke hensigten i indeværende speciale, hvor fokus i stedet er at undersøge dybden og nuancerne, som den enkelte kvinde tillægger mening og dertil potentielt udlede tendenser på tværs.

I første kolonne fra venstre i ovenstående *tabel 2-2-2* fremgår de forskningsspørgsmål, der relaterer sig til ét tema. I ovenstående tilfælde temaet, der vedrører relationer. I anden kolonne fremgår det, om forskningsspørgsmål udspringer af en empirisk og/eller teoretisk baggrund samt i så fald hvilke(n). I tredje kolonne fremgår interviewspørgsmålene, som benyttes i interviewet, og som er operationaliseret ud fra forskningsspørgsmålene. I de tilfælde hvor der er formuleret hypoteser med udgangspunkt i teori eller eksisterende empiri, fremgår disse i en fjerde, separat kolonne.

Interviewene indledes med en overordnet introduktion, hvor jeg giver informanten en kort indføring i, hvad jeg undersøger i specialet:

”Specialeemnet udspringer helt overordnet af, at reproduktionen i Danmark på nuværende tidspunkt er historisk lav, hvortil fokuset i mit speciale er at undersøge, hvilket liv unge kvinder, der ikke har børn, lever. Herunder også, hvilke tanker og eventuelle overvejelser unge kvinder gør sig vedrørende fremtidigt at få børn. Jeg vil derfor stille dig en række spørgsmål vedrørende dette emne” (jf. *Bilag 1. Interviewguide*).

Derudover introducerer jeg rammerne for interviewet. I interviewspørgsmålene anvender jeg et almindeligt hverdagsagtigt sprog, hvorfor sociologiske og akademiske begreber er søgt undgået. Fravalg af sociologisk fagspecifikke termer reducerer risikoen for, at informanten svarer på baggrund af misforståelser, hvilket ville svække specialets interne validitet (Kvale & Brinkmann 2009:152). Undervejs i interviewet sikres en flydende overgang mellem de enkelte temaer. Dette eksempelvis ved følgende forklaring: ”Nu vil jeg gå videre til at stille dig et par spørgsmål, der vedrører de mere

samfundsmæssige rammer og muligheder, der kan relatere sig til det at få børn" (jf. *Bilag 1. Interviewguide*).

Rækkefølgen af spørgsmål kan have betydning for informantens oplevelse af interviewet, hvorfor den derfor er overvejet nøje. Spørgsmål som: "Hvad er den mest centrale grund til, at du ikke har børn nu", forekommer måske overvældende at begynde et interview med, hvilket er et særligt opmærksomhedspunkt på grund af specialets emne, som er et relativt privat anliggende. Der benyttes derfor et par såkaldte 'indledende spørgsmål' (Kvale og Brinkmann 2009:149). Det kommer eksempelvis til udtryk ved indledningsvist at spørge informanterne, hvor gamle deres forældre var, da de fik børn. Efterfølgende stilles spørgsmålet, hvorvidt det er et anderledes valg, man som kvinde anno 2016 træffer, når man skal have første barn, end det deres mor stod over for i sin tid. Dette bidrager til en rolig opstart, hvor informanten har mulighed for at snakke sig ind på emnet ud fra et andet perspektiv end hendes eget samt ud fra en generel, samfundsmæssig vinkel, hvis dette ønskes. Ligesom informanten selv vælger, hvad der vægtes som centralt (Kvale & Brinkmann 2009:155).

Spørgsmål vedrørende stamoplysninger for informanten og dennes partner, herunder uddannelsesniveau og beskæftigelse, er placeret afslutningsvist i interviewet, medmindre informanten selv bringer dette på bane tidligere. Dette fordi jeg søger at minimere risikoen for, at informanten føler sig sat i en boks og pålægger dette unødvendig opmærksomhed under interviewet. Informanten er dog forud for interviewet informeret om, at målgruppen for specialets informanter blandt andet er baseret på alder og geografi (Jf. *Bilag 3. Henvendelse til mulig informanter*), men informanten ved til gengæld ikke, at uddannelsesniveau også er et kriterium.

2.2.3 Udvalgelse af målgruppe:

Familiedannelse er noget af det mest naturlige ved livet. Emnet vedrører derfor noget, som alle kan relatere til, uagtet om de selv ønsker familiedannelse. Specialets problemformulering undersøges via interviews med unge kvinder, der ikke har børn. Dette ud fra en antagelse om, at man som ung kvinde ikke kan undgå at forholde sig til familiedannelse. Det kan i hvert fald konstateres, at seksuelt aktive kvinder i den fødedygtige alder er nødsaget til at forholde sig til det reproduktive element, hvis de ikke ønsker graviditet. Men uanset om det at få børn er noget kvinden ønsker eller ej, og uanset om dette anskues som noget, der kommer til at ske i nær eller fjern fremtid, så antages det, at en ung kvinde reflekterer over dette, at hun har holdninger til dette, og at hun af denne grund befinder sig undervejs i en igangværende proces, som måske fører til familiedannelse og måske ikke gør.

Nærværende speciale undersøger, hvorfor fertiliteten falder, hvilket sker med udgangspunkt i en undersøgelse af, hvilke refleksioner unge kvinder har imens beslutningsprocessen er undervejs, og i

forhold til den tilværelse unge kvinder, der ikke har børn, lever. På baggrund heraf er udfordringen derfor ikke at opnå kontakt til relevante informanter, men i højere grad at kortlægge, hvilke karakteristika informanterne optimalt set skal besidde, med henblik på en så adækvat besvarelse af specialets problemformulering som muligt. Følgende seks variable vurderes som mest relevante i henhold til sampling af informanter:

- Køn
- Alder
- Børn
- Bopæl
- Uddannelsesniveau
- Civilstatus

Beslutningsprocessen undersøges for kvinder, fordi familiedannelse vil medføre et afbræk i kvindens tilværelse, der vedrører flere forskellige aspekter, end det er tilfældet for mænd. Dette i relation til graviditet, længere barsel og dertilhørende pause fra arbejdsmarkedet, fødsel og barnepleje i starten af barnets liv. Set i det perspektiv er beslutningsprocessen for kvinder måske mere kompleks sammenlignet med for mænd. Yderligere kan det med udgangspunkt i biologiske faktorer konstateres, at kvinden har muligheden for at træffe den endelige beslutning om familiedannelse, herunder at til- og fravalg af at gennemføre en uplanlagt graviditet, samt mulighed for at vælge at benytte at benytte doner til at gennemføre graviditet uden en partner eller uden en partner der deler ønsket om familiedannelse.

Alderen skal ligge omkring den gennemsnitsalder, som førstegangsfødende i Danmark har. Aldersintervallet fastsættes til mellem 25-30 år, fordi det er ambitionen at indfange kvinder, der befinder sig enten lige under og/eller omkring gennemsnitsalderen for førstegangsfødende. Jeg afgrænser mig fra kvinder der er yngre end 25 år, hvilket sker med udgangspunkt i en sondring af alder for førstegangsfødende (jf. afsnit 1.1.2 *danskerne får senere børn*), hvor kvinder, der får første barn i alderen under 25 år, kategoriseres som enten *meget tidligt* eller *tidligt*. Ligesom dette statistik udgøres af et mindretal. Med aldersgruppen 25-30 år, for kvinder som vel at mærke ikke har børn, indfanger jeg kvinder, der enten minimum vil falde i kategorien for at få første barn på et *normalt* eller *sent* tidspunkt, og som potentielt kan ende med at få første barn *sent* eller *meget sent*, hvis de får børn. Yderligere antages det, at kvinder under 25 år som følge af denne alder ikke nødvendigvis er så velreflekterede i en beslutningsproces vedrørende familiedannelse, ligesom sandsynligheden, for at kvinden har dannet par med en partner i længere tid, er mindre.

Målgruppen afgrænses yderligere til at vedrøre kvinder, der er bosat i København og har eller er i gang med en mellemlang eller lang videregående uddannelse. Dette sker for det første med henblik på, at kvinderne ikke skal adskille sig for meget fra hinanden på disse to parametre. Forskning viser, at sen alder for familiedannelse er relateret til uddannelsesniveau. Derudover viser statistikken, at førstegangsfødende, der er bosat i København, gennemsnitligt er ældre end kvinder bosat i mindre, danske byer, ligesom kvinder, der er bosat i København og har en længere uddannelse, gennemsnitligt er hele to år ældre end landsgennemsnittet (jf. afsnit 1.2.2 *danskerne får senere børn*). Med denne aldersmæssige og uddannelsesmæssige afgrænsning indfanges en gruppe, som statistik set vil få børn sent eller meget sent. Det er særligt interessant og relevant at indfange, hvad denne målgruppe orienterer deres tilværelse mod, og hvilke nuancer der er i deres overvejelser om fremtidig familiedannelse. Dette fordi, forskning viser, at sen familiedannelse er relateret til færre barnefødsler. Yderligere søges diversitet, der kan være relateret til uddannelsesniveau og bopæl minimeret, hvilket øger sandsynligheden for, at eventuelle variationer kan tillægges andre variable.

Ydermere fokuseres undersøgelsen på kvinder, der indgår i et fast, længerevarende parforhold. Forskning viser, at det at være uden partner er den mest væsentlige determinant for fertilitet. Ligesom det at finde den "rette partner" har betydning for familiedannelse (jf. afsnit 1.2.2 *familiedannelse anno 2016*). Ved at rette undersøgelsen mod kvinder, der er i fast, længerevarende parforhold, søges denne faktor elimineret. Hvis undersøgelsen blev fortaget blandt single kvinder uden børn, virker det sandsynligt at svarene, på hvorfor kvinderne ikke har børn, kunne være relateret til deres civilstatus. Et længerevarende parforhold kan ikke anskues som garant for, at kvinde og mand betragter hinanden som "den rette", og/eller at begge parter nødvendigvis ønsker at få børn og ønsker at få børn med hinanden. Sandsynligheden forventes dog at være større, hvis man som par har været sammen i en længere periode på det tidspunkt i livet, hvor familiedannelse typisk sker. Ligesom sandsynligheden for, at parret har drøftet fremtidig familiedannelse vurderes at være større. Som nævnt viser forskning jo imidlertid, at for kvinder der bliver uplanlagt gravid, er sandsynligheden for at hun beholder barnet størst, hvis hendes liv ligner det liv, kvinder, der planlægger graviditet, lever, set i relation til blandt andet, at kvinden indgår i et parforhold, som hun spår en lang levetid jf. afsnit 1.2.2 *familiedannelse anno 2016*). Det virker yderligere sandsynligt, at kvindens partner også har indflydelse på, at kvinden vælger at beholde barnet.

De kvinder, der statistisk set får børn senest på parametrene uddannelse, alder og geografi, er dermed valgt som målgruppe, mens det yderligere er kvinder der indgår i parforhold, som omvendt ikke er relateret til senere familiedannelse, men hvor fraværet af dette kan virke som en determinant for familiedannelse.

2.2.4 Sampling

Kvinder, i alderen 25-30 med en mellemlang til lang videregående uddannelse, der er i fast parforhold, bosat i København, og som ikke har børn, forekommer at være en relativt tilgængelig gruppe at etablere kontakt til. Samplingen handlede derfor i først og fremmest om at opnå kontakt til et passende antal informanter, der opfylder disse kriterier, samt var villig til at sætte tid af til et interview vedrørende deres egen tilværelse og deres tanker om fremtidig familiedannelse.

Målgruppekriterierne passer både på mig selv og relativt mange i mit netværk. Derfor forhørte jeg mig indledningsvist ved venner og bekendte med henblik på om de havde venner eller bekendte i målgruppen, som jeg ikke selv var direkte forbundet til, og som kunne have lyst til at stille op til interview. Dette gav mig kontaktoplysninger på 10 potentielle informanter, som jeg rettede henvendelse til via Facebook (*Bilag 3. Henvendelse til mulige informanter*). Ni af de ti kvinder havde tid og lyst til at stille op til et interview, hvoraf otte interviews endte med at blive gennemført. Otte kvinder, som udgør en homogen gruppe i henhold til de relevante parametre, er således specialets informanter.

2.2.5 Udførelse af interviews

Seks ud af de otte interviews blev foretaget i mit hjem, mens de to øvrige blev foretaget hjemme ved de respektive informanter. Dette efter informanternes ønske. Ambitionen var at skabe en afslappet og uformel stemning, hvilket de hjemlige og uforstyrrede rammer bidrog til.

I forbindelse med den indledningsvise rammesætning af interviewets formål, blev informanterne samtidig informeret om, at interviewet bliver behandlet fortroligt og anonymt. Yderligere blev der lagt vægt på at gøre opmærksom på, at emnet er privat, og at indholdet af interviewet efterfølgende kun drøftes fagligt og med relevante parter, hvorfor navnlig den fællesbekendte ikke vil få viden om indholdet.

I mødet med informanten udgjorde det et godt udgangspunkt, at vi havde en fælles reference. Det skabte et godt udgangspunkt for en uformel stemning, hvilket lidt løs snak indledningsvist medførte.

Informanten blev også informeret om, at det til hver en tid var okay at sige fra, hvis emner i interviewet forekom for private at svare på eller uddybe. Ligesom det blev italesatte, at der hverken personligt eller som vinkel i specialet er en holdning til, om man skal få børn, hvornår man skal få børn eller lignende. Interesse udspringer i stedet af, hvilken tilværelse informanten lever set i lyset af, at hun er en ung kvinde, der ikke har børn (endnu), og hvilke tanker hun har om fremtidig familiedannelse.

Ambition som interviewer var at opnå en balance mellem på den ene side at udvise interesse for informanten og dennes svar, men på den anden side at opretholde en nogenlunde neutral rolle uden at lade sig inkludere. Dette for at minimere risikoen for, at informanten undlader at uddybe pointer, fordi hun antager at disse er indforståede. Dette var især et opmærksomhedspunkt, fordi jeg selv er en ung kvinde, hvorfor der kan være større risiko for, at informanten anser mig som en, der kan relatere til hendes pointer, end hvis jeg havde været en mand i en anden aldersgruppe.

Omvendt er det dog anskuet som nødvendigt undervejs i interviewet at udvise et engagement og derved forsøge at skabe et naturligt flow og mindske risikoen for, at informanten føler sig som et studieobjekt.

Den semistrukturerede interviewform virkede understøttende i forhold til, at jeg som interviewer kunne holde fokus på informanten undervejs frem for ned i interviewguiden. Dette har også sikret et roligt tempo, så informanten ikke har følt sig presset til at "levere" hurtigt, ligesom det har medført små pauser, hvor informanten i nogle tilfælde kom i tanker om flere eller uddybende pointer og derfor talte videre. Som tidligere nævnt, blev der undervejs stillet uddybende spørgsmål, som ikke indgik i interviewguiden, men som fulgte et spor, informanten lagde ud. Ud over en indholdsmæssig uddybning, skabte denne aktive lytning en forudsætning for, at informanten følte, at jeg som interviewer var interesseret og opmærksom (Kvale & Brinkmann 2009:160). Når det forekom naturligt under det enkelte interview, opridsede jeg kort de pointer, som virkede centrale for informanten. Eksempelvis: "Men jeg kan høre, at det skyldes, at du er drevet af at udvikle din viden, og det derfor måske ikke så meget er det økonomiske, du vægter. Er det sådan det skal forstås"? (Bilag 10:15). Dette er et eksempel på aktiv lytning, men tjener også det formål, at informanten får mulighed for at korrigere, hvis jeg har fejlfortolket. Det har i flere tilfælde medført, at informanten i forlængelse heraf har uddybet sin holdning yderligere (Kvale & Brinkman 2009:160).

2.2.6 Transskription

Ved transskription er vægten lagt på at gøre dette konsistent. Dette ved at benytte enslydende retningslinjer, herunder at informantens trykfordeling fremgår, at det fremgår om informanten holder pauser i sin tale, tøver, sukker, griner osv. Dette fremgår for det første, fordi det kan have indflydelse på, hvordan enkeltdele fortolkes i analysen. For det andet, fordi det sikrer en valid og loyal transskription, der øger reliabiliteten, idet efterprøvning vil være muligt.

2.3 Reliabilitet og validitet

Til vurdering af specialets reliabilitet og validitet er det først og fremmest nødvendigt at have specialets videnskabsteoretiske udgangspunkt og metodevalg in mente. Argumentationen, for hvordan reliabilitet

og validitet er sikret, skal nemlig findes i henhold til samme. Nærværende speciales vurderes i henhold til Kvale og Brinkmann (2009), som argumenterer for, hvordan reliabilitet og validitet kan anvendes til kvalitative undersøgelser på trods af, at begreberne oprindeligt er udviklet til positivistiske, værdifri kvantitative undersøgelser (Boolsen & Jacobsen 2012:108-110). Eftersom specialets hermeneutisk-fænomenologiske udgangspunkt og dets kvalitative metodevalg er i opposition til begrebernes oprindelige betydning, behandles de i stedet ud fra, hvordan kvalitative studier kan bedømmes ud fra begreberne (Kvale & Brinkmann 2009:267-292).

Reliabilitet i dets oprindelige betydning vedrører, om andre forskere på andre tidspunkter ville kunne efterprøve specialets forskningsresultater. I nærværende speciale relaterer det sig derfor til, hvorvidt jeg som interviewer har en påvirkning af, hvordan informanterne svarer. Reliabilitet kan ikke sikres helt i en kvalitativ interviewsituation, hvilket dermed heller ikke er tilfældet. Den semistrukturerede interviewform er mere usikker for efterprøvning end et stramt struktureret interview ville være. Fordelene ved den semistrukturerede interviewform forekommer dog at opveje ulempen, der er forbundet med reduceret mulighed for efterprøvning. Netop fordi denne kvalitative tilgang er valgt med henblik på at opnå viden om dybden og nuancerne, hvorfor dette tillægges betydning på bekostning af reliabiliteten. Yderligere vil interviewrelationen uundgåeligt være påvirket af positionering, som kan medføre, at informanten eksempelvis undlader noget eller vægter nogle emner højere end andre (Kvale & Brinkmann 2008:271). Selvom muligheden for efterprøvning med tilsvarende resultat er svækket, er det dog hensigten at sikre mulighed for analytisk generalisering, hvor specialets interviewdata kan anskues som vejledende for en tilsvarende interviewsituation (Kvale & Brinkman 2009:289-290).

Mest essentielt i forhold til at sikre et kvalitativt studies reliabilitet er at sikre transparens i de valg og fravalg der metodisk er truffet. Specialets kapitel 2, som tydeliggør de metodiske overvejelser og valg og fravalg og forklare, hvordan undersøgelsen er grebet an, er derfor med til at styrke specialets reliabilitet. Tilsvarende bidrager den konsistent og ordrette transskribering til transparens, hvilket også øger reliabiliteten. Ligesom det undervejs i analysen tydeliggøres, hvornår der fortolkes på informanternes svar, som sker med tydelig henvisning til informanternes specifikke udtalelser, således fortolkningerne gøres eksplicitte. (Kvale & Brinkmann 267-292).

Validiteten vedrører spørgsmål, om i hvilket omfang det er sandheden, der kommer frem i specialets undersøgelse. Hvor den interne validitet relaterer sig til, hvorvidt specialet undersøger det, som det har til formål at undersøge, relaterer den eksterne validitet sig til i hvilket omfang det er muligt at perspektivere specialets fund.

Idet specialet undersøger en subjektiv proces, er det ikke muligt at vide, om sandheden kommer frem. Der er en risiko for, at informanterne ikke taler sandt, hvilket der kan være uendeligt mange årsager til.

Eksempelvis kan det være, at en informant fortæller, at hun gerne vil have børn, selvom hun ikke vil, fordi hun oplever, at det er socialt uacceptabelt at være frivillig barnløs. Emnet familiedannelse kan således formentlig indeholde en normativ dimension og en normativ forventning. I analysen er jeg derfor opmærksom på eventuelle modstridende og inkonsistente svar, som anskues som potentiel vigtig viden.

Med brug af den hermeneutiske-fænomenologiske videnskabsteori søges sandheden i positivistisk forstand selvsagt ikke, men det er et opmærksomhedspunkt, hvorvidt informantens svar forekommer inkonsistente. Som tidligere nævnt benyttes et hverdagsagtigt sprog i interviewguiden, og informanterne sætte overvejende selv ord på de forskellige tematikker. Det søges dermed sikret, at data konstrueres korrekt, forstået som, at der er konsensus om, hvad informanten svarer på.

Samplingen er som nævnt sket via venner og bekendte, men jeg kender dog ingen af de otte informanter personligt, hvorfor samplingen ikke forventes at svække specialets validitet. Der er dog en risiko for, at informanterne udgør en bestemt type, fordi de alle er forbundet til mit netværk. Jeg har dog netop også søgt informanter, der var ens i henhold til en række kriterier, der er relateret til sen familiedannelse, fordi det undersøge hvilke eventuelle nuancer blandt disse specifikt.

Idet der i henhold til specialets metodologi er opretholdt en induktiv åbenhed over for undersøgelsens empiri, minimeres risikoen for, at det, der søges, findes, blot fordi det søges (Brinkman & Kvale 2009:272). Det er en grundlæggende udfordring at sørge for, at teorien ikke bliver for styrende for undersøgelsen, men det er også en grundlæggende udfordring at vurdere, hvornår 'teoriudvidelsen' er udført tilstrækkeligt. Valget om at benytte induktive og deduktive elementer skærper derfor kravene til specialets forskningsstrategi.

KAPITEL 3.

I dette kapitel udfoldes den teoretiske ramme, der anlægges for undersøgelsen af specialets problemformulering. Kapitlet består af fire afsnit, hvoraf de tre første bidrager til den teoretiske rammesætning, mens det fjerde bidrager til en præcisering af teorianvendelsen i specialet.

Første afsnit 'Det senmoderne samfund' giver en indføring i teoretiske perspektiver, der på et generelt samfundsmæssigt niveau, kendetegner det senmoderne samfund. Dette med særlig vægt på Anthony Giddens perspektiv på, hvilke betingelser individet har for at indgå i intime relationer samt Ulrich Becks perspektiv på individualisering. Begge disse aspekter ved senmoderniteten relaterer sig til feltet familiedannelse.

I andet afsnit 'Ung i det senmoderne samfund', benyttes Thomas Ziehes teoretiske perspektiv til at tilgå, hvad der karakteriserer ungdommen som fase i lyset af senmoderniteten. I tredje afsnit 'Familiedannelse i det senmoderne samfund' benyttes Ulrich Beck og Elisabeth Beck-Gernsheims praksisnære, teoretiske perspektiv, som mikro-sociologisk belyser, hvordan samfundsmæssige forandringer har betydning for familiedannelse. Dette med særlig fokus på præmisserne for selve beslutningsprocessen vedrørende familiedannelse.

Afslutningsvist følger kapitlets fjerde afsnit 'Teorianvendelse', hvori det fremgår, hvordan selvsamme begrebsafklares og operationaliseres til brug i specialets analyse.

3.1 Det senmoderne samfund

Det senmoderne samfunds karakter skaber, ifølge Giddens, en række muligheder for individet, men medfører omvendt også en række begrænsninger. Mere præcist formuleret anskuer Giddens det som, at senmoderniteten skaber både muligheder og begrænsninger for individet på en måde, hvor individet udgør en handlende medskaber, men samtidig ikke er upåvirket. Det vil sige som en aktør-strukturalitet dermed ikke ud fra et strukturelt deterministisk udgangspunkt (Giddens 2002:19; Kaspersen 2007:425-428,332). Ifølge Giddens er et væsentlig træk ved senmoderniteten, at der i takt med overgangen til denne er sket en aftraditionalisering. Traditioner tillægges mindre samfundsmæssig betydning end tidligere, og det har medført en frisættelse af individet. Faste værdier og normer er gradvist udvisket, og fordi intet længere forud er givet, frisættes individet til at skabe sin egen placering samfundsmæssigt, til at etablere egne værdier og ikke mindst til at skabe sin egen identitet (Giddens 1994b:12). Ligesom individet har frihed til at bestemme, hvem det ønsker at indgå i parforhold med, sin seksualitet og lignende.

Med individets frisættelse, opstår konstante og varierende valgsituationer, hvorved refleksiviteten er øget. Refleksivitet er ifølge Giddens " (...) den regelmæssige brug af viden, institutioner og individer til stadighed indsamler og anvender til organisation og forandring af samfundet", hvilket

massekommunikationens udvikling er med til at muliggøre (Kaspersen 2007:435). Når individet ikke længere handler med udgangspunkt i traditioner udover i tilfælde, hvor disse kan legitimeres og begrundes, så er det blevet nødvendigt at reflektere over egne muligheder.

Refleksion henviser i sagens natur til, at individet har en bred vifte af muligheder at reflektere over. Bagsiden er dog at den øgede refleksivitet gør individet usikker på validiteten af den nye viden. Når samfundet er dynamisk, foranderligt og intenst, opstår der usikkerhed om, hvorvidt den tilgængelige viden bliver ændret (Kaspersen 2007:433). Når individet ikke blot kan træffe valg med henvisning til, hvordan tidligere generationer gjorde, så bliver valgsituationer og beslutninger også mere komplekse. Som eksempel på, hvordan traditioner i senmoderniteten kan danne grundlag for valg, hvis disse kan begrundes, benytter Giddens følgende eksempel:

"I dag gifter vi os stadigvæk, men ægteskabet indgås ikke, fordi traditionen påbyder det. Vi gør det som en del af en refleksiv proces. Andre menneskers fravalg af ægteskabet tvinger os til refleksivt at forholde os til vores egne handlinger, som vi må kunne begrunde" (Giddens 1990:36).

Med udgangspunkt i Giddens pointe om, at også reproduktion er underlagt en refleksiv proces (1994a), kan man ved at skifte 'ægteskab' i ovenstående citat ud med familiedannelse, argumentere for, at vi måske ikke længere får børn, fordi traditionen påbyder dette, men kun hvis vi kan legitimere og begrunde valget om familiedannelse. Ud fra et sådant perspektiv er selve familiedannelsen også underlagt en øget refleksivitet. Det samme er individets selvidentitet, der også er et refleksivt projekt, fordi refleksiviteten også gennemtrænger selvets kerne (Giddens 1994b:38). Individet er selv ansvarlig for egen identitet og for skabelsen af den. Hele tilværelsen er baseret på at vælge og træffe beslutninger, og det er også nødvendigt for, at individet kan skabe en selvfortælling (Kaspersen 2007:436-437). Med andre ord findes der ikke længere nogen normalbiografi. Det medfører, at individet let kan anskue det som, at alt kan vælges om og om igen, hvilket står i kontrast til, at der biologisk set er en tidsfrist på netop valget om familiedannelse. Således peger Giddens på det han kalder 'skæbneøjeblikke', som henviser til situationer, hvor individet nødsages til at træffe beslutninger, der er særlig konsekventfyldte for deres fremtidige liv. Dermed kan man sige, at Giddens peger på, at der findes enkelte få områder i livet, hvor det senmoderne individs refleksivitet møder sine 'naturlige' begrænsninger.

3.1.1 Intime relationer i det senmoderne samfund

Som sagt er det nødvendigt for det refleksive individs opretholdelse af selvidentitet, kontinuerligt at træffe valg og også revurdere tidligere valg. Dette gælder også på intimitetens område — herunder valget af partner. Indlejret i individet frisættelse fra traditioner ligger nemlig også en opløsning af de

traditionelle relationelle bånd. Giddens definerer nære og intime forhold, som individet udvikler sin selvidentitet i, som 'rene forhold'. Et rent forhold:

" (...) henviser til en situation hvor to personer indgår i et socialt forpligtende forhold for dets egen skyld, for hvad de pågældende hver især kan få ud af en varig forbindelse med hinanden, og som kun fortsætter for så vidt begge parter anser det for tilstrækkeligt tilfredsstillende for dem at blive i det" (Giddens 1994a:63).

Ægteskaber, parforhold og tætte venskaber, er derfor forhold, som begge parter skal have lyst til at opretholde og må arbejde for at opretholde. Når ydre faktorer ikke længere opretholder et ægteskab eller parforhold, så restruktureres intimiteten, hvilket ændrer selve præmissen (Giddens 1994a:63). Således bliver forhandling, ligeværdighed og tillid nøgleord. Eksempelvis hvis den ene i et parforhold ønsker familiedannelse og den anden ikke gør, og parret således ikke har fælles fremtidsplaner, er det nødvendigt at forholdet genovervejes og genforhandles. Er drømmen om et liv med børn eksempelvis vigtigere end det aktuelle parforhold?

Giddens peger på, at tendensen er, at parforhold indledes og fastholdes på grund af følelsesmæssig tilfredsstillelse og derfor er kærlighedsbaserede, hvorfor ægteskab også indgås af denne årsag: "Ægteskabet bliver i stadig større udstrækning et forhold, der indledes og fastholdes med henblik på at få følelsesmæssig tilfredsstillelse gennem den nære kontakt med den anden" (Giddens 1996:110). Giddens mener i forlængelse heraf, at en tæt relation, som eksempelvis et parforhold, er vigtig for individet, fordi samfundet er individualiseret og omskifteligt.

Ulrich Beck og Elisabeth Beck-Gernsheim argumenterer for, at relationen der skabes mellem forældre og deres barn, repræsenterer en kontrast til alle andre relationer i det senmoderne samfund, der er defineret ved 'rene forhold'. Hvor et rent forhold er karakteriseret ved dets symmetri, idet det opretholdes i det omfang begge parter føler sig tilfredsstillet i relationen, så er forholdet til eget barn asymmetrisk — i hvert fald så længe barnet ikke er voksent. Asymmetrisk, fordi forælderen er den part, der giver til barnet og sørger for barnet, mens barnet omvendt blot er modtager.

Beck og Beck-Gernsheim peger på, at man kan blive skilt fra sin partner, man kan bryde forholdet til venner, men at der er ingen vej ud af forælderrollen. De mener derfor, at denne asymmetriske relation er essentiel for individet at indgå i:

" (...) entering into a bond with a child really is highly attractive because the relationship is of a quite different kind than that to another adult. The attraction could be that the child really is innately related to one, not just acquired through the coincidences of biography, and the bond is all-encompassing, lasting, unbreakable, in a sense superior to other liaisons in our barter and throw-away culture. At least as long as it is young, a child

permits one to invest all one's love and involvement without risk of disappointment, of being hurt or abandoned" (Beck & Beck-Gernsheim 1995:76).

Som supplement til Giddens perspektiv på rene forhold, peger Beck og Beck-Gernsheim således på, at individets forhold til dets eget barn er den eneste relation, der er risikofri. Beck og Beck-Gernsheim forklarer vigtigheden af en ubrydelig relation med, at individualiseringen har gjort båndene som tidligere var sikre i et ægteskab, og udgjorde individets følelse af stabilitet og sikkerhed, svage. Så i dag, hvor disse traditionelle bånd udgør en mindre rolle mellem mand og kvinde, er det, der stadig fremgår som noget sikkert, barnet. Denne sikre og permanente relation kan give håb og fungerer som et anker i en hurtig omskiftelig tilværelse. Forholdet til eget barn står dermed i kontrast til senmodernitetens betingelser for relationer i øvrigt (Beck & Beck-Gernsheim 1995:72). Både Giddens og Beck og Beck-Gernsheim peger på, at et parforhold, der giver følelsesmæssig stabilitet og mening med tilværelsen kan fungere som en kærlig ramme om parternes individuelle selvidentiteter (Giddens 1996:115; Beck & Beck-Gernsheim 1995:48). Giddens peger endvidere på, at individets selvidentitet også udvikles gennem parforholdets intimitet, herunder planer om en fælles fremtid (Giddens 1996:119), der eksempelvis omhandler familiedannelse.

3.1.2 Individualisering

Med senmoderniteten følger en øget individualisering. Individualisering, der, som en proces, frisætter individet fra traditioner og kollektiv 'tvangssammenhænge' til en tilværelse, hvor det er muligt individuelt at vælge (Rasborg 2007:465). Ulrich Beck peger på, at individualiseringen i det nuværende samfund tvinger individet til at skulle opfinde og leve dets eget liv, hvilket sker i kølvandet af, at individet er sat fri fra de 'erstatningsfællesskaber', som var forbundet med industrisamfundet. Eksempelvis er uddannelsessystemet, arbejdsmarkedsdynamikken og karrieremønstre individualiserende strukturer og institutioner, der virker som motorer for individualiseringen (Beck 2002:63). Det moderne arbejdsmarked fungerer som en drivkraft for individualisering, fordi

" (...) den stigende mobilitet og dynamik (...) kravene om konstant fornyelse, omstillingsparathed og fleksibilitet – gør, at det optimale arbejdsmarkedssubjekt er blevet den enlige, som ikke er "hæmmet" af parforhold, ægteskab eller familie, men har bevaret sin fulde mobilitet" (Sørensen & Christiansen 2006).

Konsekvensen af dette er, at arbejdsliv og familieliv bliver kompliceret for individet at balancere. Den mobilitet og fleksibilitet, det moderne arbejdsmarked kræver, kan nemlig være vanskelig at forene med parforhold og desto mere vanskelig, hvis parret har børn.

Samfundsmæssige krav medvirker derfor til at familien bliver til en midlertidig forhandlingsarena, der danner en ren formel ramme om medlemmernes individuelle livsprojekter (Beck 2002:67ff.).

Individualisering forandrer derfor familielivet, fordi der opstår en endeløs kamp om redefinering af forholdet mellem kønnene, seksualiteten, ægteskabet, forældreskabet, husholdning, arbejdsfordeling og samliv (Beck 2002:67). Som Beck spørgende stiller det op:

”Hvad indebærer det, hvis man på den ene side offentligt besværger *family values*, moderskab og faderskab, men man på den anden side kræver og gør til noget helligt, at alle uafbrudt står til rådighed for arbejdsmarkedet, et arbejdsmarked, der tilbyder stadig mindre beskyttelse og langfristet sikkerhed?” (Beck 2002:69).

Dermed peger Beck på, at der i balancen mellem familieliv og arbejdsliv ligger en potentiel splittelse. En splittelse som opstår som følge af samfundsmæssige strukturer. Det er dog essentielt at påpege, at der i Becks forståelse af individualisering ligger, at individet godt kan vælge at leve konformt — altså traditionelt. Det nonkonformistiske ved individualiseringens indvirkning på familien skal, ifølge Beck, ikke anskues som en total determinant. Hvis en kvinde eksempelvis har lyst til at leve som en traditionel husmor, så kan hun gøre dette, men valget herom er således et udtryk for et nonkonformistisk valg af livsform (Beck 2002:65). Individet kan principielt godt træffe valg, der strider imod samfundsmæssige betingelser ved for eksempel at træffe valg i samme retning, som dets forældre gjorde. Idet et sådant valg sker med udgangspunkt i, at det kunne være anderledes, så har det stadig karakter af et refleksivt valg (Beck 2002:63).

Det essentielle ved Becks syn på individualisme er derfor ikke, at der er specifikke rammer, som individet er tvunget til handle inden for — der er principielt frit valg af livsformer — det essentielle er, at individet er tvunget til selv at vælge og tvunget til at bære ansvaret for samme valg (Beck 2002:66). Ud fra denne betragtning taler Beck om, at individet er ”fordømt” til individualisering. Dømt til at vælge i ” (...) et rum, som domineres af forventningen om, at jeget er ophavsmand til og ansvarlig for handlingsfølgerne” (Beck 2002:65-66).

Thomas Ziehe argumenterer, i forlængelse af Becks definition af individualisering, for, at det problematiske opstår i, at friheden til at vælge strider imod individets behov for tryghed i livet. Individet skal derfor hele tiden holde styr på alternative valgmuligheder til de valg, det træffer, samt potentielle og eventuelle skuffelser (Ziehe 1989:19). Det samme peger Zygmunt Bauman på, idet denne frigørende følelse også er årsag til frygt. Frygt for ikke at slå til, for personlig utilstrækkelighed eller usikkerhed omkring at træffe de rette valg (Bauman 2001:147ff.) Bauman finder, at individualiseringen går ud over relationer. Når sociale problemer og livsprojekter individualiseres, så bliver fællesskaber mere overfladiske, kortvarige og konkurrenceprægede. Hvad enten det vedrører parforhold, ægteskab, venskaber, jobsituation eller bopæl, så gør disse sig principielt kun gældende indtil videre (Bauman 2001:157). Individualiseringen gør det derfor vanskeligt for individet at både at navigere og handle

langsigtet. Identiteten er derfor en fortløbende selvkonstruktion, der skabes via kontinuerlige valg og fravalg (Poder 2007:515-516).

3.2 Ungdom i det senmoderne samfund

Hvis individets muligheder for at træffe langsigtede beslutninger er begrænsede, som Bauman påpeger, hvilke betingelser har unge så for at træffe en beslutning om familiedannelse? Ziehe har beskæftiget sig med, hvad der karakteriserer det at være ung i en senmoderne kontekst, hvor senmoderniteten kan opleves på en anden måde, når individet er ung kontra ældre. Hvordan senmoderne tendenser kan have indflydelse på, hvilke valg unge træffer, er yderligere et fokusområde for Ziehes perspektiver på det senmoderne samfund.

3.2.1 Formbarhed, refleksion og individualisering

Ziehe definerer moderniteten som karakteriseret ved tre kulturelle tendenser: formbarhed, refleksion og individualisering. Sammenlagt medfører de en forandring af de muligheder, der både står til rådighed for individet og påtvinges individet. Ud fra denne præmis må unge således basere deres selvopfattelse og deres opfattelse af verden (Ziehe 1989:14-15).

Formbarhed dækker over, at "Stadig flere livsområder 'lader sig forme', hvilket vil sige at de kan problematiseres, tematiseres og forandres" (Ziehe 1989:13). Indlejret i begrebet formbarhed ligger, at for at noget kan anskues som formbart for individet, så må dette også betragtes som disponibelt. Netop stadig flere livsområder bliver betragtet som tilgængelige for individet at forme: kroppen lader sig forme, udseendet, evnen til at kommunikere, individets habitus og individets forhold til virkeligheden. Når alle livsformer forekommer tilgængelige, medfører det samtidig potentielt en følelse af ikke at leve, som man *kunne*. Den unge må kunne retfærdiggøre sine valg, og ansvaret for at lykkes ligger hos individet selv, hvilket kan medføre præstationspres. Hvor individets subjektive hovedproblem traditionelt set kunne være, at det 'vil for meget', er det med moderniteten blevet, at det 'opnår for lidt' (Ziehe 1989:13).

Dertil øges kompleksiteten, fordi der for den unge er ringe hjælp at hente, når der skal træffes beslutninger. Hvor individet traditionelt set blev hjulpet på vej af klasse- og familiemæssig status — både på godt og ondt — så ydes der i senmoderniteten ingen hjælp af en sådan karakter. Familiens fortid er ikke længere et sikkert sammenligningsgrundlag for egen fremtid. Dertil peger Ziehe på, at det, der skaber beslutningskonflikter for den unge er, den kulturelle tendens til, at individets indre spillerum vokser, uden at de ydre realiseringsmuligheder kan holde trit. Netop dette dækker over Ziehe definition af individualisering (Ziehe 1989:14). Ziehe argumenterer for, at det først er 'nu', i den nuværende

modernitet, at kulturelle forandringer er blevet dynamiske i en sådan udstrækning, at de ikke blot er tilgængelige, men ligefrem uundgåelige (Ziehe 1989:16). Det problematiske, som gør sig gældende i den nuværende samfundsform, er, at de klassiske svar på problemet har mistet deres mening; ” (...) uden at der har vist sig pålidelige alternativer til de tidligere svar” (Ziehe 1989:15-16).

De kulturelle forandringsprocesser kan ’trænge ind i alle mennesker’ og påvirke dem, men forskellige aldersgrupper har varierende forudsætninger for at udholde disse. Ziehe finder, at unge er mest modtagelige for modernitetens konsekvenser sammenlignet med ældre. Tendensen slår hurtigere og mere direkte igennem hos de unge, fordi unges biografi er mere ”ufærdig” og subjektiviteten mere åben. Deres sårbarhed er større, og de unge påvirkes hurtigere og reagerer hurtigere (Ziehe & Stubenrauch 1983:47).

3.2.2 Meningsmangel uden forbillede

Ziehe peger på, at der er to måder at anskue, hvor lang ungdomsfasen er i senmoderniteten. Hvis ungdom anskues som udviklingsfasen mellem barndom og frem til behovet for voksenautonomi, det vil sige i sociokulturel betydning, så er tiden blevet indskrænket på grund af acceleration af den kulturelle forandringsproces (Ziehe & Stubenrauch 1983:50). Hvis man omvendt anskuer det som, at ungdomsperioden forstået som tidsrummet mellem barndom og voksendom, som værende ” (...) den periode, som individet gennemgår, før det træder ind i de voksnes formelle statuspositioner, såsom familiestiftelse og arbejds-etablering” (Ziehe & Stubenrauch 1983:50), så er ungdommen blevet enormt forlænget. Det er ikke ualmindeligt, at perioden for ungdom, ud fra sidstnævnte definition, strækker sig fra den unge er blevet student og mere end 10 år frem derfra. Ziehe peger på, at der samfundsmæssigt hersker en irrationel øget angst for at blive gammel, som tilfører mange unge en panikagtig følelse af, at ungdommen er ved at være forbi, hvor ” (...) længslen efter autonome muligheder i fremtiden koblet sammen med bestræbelsen på aldrig at stagnere og ikke på nogen måde ældes i sine livsytringer eller virke ældet på andre” kommer til udtryk (Ziehe & Stubenrauch 1983:51). Unge har i mindre grad en tryk overlevering de kan falde tilbage på, når de skal træffe livsbeslutninger, og derfor skærpes kravene til unges identitetsarbejde — noget Ziehe beskriver som ”(...) ikke alene anstrengende, men også krisebetonet” (Ziehe & Stubenrauch 1983:31).

Den form for ungdomsoprør der finder sted i senmoderniteten, er ikke et andet kulturelt opgør, end det var tidligere. Det nutidige oprør er ikke orienteret mod den ”herskende kultur” – fx ved at mene at den skal forbedres – men det handler i stedet om at fornægte denne kultur i sin helhed. I Ziehes optik ligger derfor op til, at det for nutidens unge ikke blot er tilstrækkeligt at vælge at gøre det modsatte af, hvad deres forældre gjorde — det vil sige at navigere kontratraditionelt. Samtidig findes det heller ikke ønskværdigt at gøre det samme, som ens forældre gjorde — at navigere traditionelt. De gamle værdier

såsom; renlighed, orden, flid, hjemstavn og trofasthed fremtræder ikke længere som traditionsværdige, men de behov, som de gamle værdier peger på; struktur sikkerhed og rodfæstethed er stadig ligeså præsente for individet. Det problematiske er dermed, at længsel efter kærlighed, tryghed og sikkerhed stadig spiller en væsentlig rolle, men at den unge ikke har noget at støtte sig til (Ziehe & Stubenrauch 1983:231). Unge må derfor finde deres egen vej ind i voksenlivet, mens de samtidig navigerer i modernitetens vilkår, hvilket er komplekst, fordi "Denne generation er blevet konfronteret med en *menings-mangel* på en måde, som ikke har noget historisk forbillede" (1983:231).

Denne øgede kompleksitet, som unge i dag står over for, beskriver Ziehe som en verden, hvor " (...) ord og værdier ikke stemmer overens mere", og hvor " (...) de unge heller ikke har en "sund" fortid at kigge tilbage på, og ej heller en lys fremtid i sigte" (Ziehe & Stubenrauch 1983:231-232). "I denne situation er det allerede en "revolutionær" handling at orientere sig mod sine egne positive selvtilstande i stedet for de almene tilstande" (Ziehe & Stubenrauch 1983:231-232).

3.3 Familiedannelse i det senmoderne samfund

Ulrich Beck har, sammen med Elisabeth Beck-Gernsheim — som også er professor i sociologi og enke til den nu afdøde Ulrich Beck — beskæftiget sig med, hvad det medfører, at den traditionelle relation mellem mand og kvinde, der tidligere strukturerede rammen for en familie, er ophørt, hvordan individualiseringen også får betydning for familiedannelse og beslutningen om denne, samt hvad forældres relation til eget barn kan tilføre.

3.3.1 Værdien, et barn tillægges

Valget om at få børn har, som tidligere nævnt, forandret sig fra traditionelt set at være rationelt og økonomisk nødvendigt til at være følelsesmæssigt. Beck og Beck-Gernsheim beskriver det senmoderne incitament til at få et barn som værende;

" (...) the important feeling of being responsible, in charge and emotionally indispensable, and above all seeing oneself embodied in the next generation and represented again in human form" ([Hurrelmann 1989] Beck & Beck-Gernsheim 1995:105).

Barnet er dermed noget, der tilfører dets forældre en følelsesmæssig værdi, idet barnet bliver en slags forlængelse af forældrene selv, hvorved det for forældrene kan føles som at "se sig selv". Beck og Beck-Gernsheim henviser til et demografisk studie, hvori det kommer til udtryk, at det at få børn ligeledes tilfører en følelse af at høre til, "slå rødder" sammen som par og tilføre livet mening ([Münz 1983] Beck & Beck-Gernsheim 1995:105). Værdien, børn tillægges, er dermed en mere kompleks og omfattende psykologisk værdi i det senmoderne samfund sammenlignet med tidligere. Og netop derfor peger Beck og Beck-Gernsheim på, at familiedannelse blevet mere komplekst. I det senmoderne samfund er

individet nemlig trænet til at opføre sig rationelt, disciplineret, hurtigt og succesfuld, og et barn repræsenterer kontrasten — livets naturlige side. At blive forælder repræsenterer således en modvægt til den hurtigt omskiftelige verden og et arbejdsmarked, hvor følelser ikke vægtes højt. Det betyder derfor samtidig, at individet skal "være klar" til at tilsidesætte den hurtige livsføring, herunder et arbejdsmarked, der er rettet mod fleksibilitet og hurtig omskiftelighed, når det vælger familiedannelse. Derfor kan beslutningen om at få et barn forekomme modstridende.

3.3.2 Strukturelle barrierer

Flere strukturelle faktorer udgør barrierer for at få et barn i det senmoderne samfund. *For det første* medfører individualiseringen, at individet har fokus på sin egen tilværelse, og hvad individet ønsker i denne. Traditionelt var det primært mænd, der levede på denne måde, men med senmoderniteten har dette "spredt sig" til kvinder (Beck & Beck Gernsheim 1995:108). Når rollerne i parforholdet ikke længere er traditionelt prædefinerede, hvorved det ikke er selvfølgeligt, at kvinden tager sig af hjem og børn, er det blevet til en forhandlingssituation, at én i parret skal være villig til at "træde i baggrunden" og vie opmærksomhed til barnet for en periode, og det har den moderne kvinde ikke nødvendigvis lyst til. Forhandlingen udgør en udfordring, der potentielt er medvirkende til, at beslutningsprocessen om familiedannelse bliver langvarig (eller at familiedannelse ikke ønskes).

For det andet er kravene til forældre steget markant i senmoderniteten. Forventningerne er flere og de er mere allestedsnærværende som følge af moderne teknologi. "The more one is expected to provide the child with 'optimal conditions' the longer prospective parents wait, even in the planning stage (Beck & Beck-Gernsheim 1995:108-109). Hertil kommer den 'uoverskuelige' mængde ekspertråd med bred spændvidde. Eksperter og forskere udtaler sig hyppigt om mere generelle retningslinjer for optimale rammer; den rette kost, det rette miljø, det rette nabolag. Ligesom det gøres tydeligt i selvhjælpslitteraturen, at det er et stort ansvar at få et barn (Beck & Beck-Gernsheim 1995:109). At blive forælder, bliver således anskuet som en mere krævende og omfattende opgave end tidligere, fordi den samfundsmæssig konsensus, om hvad de 'optimale betingelser' for et barn udgør, er mere allestedsnærværende og krævende. Når der på mange forskellige parametre forelægger viden og forskning, der viser, hvad der er optimalt for et barn og dermed også hvad der ikke er, så gør dette selvsagt beslutningen om at få et barn kompleks og øger risikoen for at beslutningsprocessen forlænges. Beck og Beck-Gernsheim mener, der er en øget tendens til, at kommende forældre forsøger at planlægge sig ud af den usikkerhed, som de mange krav giver anledning til:

"They carry around a list of requirements in their heads, and the list is longer than ever before — safe work-places, good housing, progressive schools and proper nursery care. Even the ecology issue comes in here: many ask themselves whether it is justifiable to

have children at all anymore, beneath the thinning ozone layer and surrounded by dying forests" (Beck & Beck-Gernsheim 1995:109).

Beck & Beck-Gernsheims citat er sat på spidsen, men illustrerer den øgede kompleksitet ved, at familiedannelse bliver formidlet og opfattet som videnskab frem for som noget naturligt.

Denne søgen efter sikkerhed trænger også ind i selve parforholdet. Eksempelvis ved at kvinden sætter parforholdet "under lup" og udsætter det for evaluering og vurdering af, om det kan bære belastningen og ansvaret for et barn (Beck & Beck-Gernsheim 1995:109). Derudover rettes usikkerheden også indad — "Er jeg følelsesmæssigt moden nok"? Sådanne spørgsmål bliver, ifølge Beck og Beck-Gernsheim, opfattet som essentielle på grund af en samfundsmæssig konsensus om, at barnets personlighed kommer til at afhænge en-til-en af, hvordan forældrene tager sig af det.

3.3.3 Fra et naturligt til et rationelt anliggende

Det er svært at argumentere imod det fornuftige ved, at par sætter sig ind, hvad det indebærer at få et barn, inden de beslutter sig for familiedannelse. Men det er samtidig problematisk, hvis forberedelsen medfører en så stor usikkerhed og forvirring, at familiedannelse ikke sker, hvis parret i udgangspunktet ønsker dette. Beck og Beck-Gernsheim er i hvert fald skeptiske over for, at det i senmoderniteten ikke længere er "nok" at ønske sig et barn:

(...) am I up to the personal demands of child-rearing? Do I have the inner qualities the child need to develop properly? If the answer is no – whether they want a child or not – then the consequence must be: no child, or at least not yet" (Beck & Beck-Gernsheim 1995:109-110).

Citatet illustrerer det refleksive individs ambition om at træffe beslutningen på et så oplyst grundlag som muligt. Beslutningen kommer dermed i højere grad end tidligere til at vedrøre, om parret er klar til opgaven frem for, om de ønsker sig et barn, hvorved der opstår en sandsynlighed for, at beslutningen udskydes eller at familiedannelse ikke sker. Beslutningen kan blive en langtrukket proces, fordi usikkerhed øges når ulemperne italesættes (Beck & Beck-Gernsheim 1995:110-111). Beslutning om familiedannelse bliver mere kompleks for det refleksive menneske, som er karakteriseret ved at være velinformeret om egne styrker og svagheder.

Familiedannelse sker således ved at træffe en refleksiv, velbegrundet beslutning ud fra et grundlag baseret på, at individet både ved, at det selv og som par er 'klar'. Det naturlige ved familiedannelse kan derfor forekomme udvisket:

” What used to be the most natural thing in the world has now for some groups of the population become highly complicated (...) the new woman feels compelled to question and problematize what she does. The children, if there are any, are supposed to be welcome, but wishing for them is no longer just a wish but a whole bundle of pros and cons; the children are the result of a plan (...)” (Beck & Beck-Gernsheim 1995:112).

Det forekommer paradoksalt, at et barn, som repræsenterer en følelsesmæssig værdi, bliver planlagt i en beslutningsproces, som er karakteriseret ved en liste med minusser og plusser. En følelsesmæssig værdi er vel ikke muligt at opgøre rationelt? Men det refleksive menneske er gennem det senmoderne samfund trænet til at træffe beslutninger ud fra et så oplyst et grundlag, som det er muligt:

”(...) the new women are trying to track down good reasons for motherhood, and want to 'get informed', to be able to 'prevent' or if necessary 'arm themselves', even 'defend themselves'; they want 'to know all about it' ”([Sichtermann 1982] Beck & Beck-Gernsheim 1995:111).

Den moderne kvindes ambition om at vide alt om at være mor, inden hun er blevet mor —at ville planlægge sig ud af usikkerheden, frem for at lære at være mor ved at *være* mor, som i andre henseender er en naturlige tilgang til at lære noget — forekommer også paradoksalt. Dette værner om, at den naturlige tilgang til familiedannelse er reduceret. Beck og Beck-Gernsheim referer til denne tendens som 'new parenting', og anskuer det som et voksende problem. Et problem, som ikke længere kan afgrænses til en minoritet, men omvendt spredes i takt med at samfundets uddannelsesniveau stiger. Beck og Beck-Gernsheim peger derfor på det problematiske ved, at familiedannelse er blevet så modsigende: ”A child used to be a gift from God or occasionally an unwanted burden, but now it is above all 'somebody difficult to care for'” ([Hentig 1978] Beck & Beck-Gernsheim 1995:132). New parenting, der som fænomen spredes i takt med det stigende uddannelsesniveau og ifølge Beck og Beck-Gernsheim påvirker kommende forældre på fire måder.

For det første ved en *stigende usikkerhed*, fordi den naturlige vished om forholdet mellem forældre og børn er udvisket. Denne stigende usikkerhed for at blive forældre, skal også ses i sammenhæng med, den tendens som Beck og Beck-Gernsheim mener der er til, at barnet i stigende omfang bliver sat i centrum af familien. Idet børn i stigende grad planlægges som en del af forældrenes refleksive projekt, bliver barnet også i stigende grad et projekt i sig selv. Det medfører at det opleves som en større beslutning end det traditionelt var, at beslutte sig for at blive forældre, fordi rollen simpelthen er mere omfattende. Derudover kan det skabe bekymringer vedrørende, at den tid der investeres i barnet, uundgåeligt er tid der går fra andre ting, herunder tid til ens partner.

For det andet ved det, der benævnes *ansvarlighedsprincippet*, som er den samfundsmæssige konsensus om, at opgaver ikke er udført godt nok, hvis de udføres ”halvt”, kun det perfekte er godt nok.

For det tredje, de *modsigende råd*. Når ekspertråd er så allestedsnærværende, kan forekomme modstridende og har en gyldighed, der forældes hastigt. Hvor særligt familiedannelse er et område, hvor der eksisterer mange og modsatrettede råd, der rettes mod både beslutningsprocessen for familiedannelse, graviditetsforløbet både før, under og efter, og sidenhen eskalerer i omfang og modstridighed til forældre, der har fået børn.

For det fjerde at *kærlighed kommer til at virke som en forstærker* for denne tendens, fordi det unikke og følelsesmæssige, som familiedannelse er, medfører, at det for kommende forældre føles mest sikkert at følge ekspertråd. Netop fordi ens kommende barn, udgør noget særligt, hvorfor man kan risikere ikke at handle bedst muligt i forhold til dette.

Dermed peger Beck og Beck-Gernsheim på, hvorfor denne new parenting kommer til at virke selvforstærkende.

3.4 Teorianvendelse

Specialets kombination af deduktive og induktive elementer medfører, at teorien ikke vil blive testet systematisk, men i stedet fungerer som en fortolkningsramme for analysen af data. Den teoretiske fortolkningsramme bliver dermed afprøvet og udfordret i analysen, hvori der opretholdes en induktiv åbenhed og potentielt sker en teoriudvidelse.

Som det fremgår i specialets problemformuleringsafsnit anskues det som, at familiedannelse udfolder sig i et spændingsfelt mellem strukturelle og individuelle faktorer. Specialets hovedspørgsmål og dertilhørende arbejdsspørgsmål er samtidig udformet med fokus på at undersøge, hvordan beslutningsprocessen udfolder sig i et spændingsfelt mellem individ og samfund. Dette med en antagelse om, at de strukturelle vilkår, der kendetegner det senmoderne samfund kan være med til at forklare, hvorfor alderen for førstegangsfødende er stigende og fertilitetsraten falder.

Specialets teoretiske perspektiver er også udvalgt med henblik på at fordre en teoretisk rammesætning, der betoner et samspil mellem både struktur og aktør som skabende af den sociale virkelighed. Specialet ligger sig således op ad Giddens strukturdualitet og forholdet mellem struktur og aktør anskues derfor netop som en dualitet frem for som en dualisme. Hvor en dualisme består af to ligeværdige sfærer, så dækker en dualitet over, at to modsatrettede tendenser er til stede på samme tid. Det anskues derfor som, at " (...) struktur både ses som midlet til og resultatet af aktørers handlinger" (Kaspersen 2007:431,428). Præmissen i nærværende speciale er dermed, at " (...) strukturelle egenskaber (...) består af *regler* og *ressourcer*, som agenten trækker på i produktionen og reproduktionen af det sociale liv og dermed også strukturen" (Kaspersen 2007:431). Strukturer *er* derfor ikke, men skabes i kraft af individet, når individet trækker på strukturelle egenskaber i social praksis. Strukturer udgør ikke en

determinerende ydre ramme, men genskabes i kraft af agenten, som er reflekteret over dets valg. Den sociale praksis — individets handlinger som værende et kontinuerligt flow — skaber således strukturationsprocessen (Kaspersen 2007:430,432).

3.4.1 Teoretisk fortolkningsramme

Udvalgte perspektiver fra Giddens modernitetsanalyse indgår i specialets teoretiske rammesætning. Giddens perspektiv på traditionel frisættelse finder anvendelse, fordi specialet undersøger, hvordan kvinders konkrete beslutningsproces vedrørende fremtidig familiedannelse kan forklare, hvorfor fertiliteten er faldende, hvilket, jf. afsnit 1.2.1.2 *familiedannelse under forandring*, blandt andet sker som led i, at den traditionelle kronologi for familiedannelse ikke længere er selvfølgelig.

Det antages derfor i specialet, at den traditionelle frisættelse øger kompleksiteten i kvindens og dermed parrets valgssituationer, herunder valget om familiedannelse, hvormed også reproduktion er underlagt refleksivitet. Ligesom et valg om familiedannelse, og kvindernes nuværende fravalg af samme, er medskabende for kvindernes selvidentitet. Giddens perspektiv på reproduktion — som værende et område, hvor det biologiske faktorer sætter en tidsmæssig begrænsning for individets mulighed for at vælge om og om igen., hvilket kan kollidere med det refleksive individs anskuelse af, at alt lader sig forme — findes relevant. Parforholdet anskues i indeværende speciale ud fra Giddens perspektiv på rene forhold. Kendetegnet ved at nærheden heri er essentiel for individet, men hvor forholdet samtidig er karakteriseret ved kontinuerlig forhandling til opretholdelse af konsensus vedrørende, at forholdet findes tilfredsstillende for begge parter.

Beslutningsprocessen vedrørende fremtidig familiedannelse antages derfor at udspille sig ved en forhandling i forholdet. Hvor det formodes, at eventuel uenighed om hvorvidt familiedannelse skal ske, i yderste konsekvens, kan medføre, at forholdet brydes. Dette ud fra Giddens perspektiv på, at parten der " (...) ikke længere kan opnå den ønskede tilfredsstillelse (følelsesmæssigt, seksuelt og så videre)", har " (...) mulighed for at forlade forholdet og prøve forfra med en anden" (Kaspersen 2007:437). Netop dette, at parret kontinuerligt må koordinere deres individuelle livsplaner, hvis de ønsker familiedannelse, antages ud fra Beck og Beck-Gernsheim perspektiv herpå, som et præmis for parforholdet. Beslutningen om familiedannelse er derfor komplekst. Ligesom familiedannelse udgør en vigtig og ønskværdig modpol til et samfund, der er præget af flygtige og udskiftelige relationer — idet parforholdet kan brydes, men at barnet udgør et permanent holdepunkt og en unik følelsesmæssig værdi.

Beck, Ziehe og Bauman er overvejende enige i deres perspektiv på individualisering, men peger på tre forskellige variationer over konsekvenser heraf. Beck betoner, at individualiseringen medfører, at ansvaret for de valg, individet træffer tilskrives individet selv, mens Ziehe betoner, at valgfriheden

strider imod individets behov for tryghed. Bauman peger i forlængelse af Ziehe på, at individets valg behæftes med utryghed og betoner yderligere, at individets muligheder for at navigere langsigtet er svækket.

Beck, Ziehe og Bauman er således enige om, at konsekvensen af individualisering, forstået som en øget valgfrihed, kan være problematisk, men hvor Bauman forekommer mest bekymret. Baumans perspektiv på individets mulighed for at handle langsigtet er særlig relevant i forbindelse med beslutningen om familiedannelse, som netop er et eksempel på en langsigtet navigation. Beck, Ziehe og Baumans perspektiver på individualisering indgår også i specialets teoriramme. Tilsvarende indgår Beck og Beck-Gernsheim teoretisering af individualiserings påvirkning på familiedannelse, men hvor denne teoretisering finder mere eksplicit anvendelse i analysen, hvilket jeg vender tilbage til.

Ziehes perspektiv på, at individets indre spillerum af muligheder er øget uden at en tilsvarende mængde af realiseringsmuligheder findes tilgængelige, er en relevant betragtning i relation til en beslutning om familiedannelse. Det antages, at individet besidder de traditionelle behov for tryghed, rodfæstethed og struktur, men ikke finder det ønskværdig at opfylde disse behov ud fra traditionelle valg — eksempelvis ved etablering af kernefamilie — og ej heller tilstrækkeligt at vælge det kontratraditionelle — som eksempelvis kunne være at tage afstand fra kernefamilien. Individet kan derfor opleve, at det rette alternativ at navigere ud fra mangler. Ifølge Ziehe er ungdomsfasen behæftet med en irrationel frygt for at blive gammel, gå i stå og stagnere. Det er sandsynligt, at familiedannelse kan være forbundet med en irrationel frygt for stagnation. Med udgangspunkt i Ziehes perspektiv, vil kvinderne således formentlig savne den rodfæstethed, der forbindes med familiedannelse, eller alternativt leve på en måde, hvor de traditionelle behov tilgodeses på anden vis.

Det holdes for øje om informanternes beslutningsproces vedrørende fremtidig familiedannelse kan relateres til dobbeltheden mellem på den ene side frihed til at planlægge og vælge efter liv som det ønskes, men på den anden side den usikkerhed og det potentielt orienteringsproblem, som også gør sig gældende.

Til specialets analyse anvendes Giddens, Beck, Bauman og Ziehes overordnede perspektiver på det, der samlet benævnes senmodernitetens vilkår som en overordnet teoretisk ramme, der benyttes som fortolkningsramme for analysen.

3.4.1.1. Beslutningsprocessen

Beck og Beck-Gernsheims perspektiv bidrager primært til analysens betoning af mikro-processerne i kvindernes beslutningsproces. Dette fordi Beck og Beck-Gernsheims teoretisering er udviklet specifikt

for feltet familiedannelse med udgangspunkt i, hvordan individualisering får betydning for familiedannelse og den forgående proces der leder frem til familiedannelse.

Teorien benyttes som afsæt for analyse af kvindernes beslutningsproces vedrørende fremtidig familiedannelse, hvorved det grundlæggende antages, at familiedannelse i senmoderniteten ikke nødvendigvis blot "sker", som det traditionelt gjorde, men sker ved en forudgående reflektiv beslutningsfase, der leder frem til selve realiseringen af familiedannelse. Yderligere antages det, at viden om netop denne proces, indeholder vigtig information om, hvorfor familiedannelse sker sent eller potentielt ikke sker.

Beck og Beck-Gernsheim argumenterer for det, de kalder new parenting, som værende en tendens, der træder tydeligst frem for veluddannede kvinder. Specialets informanter er netop veluddannede kvinder, og det antages derfor, at deres beslutningsproces kan være relateret til Beck og Beck-Gernsheims perspektiv på beslutningsfasen som værende en modstridende proces. Parforholdet anskues som et parret kontinuerligt må arbejde på at forstå, tolerere, være villig til at gå på kompromis, og have modet til at genforhandle igen og igen. Dette vedrører således også beslutningen om at få et barn, som forventes at finde sted ved sådanne forhandlinger. Parforholdet danner rammen om en mand og kvinde, der hver især må skabe egen livsbiografi, hvilket er komplekst i sig selv. Beslutningen om familiedannelse øger kompleksiteten og stiller større krav til parforholdets forhandling af begge parter individuelle biografier — herunder om en af partnerne kan vie opmærksomhed fra eget individuelle livsprojekt.

Beck og Beck-Gernsheim praksisnære perspektiver anvendes også som en del af den teoretiske fortolkningsramme til undersøgelse, hvad kvindernes beslutningsproces indebærer. Teorien vil ikke blive testet, men bliver benyttet mere indgående, konsekvent og konsistent benyttet, hvor den øvrige og mere overordnede teoretiske ramme anvendes mindre indgående.

Opsummerende anvendes henholdsvis Giddens, Ziehe, Bauman og Becks overordnede teoretisering af senmodernitetens vilkår som en overordnet teoretisk fortolkningsramme, der benyttes som generel kontekstuel ramme undervejs i analysen, hvor dette er relevant. Tilsvarende benyttes Beck og Beck-Gernsheims teoretisering vedrørende familiedannelse og selve beslutningsprocessen for denne.

Idet Beck og Beck-Gernsheims teori, tilsvarende Ziehe, Bauman og Becks', er udformet med udgangspunkt i individualiseringens konsekvenser, ligger disse sig op ad hinanden i forståelse og indhold. Men hvor Beck og Beck-Gernsheims teoretisering er specifikt rettet mod familiedannelse.

Specialets samlede teoriramme benyttes ikke med udgangspunkt i at undersøge dennes forklaringskraft eller med henblik på teorigenerering, men i stedet som en fortolkningsramme, der medvirker til forståelse af, hvordan mønstre i specialets data kan bidrage til en forklaring på, hvorfor fertiliteten i Danmark er lav, når det antages, at alle samfundsmæssige betingelser for familiedannelse er til stede.

KAPITEL 4.

Følgende kapitel indledes med en introduktion til specialets informanter, dernæst præsenteres specialets analysestrategi hvorefter specialets analyse eksekveres.

4.1 Præsentation af informanter

I det følgende præsenteres specialet otte informanter. Indledningsvist ved et overblik over informanternes grundlæggende oplysninger. Dernæst ved et kort indblik i, hvorvidt informanterne er undervejs i en beslutningsproces rettet mod familiedannelse familiedannelse.

4.1.1 Grundlæggende oplysninger

Ulrikke

25 år

Kandidatstuderende

Parforholds varighed **3 år**.

Partner: **25 år**. Kandidatstuderende.

Andrea

25 år

Mellemlang videregående uddannelse fra 2015

Bachelorstuderende

Parforholds varighed: **5 år**.

Partner: **27 år**. Mellemlang videregående uddannelse. Offentligt ansat.

Caroline

27 år

Kandidatstuderende

Parforholds varighed: **1,5 år**

Partner: **35 år**. Kandidatuddannet. Offentligt ansat.

Dorthe

27 år

Kandidatuddannet i 2014.

Offentligt ansat.

Parforholds varighed: **2 år**.

Partner: **25 år**. Mellemlang videregående uddannelse. Privat ansat.

Karen

29 år

Kandidatuddannet i 2016.

Ansæt i større privat virksomhed.

Parforholds varighed: **3,5 år**.

Partner: **26 år**. Kandidatuddannet. Privat ansat.

Heidi

29 år

Kandidatuddannet i 2015.

Nylig ledig.

Parforholds varighed: **2 år**.

Partner: **31 år**. Kandidatuddannet. Privat ansat.

Tine

30 år

Kandidatuddannet i 2014.

Ansæt i lille privat virksomhed.

Parforholds varighed: **7,5 år**.

Partner: **29 år**.

Kandidatuddannet. Offentligt ansat.

Kirsten

31 år

Professionsbachelor fra 2015

Selvstændig freelancer.

Parforholds varighed **16 år**.

Partner: **33 år**. Teknisk uddannet. Privat ansat

4.1.2 En proces rettet mod familiedannelse?

Som led i den indledende introduktion til specialets informanter, er det relevant at afdække, om kvinderne på nuværende tidspunkt har et ønske om fremtidig familiedannelse.

Beck og Beck-Gernsheim teoretisering om beslutningsprocessen for familiedannelse vedrører den situation, hvor der enten er et grundlæggende ønske om fremtidig familiedannelse, eller det er udefineret, hvorvidt fremtidig familiedannelse ønskes. Det vil sige en situation, hvor det endnu forekommer uvist, om familiedannelse ønskes eller ej. Beslutningsprocessen vedrørende fremtidig familiedannelse kan derfor ikke betragtes som igangværende, hvis der er truffet et definitivt valg om, at familiedannelse ikke ønskes.

Første skridt i specialets analyse er derfor at afdække, om specialets otte informanter befinder sig i en igangværende beslutningsproces vedrørende fremtidig familiedannelse.

I interviewene stilles informanterne spørgsmålet: "Hvor sikker eller usikker er du på, at du gerne vil være mor"? Syv ud af otte informanter tilkendegiver, at de er helt sikre på dette. Kirsten er den eneste informant, der svarer mindre sikkert. Hun fortæller, at hun gerne vil have børn, men at hun er indforstået med, at de prioriteringer hun har i sin nuværende tilværelse potentielt kan medføre et indirekte fravalg af børn. Kirsten giver derfor udtryk for, at hun kan forestille sig et liv, hvor hun ikke får børn og fortæller, at hun ikke nødvendigvis sætter lighedstegn mellem at få børn og at få et godt liv. På nuværende tidspunkt har Kirsten dog ikke truffet en definitiv beslutning om, at hun ikke ønsker at få børn (Kirsten:1,13).

Omvendt giver de øvrige syv informanter ikke udtryk for, at de anser det som en mulighed ikke at få børn. Tine, som er "100 procent sikker" på, at hun skal have børn, fortæller:

"Jeg kan slet ikke forestille mig et liv uden børn. Det ville være helt forkert ... For mig ... Ikke nødvendigvis for andre, men jeg kunne slet ikke forestille mig et liv uden børn"
(Tine:3).

Med denne udtalelse tager Tine, ligesom flere af informanterne gør, afstand fra at træffe valget om at forblive frivillig barnløs gennem hele livet.

Det vil sige, at hvor syv informanter har en grundlæggende opfattelse af, at familiedannelse med sikkerhed er en del af deres fremtid, er familiedannelse for Kirsten på nuværende tidspunkt overvejende ønskværdigt, men anskues ikke som sikkert. Alle informanterne har tanker om, hvornår de ønsker familiedannelse, men ingen af kvinderne er på nuværende tidspunkt i gang med at realisere familiedannelse.

Det kan derfor udledes, at specialets otte informanter på nuværende tidspunkt befinder sig i en igangværende beslutningsproces vedrørende, om familiedannelse skal ske og i tilfælde af dette, hvornår familiedannelse skal ske.

4.2 Analysestrategi

Analysen af, hvad der karakteriserer kvindernes beslutningsproces sker med udgangspunkt i data og ved brug af den teoretiske fortolkningsramme samt ved brug af de forklaringsmodeller, der er relateret til feltet, som er præsenteret i specialets afsnit *1.2 Introduktion til feltet*.

Beslutningsprocessen analyseres via fem forskellige temaer, der er konstrueret med udgangspunkt i tendenser i data. De fem temaer udgør særligt væsentlige omdrejningspunkter i kvindernes fortælling om og forståelse af, hvad der har betydning for deres beslutningsproces. De fem omdrejningspunkter for beslutningsprocessen er for kvinderne ikke adskilte, men påvirkes gensidigt i forskellige mønstre, eftersom de er dele af den samlede proces. Dette kommer også til udtryk undervejs i analysen, hvor tendenser går på tværs af temaer. Strukturen er alligevel opdelt med henblik på at skabe det bedst mulige overblik over elementer i processen.

De fem temaer er følgende:

1. Karriereaspektet
2. Det biologiske aspekt
3. Parforholdsaspektet
4. Forestilling om livet efter familiedannelse
5. At blive klar

Afslutningsvist behandles essensen af beslutningsprocessens samlede karakter i et afsnit. Dette sker med henblik på at muliggøre svaret på, hvordan kvindernes oplevelse af parrets igangværende beslutningsproces vedrørende fremtidig familiedannelse, kan medvirke til forklaringen på, at fertiliteten i Danmark falder i en tid, hvor der historisk set aldrig har været bedre betingelser for familiedannelse.

4.3 Analyse af kvindernes beslutningsproces

4.3.1 Karriereaspektet

Det første omdrejningspunkt for kvindernes beslutningsproces er karriereaspektet. Karriere vægtes i varierende omfang og form blandt informanterne og influerer derfor også forskelligt på deres tanker om fremtidig familiedannelse. Alle informanterne fremhæver faktorer, der er relateret til karriere som afgørende for, om deres tilværelse er forenelig med familiedannelse.

De tre informanter Andrea, Ulrikke og Caroline er studerende. Ulrikke og Caroline har begge ambitioner om at færdiggøre deres igangværende kandidatuddannelse og dernæst påbegynde en karriere før realisering af familiedannelse.

Ulrikke, der gerne vil opnå ansættelse inden for det private arbejdsmarked beskriver, at hun er " (...) nødt til at få lidt karriere først", og er " (...) nødt til at blive fastansat i en virksomhed (...)" før hendes tilværelse er forenelig" (Ulrikke:2). Ulrikke forklarer at dette er nødvendigt, hvis man vil 'noget' med karrieren.

Carolines ambition efter endt uddannelse er at søge arbejde inden for det offentlige, fordi hun " (...) hellere [vil] gå på kompromis med lønnen", men til gengæld vælge en karriere hvor " (...) arbejdsforholdene og barsel og arbejdstid (...) er noget mere rimelige" (Caroline:11). Det kommer dermed til udtryk, at Caroline tager højde for realisering af familiedannelse i relation til karriereambitioner.

Andrea, der netop er begyndt på et længere videregående studie efter allerede at have færdiggjort en mellemlang videregående uddannelse, er, på grund af dette sporskifte, som har forlænget studietiden væsentligt, åben over for familiedannelse inden hun bliver etableret på arbejdsmarkedet. Dog fortæller Andrea i forlængelse heraf, at hun ikke er klar til at få børn på nuværende tidspunkt, da hun føler sig for ung (Andrea:11).

For de øvrige informanter, der er færdiguddannede, kommer det til udtryk, at det er meget forskelligt, hvorvidt den igangværende karriere er forenelig med familiedannelse. Tine, som er ansat i en lille privat virksomhed, vurderer, at hendes nuværende job er uforeneligt med familiedannelse. Tine eksemplificerer dette med et eksempel fra sit arbejde, der vedrører en specifik situation, hvor Tines kollega meddeler chefen, at han skal være far:

" (...) den måde der bliver talt om barsel på ... (...) Hun kørte virkelige dårlig stil, *du skal ikke forvente!* det var godt nok sagt i joke, ikke. Men det var bare ikke sjovt. At han skulle ikke forvente barsel ... Du ved. Så det er jo ikke et ønskværdigt sted, vel" (Tine:20)

Tine finder det nødvendigt at skifte job inden familiedannelse. Hun har dog ikke lyst til at skifte job lige nu, fordi hun anskuer det nuværende job som en investering i sin fremtidige karriere (Tine:15). Da Tine på nuværende tidspunkt er 30 år, bliver karriereambitioner således medvirkende til sen familiedannelse.

Karen, der for to måneder siden er startet i sit første job, er den, der vurderer sine karriereambitioner og sin nuværende tilværelse som mest forenelig med familiedannelse. Til spørgsmålet om samme, svarer Karen:

”Ja, det synes jeg. Og det var det sådan set også mens jeg studerede. Der havde jeg bare ikke fundet den rette fyr (...) Og jeg har jo jobbet og alt det der, jeg føler bare lige, at jeg skal sparke det i gang før jeg ... ” (Karen:1).

Karen uddyber det at ”sparke det i gang” med, at hun som minimum skal have været ansat længere end kun i tremåneders prøveperioden inden, hun ønsker graviditet. Det er i højere grad forholdet til kæresten, der afgør, at Karens finder sin tilværelse forenelig med familiedannelse (Karen:1). Dette kan hænge sammen med, at Karen beskriver, at hun er overrasket over, at kulturen på hendes nye arbejdsplads er imødekommende over for barsel. Karen mener dog, at der på trods heraf aldrig vil være et godt tidspunkt at skulle meddele chefen om en forestående barsel — fordi det ikke er en rar situation — men omvendt mener hun, at chefen allerede har taget højde for sandsynligheden da Karen blev ansat, fordi hun netop er en kvinde i fast parforhold på 29 år (Karen:10). Karen fortæller dog i forlængelse heraf, at hendes kæreste, der er tre år yngre end hende, ikke er klar til at få børn på nuværende tidspunkt.

Karen pointerer ligeledes i ovenstående citat, at realisering af familiedannelse kan være foreneligt med at være studerende, hvilket er et udtryk for en generel holdning på tværs af informanterne. Flere informanterne tilkendegiver, at betingelserne for at få børn som studerende ikke er afgørende for, at de ikke selv har valgt dette. I stedet skyldes dette fravalg andre faktorer.

Heidi oplever sin arbejdsledighed som en barriere for familiedannelse, fordi hun synes fundamentet er ustabilt. Heidi fortæller derfor, at hendes liv lige nu ikke kan rumme familiedannelse (Heidi:1). Ledigheden skyldes, at Heidi netop har afsluttet en tidsbegrænset stilling. Usikre arbejdsvilkår og stort arbejdspress er typisk inden for den pågældende branchen, ifølge Heidi, som derfor synes, at karriere er udfordrende at forene med familiedannelse:

”Hvis jeg ikke skifter jobtype, så har jeg svært ved at se, hvordan det skal hænge sammen. Jeg har jo travlt nok uden børn, og hvordan skulle det så ikke blive med børn. Hvornår skal man overhovedet hente de der børn (...) Med mindre min kæreste tager over og henter, eller man får lov at gå tidligere og så arbejde om aftenen” (Heidi:10).

Heidi oplever sin branche som værende en direkte barriere for realisering af familiedannelse, da hun har haft flere job inden for branchen, hvor der ikke indgik en barselsordning (Heidi:18).

Hvor Heidi primært fokuserer på vilkår, arbejdstid og arbejdspress, så er Dorthe mere optaget af, at barselsorlov medfører, at hun bliver stillet bagud fagligt. Ligesom Dorthe yderligere inddrager et økonomiske aspekt i forhold til at gå glip af pension under barsel (Dorthe:2).

Kirsten er den informant, der vurderer sin nuværende tilværelse mindst forenelig med familiedannelse, hvilket primært begrundes med udgangspunkt i hendes karriereambitioner, som "overhovedet ikke" er kompatible med familiedannelse. Kirsten arbejder på nuværende tidspunkt som selvstændig freelancer, og har ind imellem arbejdsuger på 100 timer, hvilket " (...) ikke nødvendigvis er forenelig med lige pludselig at få et barn" (Kirsten:10). Kirsten prioriterer således karriere højere end familiedannelse på nuværende tidspunkt, hvor også tid er den primære grund til, at familiedannelse ikke ønskes nu.

Kirsten beskriver, at hun er i gang med at få en karriere op at køre, som skal give en stabil indtægt, og at det kræver mange timers arbejde at muliggøre samt at muliggøre det, hun kalder, en "fornuftig økonomi". Hvor Kirsten anser et økonomisk fundament der muliggør køb af hus, hvor der er plads til børn, som en forudsætning for at realisere familiedannelse (Kirsten: 10).

Dermed vurderer Kirsten, ligesom Dorthe, sin nuværende tilværelses forenelighed med familiedannelse med udgangspunkt i målbare og rationelle præmisser, herunder tid og penge.

Som det dog vil komme til udtryk ved de efterfølgende temaer, er økonomiske faktorer, som antaget, ikke isoleret set grunden til, at Kirsten og Dorthe ikke har realiseret familiedannelse på nuværende tidspunkt.

For seks ud af otte informanter udgør karriereambitioner en væsentlig hindring for ønsket om at realisere familiedannelse inden for nærmeste fremtid. Et gennemgående tema er, informanterne anskuer og italesætter karriereambitioner som noget, der enten ikke kan forenes eller er svært at blive forenet med det at få børn. Faktisk som at familiedannelse udgør en modpol til karrieren, de ønsker.

I Becks optik kan synet på karriere — som værende en barriere for realisering af familiedannelse — anskues som et udtryk for, at uddannelsesinstitutioner, arbejdsmarkedsdynamikken og karrieremønstre, som strukturelle påvirkninger, rettes mod og krediterer det fleksible og omskiftelige individ. Eksempelvis i forhold til, at Ulrikke har en antagelse om, at familiedannelse vil gøre hende mindre attraktiv på det private arbejdsmarked.

Det kommer dog samtidig til udtryk, at det er et refleksivt valg, om der navigeres i forhold til arbejdsmarkedets betingelser, idet Caroline refleksivt fravælger det private arbejdsmarked til fordel for det offentlige, hvilket sker med henblik på at forene fremtidig karriere med fremtidigt familieliv.

Beck og Beck-Gernsheim peger netop på, at det senmoderne individ er trænet til at navigere rationelt, disciplineret, hurtigt og succesfuldt og at familiedannelse kan fremstå som en modpol hertil. Dette kommer blandt andet til udtryk ved, at Dorthe ud fra en rationel anskuelse konkluderer, at det ikke økonomisk set er en god forretning eller deslige faglig investering for konkurrencedygtigheden på jobbet, hvis hun er på barselsorlov i et år. Hvor denne rationelle måde at anskue familiedannelse på virker som en kontrast til det, som kvinderne omvendt tilkendegiver som begrundelser for, at de ønsker at få børn — hvilket er med udgangspunkt i den følelsesmæssige værdi.

Alle informanterne giver udtryk for, at de vil igangsætte deres karriere før familiedannelse, men er samtidig upræcise i forhold til, hvad de mere konkret vil opnå karrieremæssigt inden de ønsker familiedannelse. Hvor Caroline italesætter sin refleksivitet vedrørende valg af fremtidig karriere, italesætter de øvrige informanter arbejdsmarkedsbetingelser som noget de i højere grad føler sig underlagt, og som noget der er nødvendigt at navigere i forhold til, hvis karriereambitioner skal indfries. Karriereaspektet er medvirkende til at familiedannelse udskydes, fordi informanterne på nuværende tidspunkt, uanset om de er studerende, arbejdsledige eller fastansatte, ønsker at dyrke karriere i et tidsrum forud for realisering af familiedannelse.

Det er ikke overraskende, at kvindernes uddannelsesniveau og karriereambitioner kan medvirke til sen familiedannelse. Statistikken viser netop at førstegangsfødende med længere videregående uddannelse gennemsnitligt er 2,7 år ældre end landsgennemsnittet og dermed 31,8 år. Ligesom gennemsnittet for førstegangsfødende i København tillige er højere end landsgennemsnittet.

4.3.2 Det biologiske aspekt

Det andet væsentlige omdrejningspunkt ved kvindernes beslutningsproces er relateret til det biologiske aspekt ved familiedannelse.

Informanterne er velinformerede om, at sen familiedannelse statistisk er relateret til nedsat evne til at opnå graviditet. Informanterne har kendskab til Københavns Kommune og Rigshospitalets oplysningskampagne fra 2015 (jf. *Bilag 12. Oplysningskampagne*) og tilkendegiver, at de finder kampagnens budskab relevant. Ud fra et generelt perspektiv fremhæver informanterne tendensen til, at alderen for førstegangsfødende er stigende, og omtaler, ud fra et generelt samfundsmæssigt niveau, at de finder dette problematisk.

Ulrikke der er 25 år og ikke ønsker familiedannelse inden for nærmeste fremtid, udtrykker dog, at det biologiske aspekt er noget, hun tænker over, og har dannet et tidsmæssigt estimat ud fra.

” (...) man tænker også over, at man måske ikke skal være over 35 år før man får børn, fordi måske kan det være, at ens krop ikke er lige så god, som den var engang. Altså så på

den måde, er der også et eller andet ur der tikker omkring, at det skal også måske være mellem de 28 og 32 -ish, ikke. Altså man har måske lidt et tal på, hvornår det ca. er og håber så på, at den økonomiske situation og så videre, som man lige står i, den passer til (Ulrikke:3)

Det biologiske aspekt har dermed en påvirkning på Ulrikke. Det kommer dog til udtryk i citatet, at det biologiske aspekt ikke anses som en begrundelse i sig selv, men er noget, der kan veje i den samlede beslutning som i Ulrikke tilfælde også er betinget af økonomi.

Dorthe tilkendegiver, at hun finder kampagnens budskab: " (...) rigtig fint, fordi det bliver meget normalt, at folk først får børn når de er over 30. Og jeg tror ikke, at alle tænker over, at det er et problem" (Dorthe:8).

Alle otte informanter er bevidste om det biologiske aspekt. For syv ud af otte informanter er tendensen dog samtidig, at kampagnens budskab ikke har ændret på deres tidsmæssige estimat for, hvornår familiedannelse skal ske.

Dorthe fortæller, at hvis hun ikke allerede var bekendt med budskabet, så ville det måske have indflydelse (Dorthe:8). Dette indikerer, at hun allerede har taget stilling til aldersbetinget nedsat frugtbarhed i forhold til egen beslutningsproces. Det forekommer dog paradoksalt, at Dorthe senere i interviewet fortæller, at hun gerne vil have første barn, når hun er omkring 33 år (Dorthe:12). Tilsvarende kan det konstateres at Tine, Karen, Kirsten og Heidi, som er omkring 30 år og dermed enten ønsker at få første barn sent eller meget sent.

Syv ud af otte informanter udtrykker, at de har et grundlæggende og stort ønske om at blive mor og ikke kan forestille sig et liv uden at få børn. Samtidig fortæller de, at de ønsker sen familiedannelse. Uden informanterne dog selv referer til dette som sen familiedannelse, men hvor det ønskes i alderen 30-35 år. Dette på trods af, at informanterne tilkendegiver, at de er informerede om oplysningskampagnens budskab, der rettet mod unge kvinder fastslår: " Din chance for at blive mor er dobbelt så stor, når du er 25 år, som når du er 35 år" (Bilag 12).

Det forekommer modsatrettet, at informanterne på trods af viden om biologiske fakta ønsker sen familiedannelse, når de netop udtrykker et stort ønske om at få børn. Med udgangspunkt heri forekommer der at være en diskrepans mellem viden og handling. Kvinderne forholder sig til de biologiske fakta på et generelt niveau, men relaterer ikke dette direkte til egen potentielle risiko.

Lisbeth B. Knudsen peger på, at mulighed for negativ styring af fertilitet har medvirket til at beslutningen om familiedannelse har fået en refleksiv karakter. Denne refleksive karakter har, ifølge Knudsen, bidraget til en øget tro på positiv styring af fertiliteten — det vil sige en tro på, at det er muligt

at opnå graviditet på det tidspunkt, der bliver vurderes som det rette. (Jf. Afsnit 1.2.2 *Familiedannelse anno 2016*). Med udgangspunkt heri kan det anskues som, at informanterne ikke oplever egen beslutning om sen familiedannelse som værende decideret risikovillige, men at de har en tro på, at når de føler, at de som par er blevet klar til familiedannelse og dette passer ind i henhold til de essentielle parametre i deres tilværelse, så vil familiedannelse ske — ud fra en forestilling om, at livets aspekter lader sig forme.

Andrea har viden om, at fertilitetsbehandling kan være en hård proces, fordi hendes forældre måtte gennemgå fertilitetsbehandling før familiedannelse lykkedes for dem. Forældrene har fortalt Andrea om deres proces, der varede otte år at før den førte til familiedannelse. På trods af det giver Andrea, ligesom de øvrige informanter, ikke udtryk for, at hun relaterer risikoen ved sen familiedannelse til egen beslutningsproces. Da Andrea stilles spørgsmålet om, hvorvidt oplysningskampagnen har sat noget i gang for hende selv, fortæller hun:

” (...) den har ikke sat noget i gang for mig, fordi det jo er mit eget valg. De er fint nok, at de laver reklamer, men det er ikke noget der vil skubbe mig i en eller anden retning (Andrea:7).

Andrea giver samtidig udtryk for, at hun ikke har lyst til at realisere familiedannelse inden for den nærmeste fremtid, fordi hun føler sig for ung (Andrea:4,11). Selvom Andrea på nuværende tidspunkt er 4-5 år ældre end hendes forældre var, da de oplevede infertilitet, argumenterer Andrea for, at hun føler, at der stadig er en masse hun mangler at opleve, inden hun er klar til at til børn (Andrea:11).

Når Andrea samtidig peger på, at hun har et stort ønske om at få børn fremtidigt, virker det ikke som om, Andrea undlader at forholde sig til risikoen for nedsat frugtbarhed, fordi familiedannelse ikke er vigtigt for hende. Måske er det snarere ud fra Ziehes optik et udtryk for individets anskuelse af tilværelsen som formbar.

Viden kontra handling

Informanterne er veluddannede kvinder, de kender budskabet fra oplysningskampagnen og er velinformerede om det aldersrelaterede biologiske aspekt ved fertilitet. Flere giver udtryk for, at de af samme grund ikke har lyst til at være over 35 år inden familiedannelse, men at viden om det biologiske aspekt ikke har en yderligere effekt på hvornår de ønsker at realisere familiedannelse.

Det paradoksale heri er, at informanterne benytter deres viden om biologiske fakta for fertilitet som en rettesnor i forhold til, hvor længe de kan forsvare over for sig selv at udskyde familiedannelse. I stedet for at navigere efter at realisere familiedannelse tidligere.

Dette indikerer for det første, at kvinderne har en reflektiv tilgang til beslutningen om, hvornår familiedannelse ønskes realiseret. For det andet er det udtryk for, det Knudsens kalder troen på en

positiv styring af fertiliteten. Selvom Tine udtrykker, at hun tager oplysningskampagnens budskab alvorligt, er hun ikke bekymret for at få børn i en sen alder. Dette begrundes hun med, at det er normalt i hendes familie:

”Mine forældre var jo selv ret gamle, så det er jo ikke fordi jeg er stresset, men det kunne jeg bare godt tænke mig [at få sit første barn som 33-årig, red]. Nu er jeg ikke sådan meget planlægger, men det ville passe meget fint (Tine:19).

Karen reflekterer over dog over, at hun ikke selv ønsker at ” (...) ende på en eller anden fertilitetsklinik” (Karen:9). Karen har derfor ikke nødvendigvis en tro på positiv styring af fertiliteten.

Karen peger på udskydelse af familiedannelse, som en generel kulturel og tidtypisk tendens blandt unge. Hun mener, at unge er oplyste om det biologiske aspekt ved familiedannelse, men at det ikke kan ændre på, at unge ønsker sen familiedannelse:

”Jeg tror igen det er den der skide kultur, vi lever i, hvor vi bare skal være unge så længe som muligt. Og folk skyder plastik ind i kroppen for at se sådan ud. Faktum er bare, at der sker noget andet inde i kroppen, og det vil de bare ikke acceptere” (Karen:10).

Dette udtrykker en anskuelse af ungdom som en modpol til voksenlivet, hvor familiedannelse er relateret til sidstnævnte. Karen problematiserer det, som Ziehe betoner som den irrationelle frygt for at blive gammel. Ziehe argumenterer for, at denne samfundsmæssige tendens til irrationel frygt hænger sammen med, at unge mangler en tryk overlevering at orientere sig på baggrund af. Dette kan føre til en panikagtig følelse af, at ungdommen er ved at være forbi. I forlængelse af Ziehe kan familiedannelse netop ses som et tydeligt symbol på en statusposition, der er relateret til overgangen fra ungdom til voksenlivet.

Når Karen, Dorthe og Tine er bevidste om, at sen familiedannelse potentielt er forbundet med risici, men alligevel ønsker sen familiedannelse, kan det være et udtryk for, at de mangler et alternativ til både det, Ziehe referer til som, det traditionelle og det kontratraditionelle, som de kan navigere ud fra.

Når tendensen er, at kvinderne overordnet ønsker at udsætte familiedannelse, så lang tid som det er muligt, på trods af viden om biologiske risici, der netop er relateret sen familiedannelse, kan dette være et forsøg på at værne sig mod den usikkerhed, som opstår i forbindelse med at træffe valget.

Der kommer yderligere til udtryk, at det kan være vanskeligt navigere langsigtet, hvilket informanterne oplever, at beslutningen om familiedannelse er forbundet med. Tine peger eksempelvis på, at det først er efter hun er fyldt 30, at hun er begyndt at planlægge fremadrettet på en måde, der også vedrører hendes kæreste. Hvor det dog opleves som vanskeligt at planlægge fremadrettet, når det rækker udover egen individuelle livsplan (Tine:17). Da beslutningen om realisering af familiedannelse netop ikke kun

er relateret til egen livplan, er det således en vanskeligt beslutning at træffe denne. Dette på trods af viden om det biologiske aspekt.

4.3.3. Parforholdsaspektet

Det tredje væsentlige omdrejningspunkt ved kvindernes beslutningsproces er relateret til parforholdet. Parforholdenes varighed spænder fra 1,5 år for Caroline til 16 år for Kirsten. Hvor de øvrige informanter har indgået i parforhold mellem 2 år og 7,5 år.

Caroline fremhæver som den eneste parforholdets varighed som relateret til, at familiedannelse ikke ønskes realiseret lige nu (Caroline:2,4). Caroline forklarer, at hendes tilværelse " (...) kunne være forenelig (...) hvis det kom, så ville jeg sagtens kunne forene mig med det, men jeg ville ikke synes, at det var optimalt lige nu" (Caroline:2-3). Dette begrundes Caroline med, at hun kun har været sammen med sin kæreste i 1,5 år, og hun derfor gerne vil lære ham bedre at kende før familiedannelse (Caroline:3).

Ellers fremgår det ikke af interviewene, at parforholdets varighed har betydning for, om informanterne ønsker at få børn med deres partner. Dette skyldes formentlig en kombination af informanternes alder og at parforholdene netop er længerevarende. Informanterne kunne alle forestille sig, og har lyst til, at danne par med deres kæreste resten af livet. Også Caroline, der indgår i det kortest varende parforhold (Caroline:7).

Flere informanter italesætter præmisserne for at indgå i et parforhold, som værende i henhold til Giddens' perspektiv på rene forhold. Informanter er bevidst om, at situationen, hvor begge parter ikke længere ønsker det samme eller følger sig tilfredstilt i relationen, kan føre til et brud.

Kirsten forholder sig gentagende gange i interviewet til præmissen for at indgå i parforhold i senmoderniteten. Et eksempel herpå er:

"Det lyder måske som om, at jeg ikke tænker, at det er det forhold, jeg skal være i og den mand, jeg skal have børn med, men sådan skal det ikke lyde. Jeg tror bare, at jeg er meget bevidst om, at der kan ske et eller andet" (Kirsten:15).

Karen peger tilsvarende på, at dette er " (...) en risiko, vi lever med i den her tid, at vi ikke holder for evigt" (Karen:20).

Familiedannelse tilfører dog en ekstra dimension til parforholdet, hvor dette også medfører et mere udpræget ønske til forholdets varighed:

" (...) jeg har det sådan, at den mand, jeg vælger at få børn med, er også ham, som jeg skal være sammen med det meste af livet. Eller jeg vil gerne have, at det skal være sådan" (Andrea:10).

Andrea afslutningsvis moderation i citatet indikerer dermed, at præmissen for parforholdet netop erkendes som brydelig.

Informanternes anskuelse af ægteskab er ambivalent, hvilket hænger sammen med parforholdets refleksive karakter. Selvom informanterne tilkendegiver, at de på nuværende tidspunkt ønsker at danne par med deres partner resten af livet, betragtes ægteskab af nogle informanter som noget mere definitivt end familiedannelse.

Ulrikke vil gerne giftes inden familiedannelse, fordi hun anskuer ægteskabet som udtryk for et ekstra tilvalg af hinanden som par, der måske kan reducere risikoen for brud efter familiedannelse (Ulrikke:24). Hvor også Dorthe og Heidi har det lige sådan.

Omvendt anskuer Andrea, Tine og Kirsten ægteskabet som noget, der er en større beslutning end familiedannelse:

” (...) det er jo fjollet, fordi selvfølgelig skal du være voksen for at få et barn, men jeg synes det er mere voksent at blive gift. Så er man virkelig bundet til hinanden! Hvis du bliver gift, så er du virkelig bundet til din partner (...) Hvis du får et barn sammen, så er det jo stadig noget der binder dig sammen. Men ikke så meget som hvis du bliver gift. På en eller anden måde ” (Andrea:14)

Det fremgår i citatet, at Andrea forbinder ægteskab med noget voksent og med noget, der forpligter mere end at få et barn sammen. Andrea udtaler i forlængelse heraf, at ægteskab ” (...) på nogle måder kan det virke endnu mere skræmmende end ... ” (Andrea 14), hvortil Andrea ikke færdiggør sætningen. Andrea spørges derfor opklarende: ”End at få børn?”, hvortil hun svarer:

”Ja ... Det er lidt sjovt, fordi jeg synes jo det er mere alvorligt at få et barn sammen end at blive gift (...) Men på en eller anden måde så skræmmer tanken om at blive gift mig mere end det at få børn” (Andrea 14).

Andreas tanker om ægteskab er ikke et enestående tilfælde. Tine, som har dannet par med sin kæreste i mere end syv år, fortæller:

” (...) altså jeg har for eksempel slet ikke noget behov for at blive gift. Bare tanken om ... Jeg har mere lyst til at få børn end til at blive gift. Tanken om det der med at skulle være til ansvar over for en på legalt vis ... Det skræmmer mig helt vildt! Mere end at få børn, hvor man jo om noget er bundet til hinanden. jeg ved ikke hvad det er, jeg tror virkelig jeg er påvirket af mine forældre der. De blev kun gift af praktiske årsager, efter de fik os og sådan noget (...) Jeg kan virkelig ikke lide at miste følelsen af individualitet (Tine:10).

Når både ægteskab og familiedannelse fremhæves som noget, der er skræmmende eller udfordrende for egen individualitet, kan dette forstås som en generel kompleksitet ved at navigere anderledes end det moderne individ typisk gør. Det moderne individs navigation er nemlig, ifølge Beck, typisk

relateret til egen individuelle livsplan. Dette fordi uddannelsesinstitutioner, arbejdsmarkedsdynamikker og karrieremønstre, forstået som strukturelle påvirkninger, er rettet mod individer frem for familier eller par.

Individet er derfor vant til at navigere efter egen individualitet og er vant til at reflektere over valgsituationer. Men også vant til at anskue valg som midlertidige valg, der frit kan vælges om. Både ægteskab og familiedannelse udgør derfor en modpol hertil. Det er dog særligt bemærkelsesværdigt, at ægteskab, som netop kan opløses og dermed de facto ikke er et ligeså definitivt valg som familiedannelse, anskues som et mere bindende valg for nogle informanter.

Dette skal netop ses i forhold til parforholdets refleksive karakter. Selvom kvinderne på nuværende tidspunkt ikke ønsker at bryde parforholdet, bliver de således udfordret i deres anskuelse af at alle aspekter af livet lader sig forme. Karen peger i forlængelse heraf netop på, at unge kvinder, inklusiv hende selv, bruger meget tid på at reflektere over, om de har fundet den rette partner. Refleksionen vedrørende om man ønsker familiedannelse med sin partner, tilfører yderligere et refleksivt element til spørgsmålet om, hvorvidt man har fundet den rette.

” (...) personligt har jeg tænkt meget over det her med at skulle LAVE et barn med et andet menneske. Altså sådan, når jeg først har udvalgt en, jeg gerne vil dele gener med, så er det sådan det er, altså ... Du kan jo ikke lave et barn omvendt” [Karen griner] (Karen:17).

Familiedannelses definitive karakter gør derfor valget af partner og valget om familiedannelse komplekst.

Inden for kvantitativ forskning peger blandt andre Gijs Beets på, at det refleksive element ved valget af rette partner, er medvirkende til at familiedannelse sker senere (jf. *afsnit 2.1.1 familiedannelse anno 2016*). Selvom informanterne indgår i længerevarende parforhold og har forventninger til at disse består, kommer det også til udtryk, at de refleksive element kan forekomme. Hvor dette eksempelvis kommer til udtryk ved, at ægteskab giver anledning til ambivalente følelser.

4.3.4 Forstillingen om livet før og livet efter

Det fjerde væsentlige omdrejningspunkt ved kvindernes beslutningsproces er relateret til kvindernes forestilling om, hvad livet efter familiedannelse indebærer.

På tværs af informanterne italesættes overvejelser om familiedannelse på en måde, hvor deres nuværende tilværelse sættes i opposition til den fremtidige tilværelse, de forbinder med livet efter familiedannelse.

De grundlægende årsager til, hvorfor kvinderne gerne vil have børn, er; at det giver mening og har en værdi, der er svær at finde andre steder, af kærlighed til sin kæreste, samt at det er meningsfuldt at skabe sin egen familie. Derfor er det nærliggende at antage, at informanterne forventer en ønskværdig tilværelse efter familiedannelse. Det paradoksale er dog, at informanterne italesætter det som, at tilværelsen bliver mindre ønskværdig efter familiedannelse sammenlignet med deres nuværende tilværelse.

Familiedannelse bliver anskuet som noget definitivt, der gør det nødvendigt at forberede sig grundigt. Et eksempel er Kirstens 'præ-børn-liste'. Dette er en mental liste med nogle punkter, Kirsten ønsker at færdiggøre inden familiedannelse. Oprindeligt var tidsestimatet, at listen, som hun påbegyndte efter sin studentereksamen, ville tage fire år at indfri. Indtil videre har listen været mere end 10 år undervejs, og den er ikke færdiggjort endnu. Dette fordi, der er sket uventede ting undervejs, hvor blandt andet to uddannelsesskift har medført, at Kirsten blev færdiguddannet som 30-årig. Netop 'færdiggjort uddannelse' figurerede på listen. I tillæg hertil figurerer 'stabil karriere' på listen, som også er forsinket. Dertil skal denne stabile karriere medvirke til en økonomisk situation der muliggør 'huskøb' som også fortsat figurerer på listen. På nuværende tidspunkt er Kirsten ved at indfri det punkt, der er relateret til etablering af en stabil karriere. Og hvor arbejdspresset i forbindelse hermed gør hendes nuværende tilværelse uforeneligt med familiedannelse (Kirsten:13).

Det kan anskues som, at Kirsten derved sætter barrierer op om sig selv, der resulterer i en udsættelsesadfærd. Hvortil Beck og Beck-Gernsheim ville sige, at den moderne kvinde forsøger at værne sig imod familiedannelse. Det kommer til udtryk, at Kirsten i løbet af de seneste 10 år, hverken for sig selv eller internt i parforholdet, har genforhandlet denne fremtidsplan i relation til familiedannelse, idet præmissen er, at at præ-børn-listen har forrang.

Kirsten selv anser sin liste som en investering, der er til gavn for fremtidig familiedannelse. Rationalet er, at når Kirsten har styr på økonomien, sit job og sin base, så har får mere overskud. Hvilket ifølge Kirsten medvirker til bedre odds for, at parforholdet holder på trods af at livet bliver mere monotomt og praktisk (Kirsten:13). Dette relaterer sig netop til anskuelsen af, at noget ophører, når familiedannelse sker. Derfor medregnes livet efter familiedannelse ikke som en faktor, men omvendt som noget statisk og potentielt problematisk.

Syv ud af otte informanterne begrundet deres ønske om at udsætte familiedannelse med, at deres nuværende frihed begrænses ved familiedannelse. Tine anskuer på nuværende tidspunkt familiedannelse som begrænsende frem for ønskværdigt (Tine:2). På trods heraf forventer Tine ikke, at det bliver vanskeligt at træffe en beslutning om realisering af familiedannelse: "For mig er det ikke

vanskeligt, fordi jeg ved, at jeg skal have børn, så sådan er det bare" (Tine:3). Tine sætter pris på, at hun og kæresten har frihed til og mulighed for at gøre, hvad de har lyst til, og at der er mulighed for spontant. Tine tager afstand fra frivillig barnløshed, fordi hun finder det:

" (...) så meningsløst det der med bare sådan at videreføre den livsstil, man har, hvor det kun handler om en selv... (...) ikke at skulle gå op i andre på den måde som, man gør, når man får børn" (Tine:5,3).

Tine ønsker selv at udskyde familiedannelse, fordi hun holder af sin nuværende tilværelse, som er orienteret mod hvad parret har lyst til. Tines holdning til frivilligt barnløses tilværelse indikerer dog, at hendes egen nuværende tilværelse har en udløbsdato. Dette fordi det betragtes som 'meningsløst', hvis tilværelsen permanent baseres på en selv, som det, ifølge Tine, er tilfældet for frivilligt barnløse.

Tilfredsheden med egen nuværende tilværelse, hvor der er frihed til at træffe de valg, de ønsker, medvirker overordnet til at kvinderne ønsker sen familiedannelse. Frihed fremhæves som det informanterne er mest tilfredse med ved deres nuværende tilværelse (Kirsten:8; Tine:12; Andrea:9; Heidi:2; Ulrikke: 5; Caroline:3).

Et spørgsmål der melder sig er, hvordan informanterne kan være sikre på, at de pludselig får lyst til at ændre deres nuværende tilværelse. Særligt når informanterne overvejende mener, at familiedannelse er noget hårdt, udfordrende og begrænsende for egen frihed.

I forlængelse heraf er det en gennemgående tendens på tværs af informanterne, at det anskues som negativt at være 'sat'. Dette perspektiv kommer tydeligst til udtryk ved følgende citat, som er et eksempel på en konkret situation, oplevet af Tine:

"Men jeg kom især til at tænke på det til sidste jul, fordi min mor insisterer på, at vi hver jul får taget et julebillede. Og i år INSITEREDE hun på, at alle kærester skulle med. Og jeg tror, at det startede med at min svoger blev nødt til at komme med nu, fordi de har fået en lille datter, og så tror jeg hun [Tines mor, red] synes, at det var underligt, hvis min kæreste og min storebrors kæreste ikke var med, hvilket jo også giver god mening. Men der var jeg virkelig sådan, at det var ikke mit behov, at [navn på kæreste] skulle være med. Og det har ikke noget at gøre med, at jeg ikke ser ham som, at jeg ikke synes han skal med, eller er flov over ham eller noget som helst. Det virkede bare så sat. og jeg følte mig slet ikke så sat. Men han kom med, og så var det jo slet ikke så slemt. Men jeg tror at han ... Til sidst begyndte han at sige, at han havde da heller ikke lyst, hvis jeg ikke havde lyst til, at han skulle med. Og så fik jeg vildt dårlig samvittighed, fordi det var jo heller ikke fordi jeg ikke have lyst, vel [Tine blinker med det ene øje]" (Tine: 9-10).

På trods af, at Tine på det givne tidspunkt havde dannet par med sin kæreste i syv år, en opleves en modsatrettethed vedrørende, at hun bliver opfattet som værende mere etableret i sit parforhold, end

hun selv synes, hun er. Kærestens tilstedeværelse på julebilledet af Tines familie bliver et symbol på, at kæresten også er en del af den familie, Tine betragter som sin egen. Dette kan forstås som et udtryk for, at det først betragtes som om at parforholdet er etableret, når parret har fået børn sammen — idet familiedannelse i senmoderniteten sker ved parrets første barn frem for ved selve pardannelsen (Jf. afsnit 1.2.2 *Familiedannelse anno 2016*). På trods af, at Tine ønsker at indgå i parforhold med sin kæreste, også fremadrettet, udfordrer den konkrete situation med julebilledet alligevel Tines selvidentitet. Der opstår en konflikt i forhold til at bevæge sig over i den tilværelse, der kommer efter familiedannelse — som på nuværende tidspunkt opfattes som begrænsende frem for ønskværdigt.

Ulrikke peger i forlængelse heraf på at have reflekteret over det problematiske i, at der i hendes venindegruppe hersker en kultur om, at det er noget negativt at blive sat.

”Hun er ligesom mest sat, hvis man kan bruge det ord. Og det gør et eller andet sted, at hun måske mere eller mindre bevidst er blevet frosset ud. At hun ligesom ikke passer ind i den her lidt mere; *vi tager på Roskilde festival, vi holder loger, hvor vi drikker og vi gør alle de her ting*. Og jeg tror, at der er rigtig mange af de piger, der er bange for at vi skal miste det her ungdomsliv, og at vi skal miste den her pigegruppe og måske tænker *jamen, hvis nu vi begynder at få børn allesammen og blive gift*, at det ligesom ... ” (Ulrikke:10)

Ulrikkes udtalelse vedrører, hvordan en afstandtagen vedrørende de statuspositioner, der kendetegnes ved voksenlivet ved en kollektiv kultur bidrager til anskuelsen af, at familiedannelse betyder at give afkald på den nuværende tilværelse. I forlængelse heraf fortæller Ulrikke, at hun ville have det svært med at være den første i denne venindegruppe, der fik et barn (Ulrikke:12).

Caroline fortæller omvendt, at hun ser frem til den stabilitet, som fremtiden kommer til at medføre. Caroline glæder sig til et mere stabilt liv, fordi det netop er en kontrast til, hvordan hun har levet de sidste mange år, hvor tilværelsen er foregået ” (...) et semester ad gangen og en lejlighed ad gangen” (Caroline:14). Omvendt elsker Caroline også friheden lige nu, og det mest skræmmende ved at få et barn er at lægge denne fra sig.

Ud fra Ziehes perspektiv kan det anskues som et udtryk for, at de grundlæggende, traditionelle behov for rodfæstethed, struktur og tryghed er til stede, men at det ikke nødvendigvis er ønskværdigt at imødekomme disse behov på traditionel vis.

Det er et gennemgående tema på tværs af informanterne, at de fortæller om veninder eller bekendte, der har fået børn på en måde, hvor de distancerer sig fra vedkommendes tilværelse. Andrea, Kirsten og Caroline, nævner eksempler på gymnasieveninder, der har fået tidligt børn. Men hvor det samtidig kommer til udtryk, at informanten ikke finder, at vedkommendes tilværelse kan relateres til informantens egen. Hvor Andrea eksempelvis fortæller, at de, hun kender, der allerede har fået børn, lever et helt andet liv end hende, fordi de er blevet boende i den lille by, som hun oprindeligt kommer

fra. Kirsten peger på, at de veninder, hun har, der ikke har børn, ligesom hende selv har taget lange uddannelser. Omvendt har de, der har taget korte uddannelser, fået børn tidligere. Kirsten italesætter det som, at deres tilværelse faktisk giver hende selv mindre lyst til at få børn. Hun fortæller, at hun oftere tænker: " (...) shit mand, der er ikke nogen vej tilbage nu" (Kirsten:8), end hun tænker, at hun glæder sig til familiedannelse, når hun er sammen med veninder, der har fået børn.

Omvendt kommer det til udtryk, at det kan virke som en drivkraft for, at informanten rykker sig mere i retning af at realisere familiedannelse, hvis nogen informanten kan relatere egen situation til, får børn. Caroline giver netop udtryk for, at der sker noget i hendes beslutningsproces, fordi en af hendes veninder er blevet gravid, hvor Caroline, i henhold til livstil og uddannelsesretning, kan relatere venindens tilværelse til egen (Caroline:8).

Ændrede betingelser for forældreskab

En anden tendens, der også er relateret til den nuværende tilværelses opposition til familiedannelse hænger sammen med, at syv ud af otte informanter peger på, at præmisserne for forældreskab er blevet ændret siden deres forældres generation. Ændringen beskrives ved, at forældreskab bliver gjort til og italesat som, noget mere krævende nu kontra tidligere.

"Man skal virkelig være klar til det, og man skal kunne tilbyde barnet noget, hvor at i vores forældres tid så var det bare noget naturligt, og noget man fik. Det blev ikke gjort til raketvidenskab på samme måde, som det gør i dag. Det virker som om, at det er lidt mere besværligt at have børn i dag, end det var dengang. Hvor man måske bare gjorde det af ren lyst, tænker jeg" (Ulrikke:2)

Ulrikke mener at nutidens forældreskab bliver anskuet mere som videnskab end som noget naturligt. Heidi peger på, at hendes egne forældres fokus hovedsagligt var rettet indad mod familien. Hvor hun har indtryk af, at nutidens unge retter fokus mere ud ad, fordi der samfundsmæssigt er fokus på at præstere på mange forskellige parametre:

" (...) [Det] er et problem, er, at vores generation har mange krav til sig selv på en anden måde end vores forældre har (...) vi har mere travlt. Det er ikke nok bare at have et job. Det skal være *det rigtige job* et drømmejob, som siger noget om, dem som person. Det er ikke bare et job, det er også en del af dem selv" (Heidi:1).

Når det anskues som, at kravene til forældrene er steget markant, medvirker dette formentlig yderligere til at tilværelsen efter familiedannelse anskues som som mindre ønskværdig end tilværelsen før, fordi valget om familiedannelse vedrører flere facetter. Når der forventes mere af forældre, træffes beslutningen tilsvarende ud fra mange forskellige parametre. Jo mere der er konsensus om, hvad de rette betingelser er, jo senere sker familiedannelse ifølge Beck og Beck-Gernsheim. Netop fordi

beslutningsprocessen forlænges. Beck og Beck-Gernsheim peger på, at denne tendens rammer den moderne, veluddannede kvinde, som foretrækker at træffe beslutninger på et så oplyst grundlag som muligt. De mange forskellige parametre skaber usikkerhed og kan forlænge beslutningsprocessen, men også være medvirkende til at informanterne oplever det som begrænsende frem for ønskværdigt at blive forældre.

Samtidig skabes der en kulturel kløft mellem informanterne og deres forældre, som indebærer, at det bliver vanskeligt at lære af og at benytte forældrenes erfaring med familiedannelse, fordi forældrenes viden anskues som forældet. Hvorfor unge i senmoderniteten, i henhold til Ziehe, i højere grad end tidligere overladt til selv at definere deres vej ind i voksenlivet.

Ungdom kontra familiedannelse

Flere af informanterne fortæller, at de rent principielt føler sig voksne nok til at få et barn, men at de samtidig føler sig for unge, hvor de italesætter ungdom som en kontrast til at tage ansvar der er relateret til voksenlivet.

Andrea peger på, at hun på nogle punkter finder det decideret "skræmmende" at blive voksen. Hun fandt det der "rigtig svært" at gå ud af gymnasiet: "Fordi så skulle man selv finde ud af, hvad det var, man skulle. På nogle punkter var det utrygt" (Andrea:17). Denne konkrete situation med at blive student, som formentlig er det første tidspunkt, hvor Andrea har skulle definere sin livsplan.

Karen er kritisk over for tendens til at dyrke ungdommen, og det hun kalder en "forever young"-kultur:

"(...) jeg synes generelt, vi er meget ungdomsfikserede, og det tror jeg måske godt kan udskyde processen lidt. At hvis vi skal bruge alt den tid vi har i 20'erne på os selv (...) Jeg tror bare ikke, at det falder dem ind — *skal jeg have et barn nu? What! Jeg er kun 28*. Jeg tror, de føler sig yngre, end de er. Øh ... Og bliver bare ved med at leve på samme måde i mange år" (Karen:17-18).

Karen peger på en tendens til, at unge føler sig senere voksne, hvor denne forlængede ungdom netop kan udgøre en barriere for familiedannelse. Dette ses der eksempler på blandt informanterne, hvilket sker på trods af viden om det biologiske aspekt ved familiedannelse. Det kommer derfor til udtryk, at den mentale ungdomsfølelse ikke nødvendigvis harmonerer med den biologiske alder. I relation til Ziehes perspektiv på, at ungdommen som fase er udstrakt i forhold til tidspunktet, hvor voksne statuspositioner påtages. Dette medfører, at mange unge først konfronteres med voksent ansvar i 30-års alderen.

Det mentale aspekt af at føle sig ung har betydning for, at informanterne ikke nødvendigvis forholder sig til, at deres biologiske forudsætning for at opnå graviditet. På den måde kan den mentale oplevelse af ungdom potentiel virke som en barriere for familiedannelse.

Karen mener, at unge generelt anskuer det som, at den nye tilværelse der starter ved familiedannelse samtidig betyder, at ungdommen ender:

"Og så sidder vi der og beregner, nå jamen når jeg får børn betyder det så, at det er slut med Roskilde og slut med Distorsion? (...) og slut med at drikke hjernen ud. Og gøre alle de ting ... Man har levet et liv i løbet af 10 år i sine 20'ere, eller siden man var 18 og flyttede hjemmefra, som man skal sige farvel til, og det tror jeg faktisk er en rimelig stor faktor for mange (Karen:18).

Karens pointe er et udtryk for, at den tidsmæssigt forlængede ungdom medvirker til, at identiteten, der er knyttet til denne livsfase, kan få en mere grundlæggende karakter. Der kan derfor være tryghed ved den ungdomsfase, som individet er vant til at navigere med udgangspunkt i. En fase, hvor der formentlig ikke har været mange valgsituationer, der rækker ud over egen individuelle, livsplan. Informanterne er vant til at navigere ud fra egne karriereambitioner, men valg der rækker ud over dette ved eksempelvis også at vedrøre deres partner, findes mere vanskelige. Det kan derfor formentlig være forbundet med ambivalens at træffe en konkret beslutning om familiedannelse. Særligt fordi et sådant valg anskues som at gå en tilværelse i møde der også stiller krav til koordinering af fremtidsplan og livsplan med en partner. Beslutningen medrører endvidere en ny og ukendt rolle som mor, der byder på en uforudsigelighed, som informanten i mindre grad selv er herre over. Beslutningen om at realisere familiedannelse kan således også udfordre det rationelle, moderne individs trang til at være i kontrol. Hvor netop familiedannelse er et eksempel på en situation, individet ikke har den fulde kontrol over. Som informanterne selv tilkendegiver, er det ikke muligt at begribe, hvad det rent følelsesmæssigt indebærer at blive mor førend situationen opstår. Det betyder derfor også, at det, uanset energien og tiden informanten lægger deri, ikke er muligt, at forudse eller forberede sig ud af dette kontroltab.

4.3.5 At blive klar

Det femte og sidste væsentlige omdrejningspunkt for kvindernes beslutningsproces er kvindernes syn på at blive klar til familiedannelse.

Seks ud af otte informanter giver udtryk for, at en af parterne i deres parforhold er mere klar til at realisere familiedannelse end den anden. For de øvrige to, Ulrikke og Kirsten, er det ikke blevet italesat, om den ene i de respektive parforhold er mere klar end den anden.

Tre par er karakteriseret ved, at manden er mere klar end kvinden. Andrea peger på, at hendes kæreste, som er to år ældre kæreste, er " (...) mest skruk. Og hvis jeg kom og sagde *skal vi ikke bare få et barn*, så ville han sige *jo* (Andrea:4). Andrea er omvendt ikke selv klar på nuværende tidspunkt, idet hun føler sig for ung til at få børn.

Tilsvarende kommer det til udtryk for henholdsvis Caroline og Heidi. Deres kærester er både ældre end de er og samtidig mere indstillet på at realisere familiedannelse.

Tre par er karakteriseret ved, at kvinden er mere klar end manden. Tine, Karen og Dorthe, som er ældre end deres respektive kærester, er mest indstillet på realisering af familiedannelse sammenlignet med deres partner. Hvor ingen af kvinderne dog er indstillet på at realisere familiedannelse lige nu.

Det kommer til udtryk, at Heidis kæreste er mere klar til at realisere familiedannelse ved, at han jævnligt bringer emnet familiedannelse op. Dette beskriver Heidi som lidt skræmme, selvom hun grundlæggende gerne vil, og gerne vil med ham (Heidi:6). Heidis kæreste lagde tidligt i forholdet op til en forhandling om, hvorvidt begge parter ønsker at få børn: "Jeg tror, han synes, at hvis vi ikke skulle have børn sammen, så skulle vi ikke være sammen" (Heidi:6).

Det kommer til udtryk, at det kan få betydning for beslutningsprocessens varighed, at kæresten gerne vil have børn tidligere end Heidi:

"Nu har jeg jo en kæreste, som rigtig gerne vil have børn, og nok hurtigere end mig. Og det påvirker selvfølgelig mig også. Jeg tror, hvis jeg havde en kæreste, som virkelig gerne ville vente måske 5-10 år, så ville det påvirke mig til at vente længere. I og med, at han vil rigtig meget, så siger jeg nok ja til det lidt tidligere" (Heidi:3)

Et eksempel på den modsatte situation er, at Tine kæreste ikke bryder sig om at tale om familiedannelse:

"Han bliver fuldstændig panisk, når man snakker om børn. Jeg tror, at tanken om at skulle tage sig af et andet menneske på den måde, det er slet ikke nu. Og det kan jeg godt se, og jeg er heller ikke skruk nu, men det har helt klart også påvirket mig. Hvis nu han gik og var helt vildt skruk, så kunne det da godt åbne en mulighed lidt tidligere så ..."
(Tine:3)

Tines kærestes tilgang til familiedannelse får derfor omvendt indflydelse på, at beslutningsprocessen forlænges. Tine beskriver dog selv, at hun ikke er klar til at realisere familiedannelse, men blot mere klar end kæresten.

Idet specialets empiri består af kvindernes udlægning af parrets proces, er det ikke muligt at vide, hvad mændenes udlægning af denne er. Men med udgangspunkt i kvindernes forståelse af beslutningsprocessen, er der både eksempler på mænd som Heidis kæreste, der har lyst til at tale om processen og om familiedannelse, men omvendt også mænd, som Tines kæreste, der slet ikke har lyst til at tale om emnet.

Beslutning om familiedannelse er en der træffes af parret i fællesskab. Det kommer til udtryk, at alle de respektive par har drøftet og afstemt, at de gerne vil have børn sammen på et tidspunkt. Der er derfor sket en koordinering eller forhandling af en fælles fremtidsplan.

Det kommer samtidig til udtryk, at denne fremtidsplan ikke er blevet forhandlet på et mere konkret niveau, idet ingen af parrene har et fælles udgangspunkt. Hvilket det, at den ene er mere klar end den anden, bevidner.

I tilfælde af, at den ene part i parforholdet har et presserende ønske om at realisere familiedannelse og den anden ikke har, giver dette i en Giddensk optik anledning til, at parforholdet genovervejes og genforhandles. Præmissen for forholdet er, at begge parter må have en oplevelse af, at de får det ud af parforholdet som de ønsker.

Det kommer til udtryk at der opstår en ubalance, når den ene er mere klar end den anden. Eksempelvis ved, at Heidi giver udtryk for, at det skræmmer hende, at kæresten bringer emnet op. Ligesom Tine udtrykker, at hun ikke har lyst til at drøfte emnet med sin kæreste, fordi han reagerer kontra. Den der er mest klar ønsker måske ikke at presse den anden, mens den der er mindst klar afviger eller måske forsøger at undgå at skuffe den anden.

Når præmissen for parforholdet har karakter af et rent forhold kan det antages, at den manglende forhandling vedrørende dette være en måde at undgå et eksplicit fokus på, at partnerne ikke ønsker det samme.

Omvendt er det også tænkeligt, at ingen af partner er så indstillet på at realisere familiedannelse nu, at der er reelt behov for at træffe en konkret beslutning. Uanset, rejser det spørgsmålet om, hvad der skal til for at familiedannelse realiseres — med udgangspunkt at i at alle informanter og deres respektive kærester har et ønske om familiedannelse.

Det kommer til udtryk, at Heidi på et generelt plan er bevidst om vigtigheden i at genforhandle fælles fremtidsplaner, idet hun fortæller om nogle veninder.:

” (...) der er også en del, der er gået fra deres kærester nu her. Der er mange der står i det dilemma, at det er ikke den rigtige, det er ikke ham jeg vil have børn med. Nogen har været sammen i rigtig mange år og så er de bare vokset fra hinanden. Men jeg føler også, at dem der er sammen, det er dem, de gerne vil have en familie med. Jeg tror, at de er ret bevidste om det der med, at de ikke vil være kærester med nogen de ikke vil have børn med i den her alder, hvis de gerne vil have børn ”(Heidi:10).

Det er også sandsynligt, at grunden til, at beslutningen om familiedannelse ikke findes nødvendig at genforhandle, er et udtryk for, at begge partner trives med, at denne ubalance holder realisering af beslutningen på afstand. Beslutningen om familiedannelse, der netop anskues som værende vanskelig at træffe. Måske er det derfor en lettelse, at ubalancen opretholder en distance til at træffe valget. Det forekommer i hvert fald som, at parrene i et omfang forholder sig kontra hinanden.

Tines ønske om familiedannelse er i hvert fald ikke presserende nok til at hun vælger at genforhandle forholdet. I stedet håber på, at hendes kæreste kan blive påvirket eksternt. Dette fordi, Tine fortæller at hun er glad for, at nogle af kærestens venner er begyndt at få børn, fordi hun håber, at det kan smitte af på kærestens lyst til dette (Tine:9) Dette indikerer, at det mest ønskværdige scenarie vil være, hvis kæresten bliver indstillet på at realisere familiedannelse, uden at hun behøver at påtage sig rollen som primus motor.

Bliver man klar?

Syv ud af otte informanter peger på, at den mest essentielle årsag til, at de gerne vil have børn, er, at de frygter at fortryde fravalg af børn, når de bliver ældre. Heidi beskriver dette således:

” (...) det er ikke sådan, at jeg har det store behov for at få små børn lige nu eller om nogle år, men jeg tror bare mere, at jeg ville være ked af det senere, hvis jeg ikke havde fået det.

Men det er måske fordi, jeg ikke har det der ’skruk-noget’ med *ej, små babyer* ... (Heidi:16).

Heidi er derfor på nuværende tidspunkt ikke er drevet af en følelsesmæssig lyst til at være mor, men har alligevel har en bevidsthed om, at hun senere i livet vil være ked af, hvis hun ikke får børn.

Til spørgsmålet om, hvordan man så kan vide, om man er klar til at blive mor, svarer Heidi:

”Det tror jeg ikke nødvendigvis, at man kan. Jeg tror bare, det er et valg, man tager.

(...) Men det er jo også det her med, at man kan rykke det. Det er jo også det, folk gør i dag.

De rykker den jo længere og længere. Hvis man ikke er klar, når man får børn, så tror jeg, man bliver klar, når man har fået dem. Altså jeg føler egentlig godt, jeg kunne have et barn.

Jeg bor jo også sammen med min kæreste, så det ville være muligt, men jeg synes, det ville være besværligt lige nu. Så jeg tror, det er derfor, jeg gerne vil vente. Men jeg har heller ikke så meget lyst til det lige nu, men jeg har lyst til, at det skal ske på et tidspunkt” (Heidi:2-3).

Heidi påpeger, at hun ikke tror det er muligt at blive klar. Hun fortæller samtidig, at hun i princippet kunne realisere familiedannelse lige nu, men at hun ikke har lyst, fordi det er besværligt lige nu. Hvor ’lige nu’ i Heidis kontekst henviser til, at hun er arbejdsledig. Heidi peger samtidig på, at unge i dag har muligheden for at vente længere.

I et historisk perspektiv kommer det jo netop til udtryk, at idet værdien af børn ikke længere er, at børn er en rationel nødvendig, men omvendt en følelsesmæssig værdi, så er det muligt at vente.

Informanterne er bevidste om, at de ønsker denne følelsesmæssige værdi på sigt, men de har ikke selv erfaret denne følelse endnu. De giver udtryk for, at de sekundært har et indblik i, at der opstår en unik relation, når de får deres eget barn. I deres nuværende tilværelse giver denne unikke kærlighed og relation dog ikke anledning til et afsavn, fordi de ikke tidligere har oplevet den.

Kvinderne får formentlig deres følelsesmæssige behov dækket i deres parforhold og ved andre nære relationer og det kommer derfor ikke til udtryk, at de oplever noget presserende incitament til at realisere familiedannelse.

Dorthe argumenterer for, at det er vigtigt ikke at tænke for meget over, om man er klar til at få børn, fordi så sker det ikke. Hun mener, at der aldrig er et rigtig tidspunkt " (...) der har jeg fået at vide, at hvis du planlægger at få børn, og det skal være når jeg har styr på det hele, jamen så får du aldrig børn" (Dorthe:3).

Netop spørgsmålet om, hvordan informanten ved, om hun er klar til familiedannelse er et paradoksalt omdrejningspunkt ved beslutningsprocessen. Dette fordi syv ud af otte informanter fortæller, at de ikke tror, at der kommer et tidspunkt, hvor man føler sig klar til at få børn. På trods heraf begrundes informanterne deres ønske om at udsætte familiedannelse med, at enten de selv eller deres partner ikke er klar, at der er nogle omstændigheder, der ikke er ideelle på nuværende tidspunkt samt at der er noget ved deres nuværende tilværelse, de ikke ønsker at give afkald på.

Det kommer derfor til udtryk, at informanterne på den ene side er indforståede med, at der ikke vil opstå et ideelt tidspunkt for at realisere familiedannelse. På den anden side giver de udtryk for, at de ønsker at udsætte familiedannelse, fordi de påtænker at der fremtidigt vil vise sig et bedre tidspunkt end nu.

Kvinderne har således en forhåbning om, at de bliver mere afklarede, hvor Heidi eksempelvis fremhæver, at hvis hun fik at vide af sin læge, at det var nu eller aldrig at hun skulle få børn, så ville hun få børn med det samme (Heidi:12).

Flere informanter giver tilsvarende udtryk for, at det ville være lettere, hvis de blev uplanlagt gravid,

" (...) lige nu bruger jeg et præventionsmiddel som gør, at jeg ikke sådan lige fra den ene dag til den anden kan beslutte om jeg vil, så når den beslutning skal træffes, skal man ind til lægen og det ene og det andet. Men hvis ikke det havde været på den måde, så tror jeg bare jeg vil have sagt, jamen glemmer jeg p-pillen eller sprækker kondomet, eller hvad ved jeg, sker der et uheld, og jeg blive gravid, jamen så beholder jeg barnet. Jeg kan mærke at jeg er kommet til et sted hvor, hvor hvis jeg blev gravid med barnet, jamen så ville jeg beholde det. Det er der ingen tvivl om" (Karen:2).

Dette indikerer, at informanterne finder det udmattende at befinde sig i processen. Hvor det næsten bliver et latent ønske, at graviditet blot opstår, så den kontinuerlige refleksion for og imod ophører.

" (...) de fleste som jeg kender, der er blevet gravide i vores alder eller lidt ældre, så er det faktisk fordi, det bare var sket. at det faktisk ikke var meningen. Man er måske på p-piller, men så bliver man alligevel gravid og så bliver man enige om, at "nu får vi det her barn". Jeg kender ikke så mange som bestemmer, "nu skal vi have et barn", det er måske mere held i uheld, at man så bliver gravid" (Ulrikke:3)

Måske er valget om at gennemføre en uplanlagt graviditet også lettere både for sig selv såvel som i forhold til omverdenen.

Kvinder giver udtryk for, at de godt ved, at man aldrig bliver rigtig klar til at få børn, samt at der er en risiko for, at familiedannelse ikke sker, hvis det antages, at følelsen af at være klar samt at alt er på "plads" forventes forud herfor.

På trods af heraf, er de argumenter som kvinderne benytter for, at de ikke har fået børn både modstriden og overvejende relateret til at de ikke er klar.

Det virker ikke til at informanterne selv er opmærksomme på dette, og det virker ikke som om de holder noget tilbage i interviewsituationen. Tvært imod virkede det til, at informanterne talte frit og efterhånden som interviewene skred frem, blev der kortere og kortere fra tanke til tale. Det virker derfor som om, at informanterne selv er indlejrede i denne modstridighed. Det kan tolkes som om, at informanten snarere sætter nogle barrierer op for sig selv, som værende årsager til at familiedannelse ikke skal ske lige nu.

Men når emner drøftes i et generelt perspektiv — som eksempelvis når de er kritiske over for den ungdomskultur som de selv er en del af — er der omvendt en mere nøgtern tilgang til og forståelse af eksempelvis at udsættelse af familiedannelse kan være problematisk.

4.3.6 Beslutningsprocessens modstridende karakter

Som afslutning på analysen af beslutningsprocessen, er det relevant belyse den samlede beslutningsproces modstridende karakter. Den modstridende karakter opstår overordnet ved, at kvinderne udtrykker, at de ønsker sig at få børn, men samtidig reflekterer over dette på en måde, hvor det i højere grad kan virke som, at de ikke ønsker at bevæge sig tættere på at realisere familiedannelse. Den modstridende karakter kommer til udtryk på flere forskellige måder, men det mest essentielle er, at der er en diskrepans mellem informanternes viden om biologiske faktorer på den ene side og den manglende handling i henhold til dette på den anden. Informanterne er reflekterede over det biologiske aspekt på et generelt niveau, men det har en lille eller begrænset påvirkning for egen proces. Hvilket tydeligt kommer til udtryk ved, at informanterne overvejende ønsker en familiedannelse på trods heraf. Dette værner om, at kvindernes beslutningsproces har en modstridende karakter, og kan tolkes som et udtryk for en at kvinderne er indlejret i en kulturel overbevisning om, at reproduktion, ligesom de øvrige livsområder i senmoderniteten, lader sig forme. På trods af viden om det biologiske aspekt har de en grundlæggende antagelse om, at en positiv styring af fertilitet er mulig. Tilværelsen anskues

som formbar og indlejret i begrebet formbarhed er, at for at noget kan anskues som formbart for individet, så må dette også betragtes som disponibelt.

Kvinderne giver endvidere udtryk for, at de godt ved, at man aldrig bliver rigtig klar til at få børn, samt at der er en risiko for, at familiedannelse ikke sker, hvis det antages, at følelsen af at være klar samt at alt er på "plads" forventes forud herfor. På trods heraf, er de argumenter, kvinderne benytter for, at de ikke har fået børn både modstridende og overvejende relateret til at de ikke er klar, fordi tidspunktet ikke er det rette. I lyset af fortolkningsrammen, kan denne modstridighed i beslutningsprocessen være resultatet af, at refleksiviteten der er forbundet med processen medfører usikkerhed. Fordele og ulemper, hvor informanterne i overvejende grad er opmærksomme på sidstnævnte, gør beslutningsprocessen vanskelig at afslutte. Yderligere kommer det til udtryk, at selvom informanterne gerne vil have børn, anskues det som, at tilværelsen efter familiedannelse bliver mindre ønskværdig end deres nuværende. Dette ud fra et rationale om, at de ikke har lyst til at give slip på den frihed, som deres nuværende tilværelse indebærer. Det kan diskuteres om det nødvendigvis bidrager til en følelse af frihed at befinde sig undervejs i en beslutningsproces, som informanterne ikke nødvendigvis selv er herre over at afslutte. Det forekommer i hvert fald både udmattende og ambivalent, at de grundlæggende har et ønske om, at udfaldet skal være familiedannelse, men de finder det både ambivalent og vanskeligt at træffe en konkret beslutning.

I interviewsituationerne kommer det til udtryk, at kvinderne er vant til at reflektere over emnet. De fremstår velreflekterede og inddrager løbende fortællinger om episoder, hvor de har drøftet emnet med eksempelvis deres partner, deres veninder eller deres mor. Beck og Beck-Gernsheim peger på, at det at befinde sig i en beslutningsproces, hvor fordele og ulemper ved at få børn afvejes og italesættes kan medføre usikkerhed, der gør det vanskeliggør den konkrete beslutning om familiedannelse. Med udgangspunkt heri, kan det argumenteres for, at kvindernes kontinuerlige refleksioner over emnet ikke bringer dem tættere på en egentlig beslutning. Hvor også parrenes indbyrdes kontrapositioner kan vidne om, at beslutningen er vanskeligt.

Lisbet B. Knudsen peger på, at det er et overset, men væsentligt aspekt ved feltet familiedannelse, at det ikke kun er et spørgsmål om at træffe et valg herom. Det vedrører nemlig også elementet at begge parter anskuer det som, at de er sammen med den rette partner, og at begge på samme tidspunkt ønsker at realisere familiedannelse med hinanden. For speciallets informanterne kommer det netop til udtryk, at denne timing er realiseret endnu. Familiedannelse betragtes nemlig som noget der besluttet, når rette tid er. Hvor Knudsen peger på, at dette tilfører familiedannelse et element af skæbne, fordi udefrakommende omstændigheder og livsvalg kan få betydning for, om eller hvornår familiedannelse realiseres.

Når familiedannelse bliver italesat og anskuet som, at jo senere er jo bedre, på trods af et ønske herom og på trods af viden om biologiske faktorer, så er dette et udtryk for, at beslutningen om familiedannelse

er kompleks. Formentlig er processen behæftet med usikkerhed, fordi beslutningen adskiller sig fra alle andre livsvalg, de som unge kvinder har stået overfor. Både fordi beslutningen er livsændrende og definitiv, men også fordi beslutningen rækker ud over egen individuelle livsplan, involverer partneren og resulterer i barn. Beck og Beck-Gernsheim peger netop på, at beslutningsprocessen kan blive udskudt og blive langvarig, fordi der i selve beslutningsprocessen opstår usikkerhed. Dette blandt andet fordi, individet ønsker at træffe beslutningen på et så oplyst grundlag som muligt, og derfor italesætter og fokuserer på ulemper.

I tillæg hertil har informanterne et begrænset grundlag for sammenligning med deres forældres generation, fordi kulturen er ændret, og der stilles nye og flere krav til forældre. Det kan til gengæld fungere som en drivkraft, når nogen informanten kan relatere egen tilværelse til, får børn. Hertil er det bemærkelsesværdigt, at informanterne har relativt få tætte veninder, der har fået børn. Uddannelsesniveau, karriere og geografi, der minder om informantens egen, er parametre der gør, at informanterne kan relatere egen tilværelse til andre kvinders. Eftersom specialets informanter netop i henhold til uddannelsesniveau og geografi statistisk set får sent børn, kommer det således til udtryk, at informanternes sammenligningsgrundlag netop også udgøres af kvinder, der er kendetegnet ved samme. Det modsatte aspekt opstår derfor i, at de, som informanten bedst kan relatere til, også er kvinder, der statistisk set ønsker sen familiedannelse. Det forekommer at være et område, hvor gensidig påvirkning sker og hvem skal så starte?

Med udgangspunkt i informanternes perspektiver på beslutningsprocessen har Beck og Beck-Gernsheim overordnet ret i deres tese om, at det i senmoderniteten ikke længere syntes at være nok at ønske sig et barn, men at det derimod er blevet nødvendigt at træffe en konkret beslutning.

Det kommer til udtryk, at familiedannelse er gået fra at være et naturligt anliggende til at blive et rationelt. Derfor ønskes beslutningen truffet ud fra et rationelt grundlag og på et så oplyst et grundlag som muligt. Det kommer dog til udtryk, at den fyldestgørende begrundelse for at realisere familiedannelse synes at udeblive. I den forbindelse er det ikke uvæsentligt, at informanterne betragter familiedannelse som en forlængelse af egen individuelle livsplan. Beslutningen bliver derfor i højere grad betragtet som et individuelt frem for et kollektivt. Uden et kollektivt sigte søges beslutningen afgjort i, hvad individet selv føler lige på dette tidspunkt.

KAPITEL 5.

5.1 Konklusion

Specialets ambition var overordnet at belyse paradokset, at fertiliteten i Danmark falder selvom alle betingelser for familiedannelse burde være til stede. Med udgangspunkt i kvalitative interview med unge kvinder er det undersøgt, hvordan kvindernes igangværende beslutningsproces vedrørende fremtidig familiedannelse, kan bidrage til forklaring herpå. Beslutningsprocessen er analyseret med udgangspunkt i en teoretisk fortolkningsramme, der benyttes med henblik på, dels at afdække dybden og nuancerne i beslutningsprocessen samt dels at afdække, hvordan strukturelle og individuelle faktorer gensidigt påvirker hinanden.

5.1.1 Analysens resultater

Kvinderne befinder sig, sammen med deres respektive partner, på nuværende tidspunkt undervejs i en igangværende beslutningsproces, rettet mod fremtidig familiedannelse. Kvinderne har et grundlæggende ønske om fremtidig familiedannelse, men har ikke truffet en konkret beslutning vedrørende realisering af denne. Kvindernes beslutningsproces har en modstridende karakter, hvor der kommer en diskrepans til udtryk mellem, hvad kvinderne grundlæggende ønsker kontra hvad de navigerer efter i den igangværende proces.

Analysen viser, at kvindernes igangværende beslutningsproces består af fem væsentligste omdrejningspunkter; karriere, parforhold, biologiske faktorer, deres forestilling om livet før kontra livet efter familiedannelse samt deres refleksioner over, hvordan de bliver klar til at realisere familiedannelse. Det kommer i denne forbindelse til udtryk, at der er elementer ved hvert enkelt tematik, der kan fungere enten som en drivkraft eller en barriere for, at beslutningsprocessen fører til realisering af familiedannelse.

Karriereaspektet er den mest afgørende drivkraft for at kvinden ønsker at udsætte realisering af familiedannelse. For seks ud af otte informanter udgør karriereambitioner en væsentlig barriere for at realisere familiedannelse inden for nærmeste fremtid. Der er eksempler på, at kvindernes perspektiv på karriereambitioner og arbejdsmarkedsforhold findes uforenelige med familiedannelse. Dette kan føre til, at kvinden træffer en beslutning om at ændre fremtidig karriereambitioner, hvis familiedannelse skal vurderes som værende muligt. Karriere kan derfor være en barriere for realisering af familiedannelse, men udgør omvendt for en informant en drivkraft for fremtidig familiedannelse, på grund af vilkår og arbejdstider, der harmonerer med familiedannelse.

Karriereaspektet er medvirkende til at familiedannelse udskydes, fordi informanterne på nuværende tidspunkt, uanset om de er studerende, arbejdsledige eller fastansatte ønsker at dyrke karriere i et tidsrum forud for realisering af familiedannelse.

Kvinderne er velinformerede om det biologiske aspekt ved sen familiedannelse. Alligevel ønsker alle kvinderne, uanset deres nuværende alder, at udsætte familiedannelse. Der opstår derfor en modsatrettethed mellem, på den ene side viden om biologiske faktorer og på den anden side, at der ikke handles i overensstemmelse med denne viden. Det kommer overraskende til udtryk, at kvindernes viden om biologiske faktorer ikke virker som en drivkraft for, at familiedannelse ønskes realiseret tidligere, men omvendt benyttes som en rettesnor i forhold til, hvor sent kvinderne aldersmæssigt kan forsvare at udskyde realisering af familiedannelse. Dertil er tendensen, at kvinderne ønsker familiedannelse inden 35-års alderen, og dermed ikke forventer *meget sen* familiedannelse. Det kommer derfor til udtryk, at kvinderne kun i begrænset omfang, relaterer risikoen for ufrivillig barnløshed til egen tilværelse, og at ønsket om sen familiedannelse overvejende er et udtryk for troen på en positiv styring af fertiliteten.

Parforholdets varighed er overvejende ikke afgørende for, hvor indstillet kvinden er på at realisere familiedannelse. Kvinderne spår eget parforhold lang levetid og er indstillet på at danne familie med deres kæreste. Alligevel udfordres de af valgsituationer, der har en bindende karakter, og som rækker ud over egen individuelle livsplan, herunder familiedannelse.

Kvinderne sonderer mellem en forestilling om livet før og livet efter familiedannelse, som værende et modsætningsforhold. Livet før — kvindernes nuværende tilværelse — anskues som værende mest ønskværdigt. Livet efter relateres til begrænsning i frihed, at være sat, at ungdommen er slut med videre. Derfor oplever kvinderne, at realisering af familiedannelse på nuværende tidspunkt ville være mere en begrænsning end en berigelse, fordi de ikke føler sig klar.

Det kommer til udtryk, at enten kvinden eller hendes partner er mere indstillet på at realisere familiedannelse end den anden. I de tilfælde, hvor manden er mere indstillet på realisering af familiedannelse end kvinden, kan dette virke som en drivkraft for, at kvinden ønsker familiedannelse tidligere end hun ellers ville have gjort. I de tilfælde, hvor manden er mindre klar sammenlignet med kvinden, er der en tendens til at kvinden ligeledes ønsker at udsætte familiedannelse.

Kvinderne udtrykker, at de godt ved, at man aldrig bliver rigtig klar til at få børn, samt at der er en risiko for, at familiedannelse ikke sker, hvis det antages, at følelsen af at være klar samt at alt er på "plads"

forventes forud herfor. På trods heraf, er de argumenter, kvinderne benytter for at de ikke har fået børn, både modstridende og overvejende relateret til at de ikke er klar, fordi tidspunktet ikke er det rette.

Kvinderne finder, at familiedannelse er gået fra at være et naturligt anliggende til at blive et rationelt valg. Derfor ønskes beslutningen truffet ud fra et rationelt grundlag og på et så oplyst grundlag som muligt. Det kommer dog til udtryk, at den fyldestgørende begrundelse for at realisere familiedannelse synes at udeblive eller ikke opstår på samme tid for begge parter i parforholdet.

Kvindernes igangværende beslutningsproces vedrørende fremtidig familiedannelse viser afslutningsvist, at familiedannelse betragtes som et refleksivt valg. Et valg som er komplekst og modstridende at træffe.

Det er kun muligt at gisne om, hvorvidt kvinderne fremtidigt træffer en beslutning om familiedannelse og derudover kun muligt at gisne om familiedannelse kommer til at ske. Men kvinderne forventer at deres beslutningsproces afsluttes. På trods af viden om det biologiske aspekt har de nemlig en grundlæggende antagelse om, at en positiv styring af fertilitet er mulig. Tilværelsen anskues som formbar og indlejret i begrebet formbarhed er, at for at noget kan anskues som formbart for individet, så må dette også betragtes som disponibelt.

Litteraturliste

Andersen, Heine & Lars Bo Kaspersen (2007): *Klassisk og moderne samfundsteori* (4. Udgave). København: Hans Reitzels Forlag.

Andersen, Gunnar et al. 2009 *Cohort fertility patterns in the Nordic countries. DEMOGRAPHIC RESEARCH. Vol. 20, Article 14, p. 313-352. Published 03 April 2009.*

Bauman, Zygmunt (2001): *The Individualized Society*. Cambridge. Polity Press

Bauman, Zygmunt (2004): *Flydende kærlighed*. København: Hans Reitzels Forlag

Bauman, Zygmunt (2006): *Liquid Fear*. Cambridge: Polity Press

Bäck-Wiklund, Margareta & Brigitta Bergsten (1997): *det moderna föräldraskapet – et studie av familj och kön i förändring*. Falkenberg: Författerna och Bokförlaget Natur och Kultur

Beck, Ulrich (1997): *Risikosamfundet*. København: Hans Reitzels Forlag

Beck, Ulrich & Elisabeth Beck-Gernsheim (1995): *The Normal Chaos of Love*. Cambridge: Polity Press.

Beck, Ulrich & Johannes Willms (2002): *Samtaler med Ulrich Beck. Frihed eller kapitalisme*. København: Hans Reitzels Forlag

Beets, Gijs (2007) *An introduction: Late fertility and determinants of postponement behavior*. Genus, Vol. 64, No. 3/4 (July - December 2008), pp. 17-31

Beets, Gijs (2008): *An introduction: Late fertility and determinants of postponement behaviour*. Genus, Vol. 64, No. 3/4 (July - December 2008), pp. 17-31. Università degli Studi di Roma "La Sapienza"

Blenstrup, Lene Tølbøll (2010): *Family Histories – A register-based socio-demographic life course analysis of the family formation process in young adulthood within a Danish birth cohort*. Phd-thesis. Department of Sociology, Social Work and Organisation. Aalborg University.

Bryman, Alan (2008): *Social Research Methods*. New York: Oxford University Press. (3.udg.)

Dansk Fertilitetsselskab (2013): *Mere sundhedsfaglighed i den offentlige debat om barnløshed, forebyggelse og behandling*.

http://www.fertilitetsselskab.dk/images/2013_dok/fertility%20awarenesspapir.final.marts2013.pdf

Danmarks Statistik 2016a:

<http://www.statistikbanken.dk/10017>

Danmarks Statistik 2016b

<http://www.statistikbanken.dk/10017>

Danmarks Statistik 2016c

<http://dst.dk/da/Statistik/emner/befolkning-og-befolkningsfremskrivning/befolkningsfremskrivning>

Danmarks Statistik 2016d: <http://www.statistikbanken.dk/10017>

Danmarks Statistik 2016e <http://www.dst.dk/da/Statistik/emner/vielser-og-skilsmisser/skilsmisser>

Esping-Andersen, Gøsta (1999): *Social Foundations of Postindustrial Economics*. New York. Oxford University Press

Giddens, Anthony (1994a): *Intimitetens forandring*. København: Hans Reizels Forlag.

Giddens, Anthony (1994b): *Modernitetens konsekvenser*. København. Hans Reizels Forlag

Giddens, Anthony & Christopher Pierson (2002): *Samtaler med Anthony Giddens. At forstå moderniteten*. København: Hans Reizels Forlag

Gauthier, Anne Hélène (1998): *The State and the Family – a comparative Analysis of Family Policies in industrialized Countries*. Oxford. Clarendon Press

Gundelach, Peter (2011): *Små og store forandringer i danskernes værdier siden 1981*. København: Hans Reitzel Forlag

Harste, Gorm (2007): *Tidsdiagnoser: Postindustrialisme, kulturkritik og netværkssamfund*. I: Andersen, Heine & Lars Bo Kaspersen (2007): *Klassisk og moderne samfundsteori* (4. Udgave). København: Hans Reitzels Forlag.

Hansen, Anette Eklund (2003): *Barselsorlovens historie*. Arbejder Museet & Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv.

http://www.arbejdermuseet.dk/index.php?option=com_content&view=article&id=115%3Abarselsorlovens-historie&Itemid=151&lang=da

Høg, Mads Andersen (2008): *Kernefamiliens af- og opblomstring – Om 50 års forskning i den vigtigste socialiseringsarena*. SFI – Det nationale forskningscenter for Velfærd. Interview med Mai Heide Ottesen d. 14. August 2008.

<http://www.sfi.dk/nyt/nyheder/artikler/kernefamiliens-af-og-opblomstring/>

Jacobsen, Michael Hviid (2007a): *Zygmunt Bauman*. I Andersen, Heine & Lars Bo Kaspersen (2007): *Klassisk og moderne samfundsteori* (4. Udgave). København: Hans Reitzels Forlag.

Jacobsen, Michael Hviid (2007b): *Adaptiv teori – den tredje vej til viden. En stående invitation til syntesesociologi*. I: Antoft, Rasmus. Michael Hviid Jacobsen, Anja Jørgensen & Søren Kristiansen (red.). (2007): *Håndværk & Horisonter – tradition og nytænkning i kvalitativ metode*. Odense: Syddansk Universitetsforlag

Jacobsen, Sine Bach (2013): *Vi får børn efter uddannelse og job*. MetroXpres d. 18. December 2013. <http://www.e-pages.dk/metroxpressdk/2896/html5/11/>

Kaspersen, Lars Bo (2007): *Anthony Giddens*. I: Andersen, Heine & Lars Bo Kaspersen (2007): *Klassisk og moderne samfundsteori* (4. Udgave). København: Hans Reitzels Forlag.

Knudsen, Lisbeth B. (2000): *Om relationen mellem provokeret abort og familiedannelse*. I Dansk Sociologi vol. 11. Nr. 2.

<http://ej.lib.cbs.dk/index.php/danksociologi/article/viewFile/612/645>

Knudsen, Lisbeth B. & Blenstrup, Lene Tølbøll. (2008): *Regional socio-demografi – en diskussion af regionale forskelle i reproduktionsmønstre*. I: Henriksen, Lars Skov. Jacobsen, Michael Hviid & Prieur, Annick (red.) *Sociologiens Rum*. Aalborg. Aalborg Universitetsforlag.

Knudsen, Lisbeth B. (2009) *Fertilitet og familiedannelse – et felt mellem valg og skæbne*. Tiltrædelsesforelæsning d. 10. oktober, 2008. Sociologisk Arbejdsrapport Nr. 26, 2009.

Knudsen, Lisbeth B. & Blenstrup, Lene Tølbøll (2011) *Danish registers on aspects of reproduction*. Scandinavian Journal of Public Health, 2011; 39(Suppl 7): 79–82. Department of Sociology, Social Work and Organisation, Aalborg University, Aalborg, Denmark

Kvale, Steinar & Svend Brinkmann (2009): *Interview – en introduktion til et håndværk*. København: Hans Reitzels Forlag (2.udg.)

Kyhn, Dorthe Boss (2015): Det er super sjovt at få børn! Dr.dk 10. oktober 2015.
<http://www.dr.dk/levnu/krop/det-er-super-sjovt-faa-boern>

Københavns Kommune (2015): *Københavnere venter længe med at få børn*
<http://www.kk.dk/nyheder/kobenhavnere-venter-laenge-med-fa-boern>

Larsen, Steen Nepper & Inge Kryger Pedersen (2011): Sociologisk leksikon. København.: Hans Reitzels Forlag

Layder, Derek (1998): *Sociological Practice – Linking Theory and Social Research*. London: Sage Publications

McNicoll, Geoffrey (1980): *Institutional Determinants of Fertility Change*. Population and Development Review, Vol. 6, No. 3(Sep.,1980), 441-462.

Mills, Melinda. Ronald R. Rindfuss, Peter McDonald & Egbert te Velde (2011): *Why do people postpone parenthood? Reasons and social policy incentives*. Human Reproduction Update Oxford Journals. 2011 Nov; 17(6): 848–860. Published online 2011 Jun 7.
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3529638/>

Nauck, Bernhard (2000): *The Changing Value of Children – a Special Action Theory of Fertility Behavior and Intergenerational Relationships in Cross-cultural Comparison*. Presented at the seminar: "Low fertility, families and public policies". The European Observatory on Family Matters in Sevilla, September 15-16, 2000.

Neyer, Gerda 2003: *Family Policies and Low fertility in Western Europe*. MPIDR WORKING PAPER WP 2003-021 JULY 2003. Rostock. Max Planck Institute for Demographic Research.

Ottosen, Mai Heide (2011): *Familien*. I: Andersen, Heine (2011): *Sociologi – en grundbog til et fag*. København: Hans Reitzels Forlag

Poder, Poul (2007): *En postmoderne nutid?* I: Andersen, Heine & Lars Bo Kaspersen (2007): *Klassisk og moderne samfundsteori* (4. Udgave). København: Hans Reitzels Forlag

Rasborg, Klaus (2007): *Ulrich Beck*. I Andersen, Heine & Lars Bo Kaspersen (2007): *Klassisk og moderne samfundsteori* (4. Udgave). København: Hans Reitzels Forlag

Schmidt, Lone & Ziebe, Søren (2015): *(In)fertilitet – en udfordring i det forebyggende arbejde*. National Konference om Seksuel Sundhed 3-4. November 2015. Det Samfundsvidenskabelige Fakultet. Københavns Universitet:

Schultz-Jørgensen, Per & Rikke Skovgaard Christensen (2011): *Den fleksible familie*. I Gundelach, Peter (2011): *Små og store forandringer i danskernes værdier siden 1981*. København: Hans Reitzel Forlag

Sheikh, Jacob & Kristine Dam Johansen (2014): Økonomiske opsving kan udløse babyboom. Politiken. 11. Februar. 2014. <http://politiken.dk/forbrugogliv/livsstil/ECE2206256/oekonomisk-opsving-kan-udloese-babyboom/>

Sobotka, Tomáš (2004): *Postponement of Childbearing and Low Fertility in Europe*: European Journal of Population. Revue Européenne de Démographie. Vol. 22, No. 4 (Dec., 2006), pp. 423-429

Styrelsen for Videregående Uddannelser (2016): *Særlig støtte til forældre* <http://www.su.dk/su/saerlig-stoette-til-foraeldre-handicappede-mv/foraeldre/du-faar-barn-under-uddannelsen/du-faar-barn-paa-en-videregaaende-uddannelse/>

Sørensen, Mads P. & Allan Christensen (2006): *Vi lever, som om alting kunne være anderledes*. Kristeligt Dagblad. d. 5. oktober 2006. <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kronik/vi-lever-som-om-alting-kunne-være-anderledes>

Thompson, Warren S. (1929): *Population*. I *American Journal of Sociology*. Vol. 34, nr. 6 May 1929.

van de Kaa, Dirk J. (1987): *Europe's second demographic transition*. In: Population Bulletin, Vol. 42(1). Washington DC: Population Reference Bureau

van de Kaa, Dirk J. (1996): *Anchored Narratives: The Story and Findings of Half a Century of Research into the Determinants of Fertility*

van de Kaa, Dirk J. (2001): *Postmodern Fertility Preferences: From Changing Value Orientation to New Behavior*

van de Kaa, Dirk J. (2002): *The Idea of a Second Demographic Transition in Industrialized Countries*

Warming, Kenn (2015): *Oplevet diskrimination i forbindelse med graviditet og barselsorlov – en kortlægning*. Ligebehandlingsafdelingen, Institut for Menneskerettigheder. http://menneskeret.dk/files/media/dokumenter/udgivelser/ligebehandling_2015/oplevet_diskrimination_ifm_graviditet_og_barselsorlov.pdf

Ziehe, Thomas & Herbert Stubenrauch (1983): *Ny ungdom og usædvanlige læreprocesser*. København: politisk revy

Ziehe, Thomas (1989): *Ambivalenser og Mangfoldighed – En artikelsamling om ungdom, skole, æstetik og kultur*. København: politisk revy

Bilag 1. Interviewguide

Intro:

Tak fordi du vil mødes her i dag og har mod på at stille op til interview – det er virkelig en stor hjælp for mig.

- Jeg studerer sociologi på 10. semester på Aalborg Universitet, og som jeg også skrev i min henvendelse til dig, så vil dette interview blive anvendt i forbindelse med mit afsluttende speciale
- Specialeemnet udspringer helt overordnet af, at reproduktionen i Danmark på nuværende tidspunkt er historisk lav, hvortil fokuset i mit speciale er at undersøge, hvilket liv unge kvinder, der ikke har børn, lever. Herunder også, hvilke tanker og eventuelle overvejelser unge kvinder gør sig vedrørende fremtidigt at få børn. Jeg vil derfor stille dig en række spørgsmål vedrørende dette emne
- Interviewet kommer til at forløbe ganske uformelt, og der er, som du jo allerede er informeret om, ingen ting du har skullet forberede dig på eller reflektere over forud for interviewet
- Du skal vide, at det er helt okay, hvis der er nogle spørgsmål undervejs, som du ikke har lyst til at svare på, uddybe eller lignende. Så siger du endelig bare til
- Dine svar vil blive behandlet med fortrolighed, og du vil fremstå anonym i det færdige speciale, således at du ikke kan blive genkendt. Det færdige speciale vil blive læst af min vejleder og censor, eventuelle andre studerende med tilknytning til Aalborg Universitet, men vil også blive tilgængeligt på nettet, fordi det er et kandidatspeciale
- Vigtigst af alt skal du vide, at der ikke er nogle rigtige eller forkerte svar, det er sådan set dig der er eksperthen. Jeg er bare interesseret i dine tanker og overvejelser angående de følgende spørgsmål
- Slutteligt vil jeg lige fortælle, at jeg hverken personligt eller som vinkling i specialet, har en holdning til, at børn er noget man bør få eller noget man bør få eller få når man er X år gammel. Jeg er bare virkelig interesseret i, hvordan den tilværelse, som unge kvinder, der ikke har børn, lever, kan være med til at kaste lys over, hvorfor førstegangsfødende i Danmark gennemsnitligt er ældre end nogensinde tidligere, ligesom vi får historisk få børn

Tema 1: beslutningsproces

Forskningsspørgsmål:

- Det undersøges, hvordan informantens oplever beslutningsprocessen. Hvad karakteriserer en sådan beslutning i lyset af senmoderniteten. Hvordan fortæller informanten om hendes (foreløbige) fravalg af børn. Hvordan informanten skaber mening i forhold til, hvor langt hun

informanten er i beslutningsprocessen. Derudover undersøges det, hvilke drivkræfter og barrierer for familiedannelse, der potentielt er indlejret i processen.

Interviewspørgsmål:

Jeg vil gerne starte med at stille dig nogle spørgsmål der vedrører dine tanker om forskellen mellem din egen og dine forældres generation, det at være "klar" til at få børn, samt dine tanker om det at træffe selve beslutningen.

- Hvor gamle var dine forældre da de fik børn?
- Tror du, at det er et anderledes valg, man som kvinde anno 2016 træffer i forbindelse med at få første barn, end det som din mor stod overfor i sin tid?
 - Hvilke barrierer og drivkræfter gør sig gældende for beslutningen i dag?
- Oplever du, at din nuværende tilværelse er forenelig med at få børn?
 - Hvad gør, at det er let?
 - Hvad gør at det er vanskeligt?
 - Er der noget ved din tilværelse, som du ikke har lyst til at ændre på bekostning af at få et barn?
- Hvor sikker/usikker er du på, at du gerne vil være mor?
- Hvordan ved man, om man er klar til at blive mor?
 - Hvordan adskiller beslutningen sig fra andre livsvalg-beslutninger?
- Synes du generelt set, at det er mere fornuftigt eller trygt at få barn når man er færdiguddannet og i job? Frem for før (under studierne fx)?
- Ville du kunne opretholde din nuværende levestandard, hvis du fik et barn?
 - Ville du kunne opretholde en levestandard som du er tilfreds med?
 - Er økonomiske faktorer en barriere for at få et barn?
- Hvad er den mest centrale grund til, at du ikke har børn nu?
 - [eks. føler sig ikke klar, føler sig for ung, mangel på stabilitet, ikke råd, tilværelse ikke kompatibel med barn]
 - Er der noget ved dit liv, som du finder svært kompatibelt med at blive mor?
 - Er der noget, som du vurderer, at du vil være nødt til at ændre, for at kunne blive mor? Hvis ja, hvordan har du det med det/hvordan vil det ændre dit liv at foretage denne ændring
- Hvis vi skal prøve at samle lidt op på det vi lige har talt om ... Hvad vil du så sige, at det værste og det bedste ved tanken om at få et barn.

Tema 2: Relationer

Forskningsspørgsmål:

- Det undersøges, hvordan informanten italesætter præmisserne for de relationer og forhold, som hun indgår i. Hvad er hendes forventning til og præmisser for eget parforhold? Hvordan er relationen til forældre, søskende, venner?

Interviewspørgsmål:

Nu går jeg videre til et par spørgsmål der vedrører dine nære relationer og dine tanker om parforhold og familie.

- Hvor bor dine forældre? Hvor tit ses i? Hvad laver i når ses?
- Hvad med søskende?
- Taler du nogen gange med dine forældre om det med at få børn?

Så vil jeg gerne stille dig et par spørgsmål vedrørende dine tanker om parforhold

- Jeg ved jo, at du er i fast parforhold. Vil du fortælle lidt om, hvordan i mødte hinanden, hvor længe i har været sammen, om I bor sammen, er gift etc.
 - Kunne du forestille dig, at danne par med din nuværende partner resten af livet?
 - Vil din kæreste/mand gerne være far?
 - Er det noget, som han eksplicit har italesat? Eller hvordan ved du at han ønsker/ikke ønsker at blive far?
- Bliver du og din kæreste gode forældre en dag?
- Vil du pt. betegne din kæreste og dig som en familie
- Hvordan deler I praktiske opgaver mellem jer derhjemme - Har I en skarp opgavefordeling
 - Har arbejdsfordelingen en betydning for dine tanker om at få børn?

Nu går jeg videre til et par spørgsmål, der handler om din relation til dine venner/veninder:

- Er der nogen af dine tætte veninder, der har børn? (mange, få?)
 - Er er noget ved deres tilværelse, der giver dig lyst til selv at få børn?
 - Men er der også noget, der giver dig mindre lyst til selv at få børn?
- Er dine veninder/venner overvejende i forhold eller singler?
- Hvordan ville du have det med, at være en af de første i venindeflokken der fik barn?
- Har du prøvet at få bemærkninger fra fx dine forældre, venner etc. f.eks.: "er det ikke snart din tur"?
- Hvordan har du det med det?

Tema 3. Oplysningskampagne

Forskningsspørgsmål:

Københavns Kommune og Rigshospitalets fertilitetskliniks oplysningskampagne fra oktober 2015, benyttes som led i at undersøge, om dette skaber et dilemma for det moderne menneske. Hvorfor afføder faktuelle oplysninger på området evt. provokation?

Interviewspørgsmål

Nu vil jeg spørge dig til din holdning vedrørende oplysningskampagnen, som Københavns Kommune samarbejder med Rigshospitalets Fertilitetsklinik sidste år i oktober lancerede

- Har du bemærket denne oplysningskampagne?
- Hvad synes du om den?
- [Vise billede af de plakater og postkort, der spredte kampagnens budskab i København]
 - Hvad er din umiddelbare reaktion?

[Hvis informanten kender kampagnen]:

- Har kampagnen sat gang i nogle tanker for jer?
- Har den haft nogen betydning for jer.
- Hvad tror du det skyldes, at nogle kvinder har følt sig provokeret af kampagnen.

Tema 4: Karriere

Forskningsspørgsmål

- Det undersøges, hvordan informanten forholder sig til sit arbejde og karriere. Hvilken betydning tillægges jobbet? (er det fx en essentiel del af informantens identitet?). Giver karriereambitioner og forestilling om familiedannelse anledning til krydspres? Opleves det som om, at arbejdsmarkedet stiller krav til fleksibilitet? Opleves familiedannelse som forenelig med arbejdsmarkedets krav om fleksibilitet. Forekommer informantens og informantens partners karriereambitioner forenelige med familiedannelse? Kommer en forhandling i parforholdet til udtryk i relation til fremtidig familiedannelse, og hvis ja, hvordan udspiller den sig?

Interviewspørgsmål

Nu vil jeg gerne gå videre til at stille dig nogle spørgsmål som vedrører dine tanker om karriere.

- Kan du sætte nogle ord på, hvilken type branche du arbejder i/fremtidigt kommer til at arbejde i [eller drømmer om fremtidigt]
 - Offentligt/privat
 - Ansættelsesniveau
- Er du glad for dit arbejde?
- Hvad motiverer dig, driver dig?
- I hvilket omfang skelner du mellem arbejde og fritid?
- Hvor mange timer arbejder du gennemsnitlig pr. uge?
- Kan du fortælle lidt om, hvilken branche og karriere din partner befinder sig i?

Hvis du forestiller dig, at du er blevet gravid. Er der så noget ...

- i relation til din karriere, du tænker, kan være særligt problematisk?
- du tænker, der medvirker til at børn og (din type beskæftigelse) er godt forenelige?
- Ville være muligt for både din partner og dig at forfølge jeres karrieremæssige ambitioner kombineret med at få børn?

Tema 5: Værdien, som et barn tillægges

Forskningsspørgsmål:

- Hvilken værdi tillægges et barn? Hvordan anskuer informanten, at et kommende barn vil indvirke på parforholdet — på positiv og negativ vis —, på egen status, på egen lykke og livstilfredshed, muligheden for at "slå rødder". Hvordan adskiller relationen til eget barn sig fra øvrige relationer i senmoderniteten, og hvilken betydning har det for beslutningen om at få et barn.

Interviewspørgsmål:

Nu vil jeg gerne stille dig nogle spørgsmål der vedrører, hvad du påtænker, det at få et barn, kan tilføre til livet.

- Kan du sætte nogle ord på, hvad du tror det skyldes, når folk vælger at få børn?
- Hvad skyldes det, at du gerne vil / ikke vil / er usikker på at du ønsker at få børn?
- Kan du sætte nogle ord på, hvad du tror det skyldes, når par vælger at forblive frivilligt barnløse?
 - Oplever du, at en sådan beslutning er socialt accepteret? Hvorfor / hvorfor ikke?

- Tænker du, at man kan opnå den slags forhold som forældre har til deres børn, via et andet forhold (hvis man ikke selv har børn)?
- Hvordan håber du på, at dit liv/din tilværelse er om ti år?
 - Kan du sætte nogle ord på, hvordan dette adskiller sig fra din nuværende tilværelse?
- Har du en slags 'indre plan' for:
 - hvor mange børn du gerne vil have
 - hvor gammel du kunne tænke dig at være, når du får første barn, en øvre aldersgrænse for hvornår du senest vil have dit første barn eller lign.? Hvordan ser denne plan ud?
- Hvis du tænker tilbage til da du var ca. 18 år. Havde du da en anden forestilling om, hvor gammel du ville være, når du ville få dit første barn?
 - Er der noget der adskiller sig fra, hvordan din tilværelse har udformet sig?
 - Hvordan har du det med det?

Tema 6: Betingelser for familiedannelse

Forskningsspørgsmål:

- Hvilke betingelser – samfundsmæssige, velfærdsmæssige såvel som relationelle og individuelle – informanten oplever gør sig gældende som led i familiedannelse

Interviewspørgsmål:

Jeg kunne godt tænke mig at stille dig nogle spørgsmål, som er hypotetiske, men som bringer os tættere på den konkrete situation, der vedrører at få et barn. Så hvis vi nu forestiller os, at du står i den konkrete situation, at:

- du skal gå på barsel om et år – hvilke tanker går så gennem dit hoved?
 - [Er dette kilde til: frygt, glæde, ambivalens?]
- du skulle meddele din chef og kolleger i morgen, at du er gravid? Kunne du gøre det med god samvittighed?
 - Hvorfor/ hvorfor ikke? Hvilke overvejelser vil dette give anledning til?
 - Er der nogle uskrevne regler for, hvornår man kan "tillade" sig at gå på barsel?
 - (bør man have været ansat X antal tid? Have bevist sig på en bestemt måde, udført krævende eller komplekse opgaver etc.?)
- [Hvis informanten gerne vil have børn] Forestiller du dig, at du kommer til at få dit første barn, mens du er ansat på din nuværende arbejdsplads?

Så vil jeg gerne stille dig et spørgsmål vedr. dine tanker om diskrimination i forbindelse med barsel.

- En undersøgelse (foretaget af Institut for menneskerettigheder) viser, at 18 procent af de adspurgte kvinder har oplevet at få frataget ansvar og/eller opgaver i forbindelse med barsel, og 11 procent af de adspurgte kvinder har oplevet at deres nærmeste chef reagerede negativt, da de fortalte at de var gravide.
 - Hvordan relaterer ovenstående sig til dit synspunkt?
 - Hvad tænker du om det? Tror du dette er udtryk for et retvisende billede?

Og så igen til nogle hypotetiske spørgsmål vedrørende dig:

- Kunne du forestille dig frivilligt at vælge at blive hjemmegående i en periode, hvis du havde helt små børn (dvs. ud over barsel).
 - Hvorfor / hvorfor ikke?
- Kunne du forestille dig at vælge at arbejde på nedsat tid/deltid i en periode, hvis du havde små børn?
 - Hvorfor / hvorfor ikke?
- Ville tilgængeligheden af disse to muligheder (eks. statsfinansieret og dermed ikke en direkte belastning for din arbejdsplads – som i Sverige) gøre det mere attraktivt at blive mor lige nu?
- Hvordan vurderer du, at velfærdsmæssige foranstaltninger i Danmark skaber mulighed for, at kvinder kan kombinere rollen som mor med at være erhvervsaktiv, studerende og deslige?
- Hvad kunne staten gøre bedre?
 - [f.eks. Central barselsfond, pasningsmuligheder, mere økonomisk støtte til forældre, centralfond til tilskud til arbejdende mødre eller fædre kan gå på nedsat tid]
- Hvis du tænker på kvinder, du kender, som har børn, hvordan ser du så deres muligheder for at forene karriere med rollen som mor?
 - Har dette indvirkning på dine egne tanker om at blive mor? Giver det dig eksempelvis mere eller mindre lyst til at få børn, når du relaterer til dette?

Tema 7. Generelle fakta

Forskningsspørgsmål:

Temaet undersøger, hvordan informantens holdning til generelle fakta, der relaterer sig til emnet, er, når dette ikke nødvendigvis er relateret til eget liv. Er informantens holdninger anderledes, hvis det ikke drejer sig om dem selv? Er det mere kompliceret at træffe beslutningen på egne vegne, fordi det er et mere refleksivt valg?

Interviewspørgsmål:

Her næsten afslutningsvist vil jeg gerne stille dig et par spørgsmål, som er mere fakta-orienterede. Først nogle faktuelle spørgsmål og derefter et par spørgsmål der handler om din baggrund.

- Hvad tror du, at det kan skyldes, at der på nuværende tidspunkt bliver født færre børn end nogensinde tidligere?
- Hvad tænker du, at det kan skyldes, at førstegangsfødende, der er bosat i København gennemsnitligt er 30,8 år, hvor landsgennemsnittet er 29,1 år (2015)
- Hvad tænker du om, at hvert ca. 10. Barn der fødes i Danmark, bliver undfanget som led i fertilitetsbehandling?
- Vidste du, at ægteskabsalderen er højere end alderen når man får første barn?
 - Stemmer det med dit indtryk?
 - Hvad tænker du, at det skyldes?
- I Danmark beregnes 37 timer som fuldtid. Det er meget lidt sammenlignet med andre europæiske lande. Dog er det værd at bemærke, at danske kvinder, herunder også småbørnsmødre, har den højeste erhvervsfrekvens i Europa.
 - Hvad tænker du om det?

Tema 8: Baggrund og hverdagsliv

Forskningsspørgsmål:

Dette tema har til formål at afdække grundstrukturerne af hvem informanten er, hvilken tilværelse informanten lever på nuværende tidspunkt, og hvad der har bragt denne dertil i livet, hvor informanten befinder sig lige nu. Samt et indblik i et indblik i, hvad informantens tilværelse orienterer sig mod via dennes konkrete valg og handlinger i hverdagslivet. Herunder hvordan disse italesættes og evt. påvirker informantens tilværelse.

Interviewspørgsmål:

Helt afslutningsvist vil jeg gerne stille dig nogle spørgsmål der vedrører din baggrund og dit hverdagsliv:

- Hvor gammel er du?
- Jeg ved jo, at du bor i København nu, men hvor kommer du oprindeligt fra?
 - *[hvornår og hvorfor flyttede du til København? Kan du lide at bo her? Hvorfor/hvorfor ikke? Forestiller du dig at blive boende i København? Hvorfor/hvorfor ikke?]*

- Hvilken familiemæssig baggrund [*kerne-, skilsmisse-, sammenbragt familie. søskende?*] er du vokset op i?
- Hvornår flyttede du hjemmefra?
- Hvordan har dit uddannelsesforløb set ud? [*Folkeskole, ungdomsuddannelse, videregående uddannelse, sabbatår?*]
- Kan du sætte nogle ord på, hvad der karakteriserer dig som person? [eks. *Fritidsinteresser, dagligdag, hvilken type person, type job*]
- Hvad er de tre vigtigste prioriteringer for dig i dit liv? [eks. *familie, kærlighed, karriere, rejser, sundhed, idræt, en hobby, dyr*]
- Hvad er din nuværende beskæftigelse? Vil du beskrive, hvordan vejen dertil har set ud?
 - [*Uddannelsesforløb, karrierevej, antal år på arbejdsmarkedet, tilfredshed med job*]
- Kan du beskrive, hvordan en almindelig uge kan se ud for dig?
- Hvad værdsætter du allermest ved din tilværelse, om den er nu?
 - Kan du komme i tanker om noget, som du ikke er så tilfreds med ved din tilværelse?
- Vil du beskrive dig selv som værende en struktureret type [*der holder af at planlægge, skrive lister, ajourføre kalender og lign.*] eller omvendt en type der er mere optaget af og drevet af at være til stede i nuet [*planlægge fra dag til dag, hvad har jeg lyst til lige nu*].
- Kan du afslutningsvist beskrive en situation, du er stolt af – det kan være hvad som helst - hvor du har sat dig et konkret mål og derefter arbejdet dig frem til at opnå dette?

Bilag 2. Baggrund for udformning af specialets interviewguide

I tabellen herunder fremgår de overvejelser, der går forud for opstilling af specialets interviewguide. Det fremgår således, hvad de interviewspørgsmål, der knytter sig til de enkelte temaer, skal bidrage til at undersøge som led i besvarelsen af specialets problemformulering. I de tilfælde, hvor interviewspørgsmålene er konstrueret ud fra en teoretisk og/eller empirisk forankret baggrund, fremgår dette. Ligesom det fremgår, hvorvidt interviewspørgsmålene er opstillet i henhold til teoretisk forankrede hypoteser, og dermed medvirker til en test af, om disse kan bekræftes med udgangspunkt i interview med specialets informanter. [NB. Interviewspørgsmålene fremgår i Bilag 2].

Forskningsspørgsmål:	Teoretisk og/eller empirisk baggrund	Hypotese:
Tema 1: Beslutningsproces Det undersøges, hvordan informantens oplever beslutningsprocessen. Hvad karakteriserer en sådan beslutning i lyset af senmoderniteten. Hvordan fortæller informanten om hendes (foreløbige) fravalg af børn. Hvordan informanten skaber mening i forhold til, hvor langt hun informanten er i beslutningsprocessen. Derudover undersøges det, hvilke drivkræfter og barrierer for familiedannelse, der potentielt er indlejret i processen.	- Gerda Neyer (2003): Beslutningen om familiedannelse er den mest vanskelige livsbeslutning - Giddens: refleksivitet og aftraditionalisering; selvidentitet - Ziehe: Kulturel frisættelse - Giddens, Bauman, Ziehe og Beck: Tvivl som følge af refleksivitet - Beck & Beck-Gernsheim: langvarig og kompleks beslutningsproces. Modsætningsfyldt beslutning. Individualisering, skærpede krav til forældre, evaluering af parforhold og selvkritik	Beck: Der er et potentielt krydspres mellem at være mor og gøre karriere Beck & Beck-Gernsheim: - Beslutningen om at få et barn strider mod den rationelle tankegang, der kendetegner det senmoderne. beslutningsprocessen skaber usikkerhed, men familiedannelse repræsenterer en tiltrængt modvægt til senmodernitetens betingelser
Tem 2. Relationer Det undersøges, hvordan informanten italesætter præmisserne for de relationer og forhold, som hun indgår i. Hvad er hendes forventning til og præmisser for eget parforhold? Hvordan er relationen til forældre, søskende, venner?	- Lisbeth B. Knudsen - Giddens: rene forhold - Beck og Beck-Gernsheim: et barn som noget der binder parret sammen	Knudsen: Et stabilt parforhold der spås lang levetid er en drivkraft for familiedannelse

Tema 3. Oplysningskampagne Skaber 'det biologiske ur' et dilemma for det moderne menneske. Hvorfor afføder faktuelle oplysninger på området evt. provokation?	-	-
Tema 4: Karriere: Det undersøges, hvordan informanten forholder sig til sit arbejde og karriere. Hvilken betydning tillægges jobbet? (er det fx en essentiel del af informantens identitet?). Giver karriereambitioner og forestilling om familiedannelse anledning til krydspres? Opleves det som om, at arbejdsmarkedet stiller krav til fleksibilitet? Opleves familiedannelse som forenelig med arbejdsmarkedets krav om fleksibilitet. Forekommer informantens og informantens partners karriereambitioner forenelige med familiedannelse? Kommer en forhandling i parforholdet til udtryk i relation til fremtidig familiedannelse, og hvis ja, hvordan udspiller den sig?	- Beck: arbejdsmarkedet krav - Beck og Beck-Gernsheim - Gerda Neyer	Beck: arbejdsmarkedets krav om fleksibilitet kan være problematisk for individet, og udgør et potentielt krydspres mellem karriere og rollen som mor.
Tema 5: Værdien som et barn tillægges. Hvilken værdi tillægges et barn? Hvordan anskuer informanten, at et kommende barn vil indvirke på parforholdet — på positiv og negativ vis —, på egen status, på egen lykke og livstilfredshed, muligheden for at "slå rødder". Hvordan adskiller relationen til eget barn sig fra øvrige relationer i senmoderniteten, og hvilken betydning har det for beslutningen om at få et barn.	- Beck og Beck Gernsheim	Beck & Beck-Gernsheim: Et barn udgør for forældrene en ubrydelig, livslang relation. - Et barn kan anskues som noget der kan styrke parforholdet. [lime det sammen] - Barnet kan anskues som en vej til lykke og til at slå rødder. Værdien af et barn er udelukkende følelsesmæssig.

Tema 6: Betingelser for familiedannelse Hvilke betingelser – samfundsmæssige, velfærdsmæssige såvel som relationelle og individuelle – informanten oplever gør sig gældende som led i familiedannelse	- Knudsen: Muligheder, timing og skæbne - Anne Helene Gauthier - Gerda Neyer	Knudsen: beslutning om familiedannelse sker ud fra både strukturelle og individuelle faktorer. [muligheder, timing, skæbne]. Uanset den politiske indsats, kan der ikke skabes en situation, hvor alle får det antal børn, de ønsker sig. Gauthier: Udviklingen i familiepolitikker kan ikke løfte fertilitetsraten op på reproduktionsniveau
Tema 7: Generelle fakta Temaet undersøger, hvordan informantens holdning til generelle fakta, der relaterer sig til emnet, er, når dette ikke nødvendigvis er relateret til eget liv. Er informantens holdninger anderledes, hvis det ikke drejer sig om dem selv? Er det mere kompliceret at træffe beslutningen på egne vegne, fordi det er et mere refleksivt valg?	-Lisbeth B. Knudsen -Gijs Beets -Giddens	
Tema 8: Baggrund og hverdagsliv Dette tema har til formål at afdække grundstrukturerne af hvem informanten er, hvilken tilværelse informanten lever på nuværende tidspunkt, og hvad der har bragt denne dertil i livet, hvor informanten befinder sig lige nu. Samt et indblik i et indblik i, hvad informantens tilværelse orienterer sig mod via dennes konkrete valg og handlinger i hverdagslivet. Herunder hvordan disse italesættes og evt. påvirker informantens tilværelse.	-Ziehe: Kulturel frisættelse. Valgfrihedens dobbelthed — frihed kontra behov for tryghed. Ungdom i senmoderniteten -Giddens: aftraditionalisering	

Bilag 3. Henvendelse til mulige informanter

Kære [navn],

Jeg skriver til dig, fordi jeg i forbindelse med mit speciale i sociologi på Aalborg Universitet søger informanter, der vil stille op til et interview. [Navn på fælles bekendt] foreslog, at jeg kunne høre dig ad, da du matcher kriterierne. Jeg søger nemlig unge kvinder mellem 25-35, bosiddende i København, som er i fast parforhold og som ikke har børn.

Selve interviewet kommer til at foregå helt uformelt, og der er ingen ting du skal forberede dig på eller reflektere over inden. Helt overordnet udspringer mit specialeemne af, at reproduktionen i Danmark på nuværende tidspunkt er historisk lav. Herunder er mit fokus at undersøge, hvilket liv unge kvinder, der ikke har børn, lever.

Tid og sted

Jeg vil derfor høre, om du har mulighed for at sætte en times tid af til et interview på en af følgende datoer:

[Mulige datoer]

Såfremt du har tid og lyst, kan interviewet foretages på det tidspunkt på dagen, som passer dig bedst. Hvis det foretrækkes, så kommer jeg gerne hjem til dig, og alternativt afholder vi interviewet i min lejlighed på [adresse]

Du er meget velkommen til at melde tilbage via telefon eller mail. Jeg glæder mig til at høre fra dig 😊

Bedste hilsner,

Pia

[Kontaktoplysninger]

Bilag 4-6 Transskriberede interviews

Bilag 4-11 er vedlagt på CD

Bilag 4. Caroline

Bilag 5. Ulrikke

Bilag 6. Tine

Bilag 7. Heidi

Bilag 8. Karen

Bilag 9. Kirsten

Bilag 10. Dorthe

Bilag 11. Andrea

Bilag 12. Oplysningskampagne

Nedenstående er fra Københavns Kommune og Rigshospitalets oplysningskampagne i oktober 2015. De to billeder blev vist til informanterne i forbindelse med interviewguidens tema 3.

Skærbilledet er fra Københavns Kommunes hjemmeside, og det viser de to billeder, der i plakat- og postkortformat, som led i oplysningskampagnen, blev eksponeret i Københavns byrum, på caféer og i fitnesscentre i oktober 2015.

Københavnere venter længe med at få børn

05.10.2015

Københavns Kommune kører en kampagne, der skal få særligt unge med en videregående uddannelse til at overveje at få børn tidligere.

Skræm-billede fra Københavns Kommunes hjemmeside:

<http://www.kk.dk/nyheder/kobenhavnere-venter-lange-med-fa-born>

Hentet 23.09.2016